



พรรณานา

บัว หน่อดอกในวัฒนธรรมล้านนา

ผศ.ธำปกรณ์ เครือระยา



สนับสนุนโดย

โครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริ
สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี มหาวิทยาลัยแม่โจ้ (อพ.สธ.-มจ.)
ประจำปีงบประมาณ 2565



พรรณานวาระ

หม้อดอกในวัฒนธรรมล้านนา

ผศ.สุภาพกรณ์ เครือระยา

สนับสนุนโดย

โครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี
มหาวิทยาลัยแม่โจ้ (อพ.สธ.-มจ.) ประจำปีงบประมาณ 2565





ภาพถ่ายโบราณพระเจ้าเก้าตื้อ ปรางค์การประดับลวดลายปูนปั้นลายหม้อดอกบนแท่นแก้ว
วัดสวนดอก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

ที่มา : สำนักหอสมุดแห่งชาติ



การประดับลายหม้อดอก ฉากหลังพระประธานเพื่อเป็นพุทธบูชา
วัดคอนหลวง อำเภอบ้านฉาง จังหวัดชลบุรี



ลายหม้อดอกภูเขาพระพุทธรูป เทคนิคปั้นรักสมุกประดับกระจกจีนบนกรอบขี้ผึ้งประดับหน้ามณฑปพระประธานภายในวิหาร
วัดขุนคอง อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่



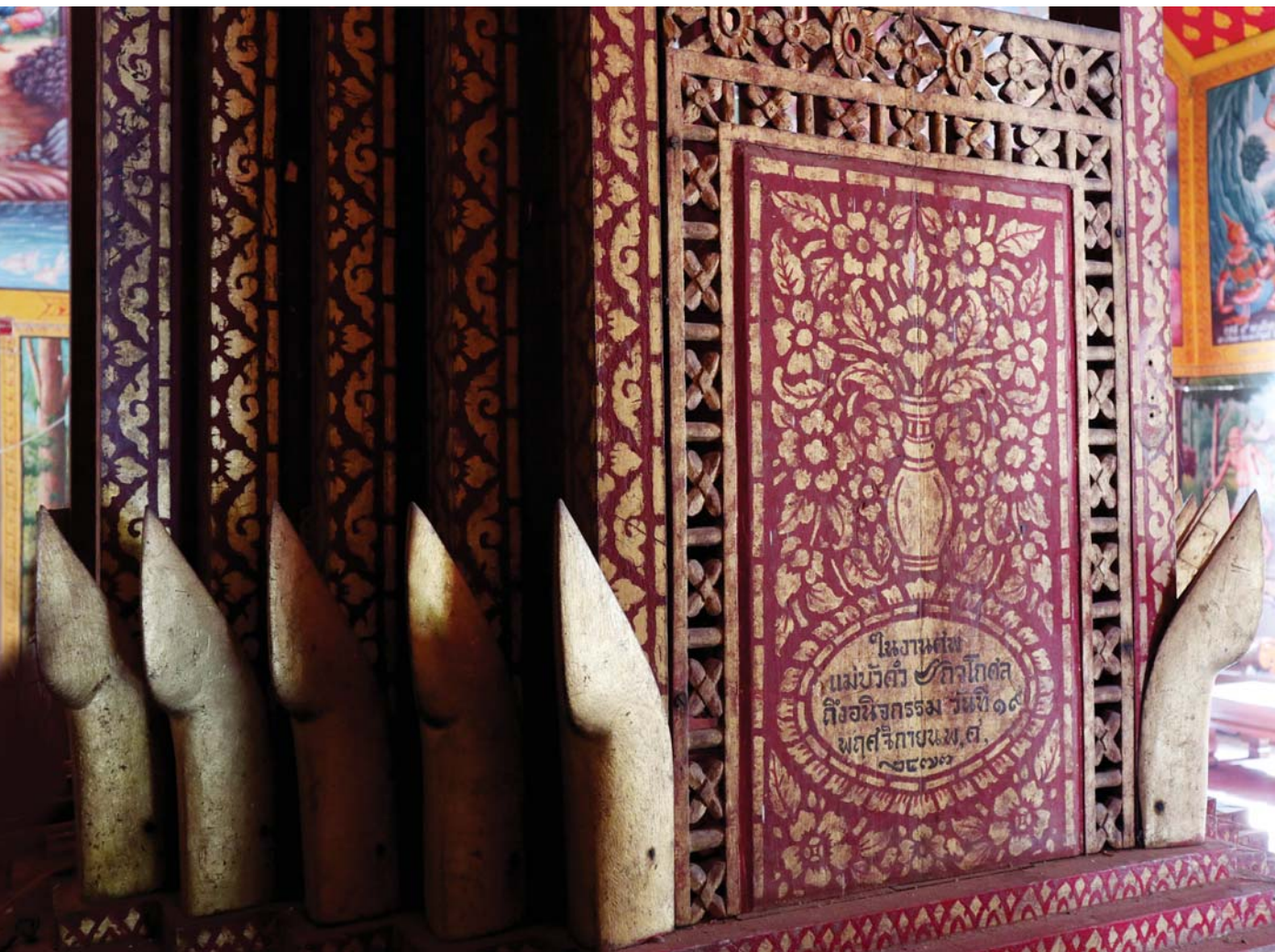
ลายหม้อดอกบุษบาพระธรรม เทคนิคปั้นรักสมุกประดับกระจกจีน ประดับหีบธรรม
พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ จังหวัดเชียงใหม่



ลายหม้อดอก เทคนิคลายคำ เพื่อบูชาพระธาตุเกศแก้วจุฬามณี ประดับหน้าบันด้านในวิหารสุชาคาราม
วัดพระแก้วคอนเฒ่าสุชาคาราม อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง



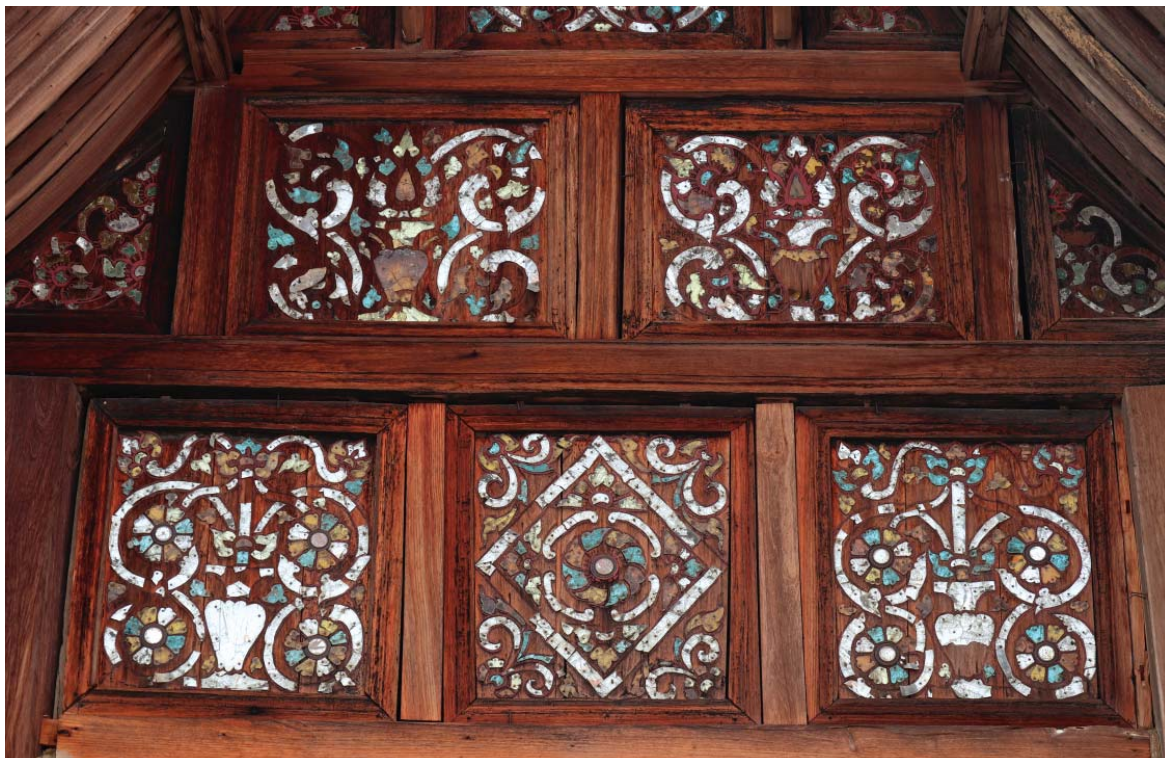
ลายหม้อดอกกอธิพลจีน เทคนิคลายคำ ประดับฝาหยานภายในวิหารไม้โบราณ วัดกะตึกเชียงม่วน อำเภอมือเมือง จังหวัดลำปาง



ลายหม้อดอกปูชาพระธรรม เทคนิคลายคำ ประดับธรรมาสันปราชู
วัดพระบาท อำเภอมะนัง จังหวัดลำปาง



ลายหม้อดอก เทคนิคลายคำ ประดับฝาวิหาร (หลังเดิม)
วัดด้าม่อน อำเภอลอง จังหวัดแพร่



ลายหม้อดอก เทคนิคคัตกระจากจีนปั้นขอบรักสมุก ประดับหน้าบันวิหาร
วัดสบลี อำเภอมืองปาน จังหวัดลำปาง



ลายหม้อดอก เทคนิคงานไม้แกะสลัก ประดับแผงแลวิหาร
วัดศรีหลวงแจ้ซ้อน อำเภอมืองปาน จังหวัดลำปาง



ถ้ำ
ห่อคลุมปกคลุมไว้ทั่ว
ถวาย

ลายหม้อดอก เทคนิคงานจิตรกรรมเขียนสี ประดับฉากหลังพระประธานในวิหาร
วัดป่าเหียง อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง



ลายหม้อดอก เทคนิคงานประดับกระจก ประดับธรรมาสน์
วัดน่านไร่ อำเภอดิน จังหวัดลำปาง



ประติมากรรมหม้อดอก ประดับมูมเจติย์
วัดกลางทุ่ง อำเภอมะนัง จังหวัดแม่ฮ่องสอน



ประติมากรรมหม้อดอก ประคั่นมูมเจี๋ย
วัดคำโน อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดศรีสะเกษ



ลายหม้อออก เทคนิคงานฉลุไม้ ประดับหออธรรม (หอไตร)
วัดป่าปวย อำเภอบ้านโฮ่ง จังหวัดลำพูน



ลายหม้อดอก เทคนิคงานฉลุไม้ ประดับห้องจำหน่ายตู้รวมไฟ สถานีรถไฟปางป๋วย อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง



ปรมณวณะ

บัวหม้อดอกในวัฒนธรรมล้านนา

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ฐาปกรณ์ เครือระยา
คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้



ปูรณฆฏะ หม้อดอกในวัฒนธรรมล้านนา

พิมพ์ครั้งแรก

สิงหาคม พ.ศ. 2565 จำนวน 500 เล่ม
สงวนลิขสิทธิ์

ผู้เขียน/ภาพถ่าย/ภาพลายเส้น

ฐาปกรณ์ เครือระยา

จัดพิมพ์โดย

โครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริ
สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี
มหาวิทยาลัยแม่โจ้ (อพ.สธ.-มจ.) ประจำปีงบประมาณ 2565

ออกแบบ/พิมพ์ที่

หจก.วนิดาการพิมพ์ 14/2 หมู่ 5 ตำบลสันผีเสื้อ
อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ 50300
โทรศัพท์/โทรสาร 0 5311 0503-4

ข้อมูลทางบรรณานุกรม

ฐาปกรณ์ เครือระยา.

ปูรณฆฏะ หม้อดอกในวัฒนธรรมล้านนา.-- เชียงใหม่ : วนิดาการพิมพ์,
2565.

280 หน้า.

1. ศิลปกรรมไทย -- ล้านนา. 2. จิตรกรรมไทย -- ล้านนา. I. ชื่อเรื่อง.

709.593

ISBN 978-616-8146-56-9

ปกหน้า

ลายหม้อดอกประดับวิหารน้อย วัดพระหลวง (ธาตุหนึ่ง) อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่

ปกหลัง

ลายหม้อดอกประดับฝาวิหาร วัดเคตึกเชียงม่วน อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง



คำขอบคุณ

บุคคลที่มีส่วนส่งเสริมสนับสนุนและประสานงาน ในการเขียน การถ่ายภาพ และการพิมพ์หนังสือเล่มนี้ ผู้เขียนขอกราบขอบพระคุณต่อคุณูปการอันมีความหมายของท่านไว้ ณ ที่นี้

โครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

คณะกรรมการดำเนินงาน โครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริ
สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี มหาวิทยาลัยแม่โจ้ (อพ.สธ.-มจ.)

คณะผู้บริหารมหาวิทยาลัยแม่โจ้

เจ้าหน้าที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (พช.)

พช. เชียงใหม่, พช. ลำพูน, พช. น่าน

ท่านเจ้าอาวาสและพระภิกษุ รวมถึงกรรมการวัด

จังหวัดเชียงใหม่ วัดพระธาตุดอยสุเทพวรวิหาร วัดพระบาทห้วยเสือ วัดบ้านแปะ
วัดร้างเจดีย์สูง วัดหลวงฮอด วัดร้างดอกเงิน วัดร้างดอกคำ วัดร้างแสนขาน วัดท่าหว้าคำวัง วัดหางดง
วัดบ้านถวายเป็น วัดขุนคอง วัดตันเกว่น วัดทุ่งฮ้อหลวง วัดบ้านเปียง วัดป่าลาน (ทุ่งด้อม) วัดมงคล
(ทุ่งแป้ง) วัดสะลงงโน วัดม่อนผาแดง วัดเมืองกี้ด วัดสบเปิง วัดท่าข้าม วัดดอนเจียง วัดสันป่ายาง
วัดหนองกาย วัดชัยสถาน (ป่าเสร้าน้อย) วัดร้องชี้เหล็ก วัดพระธาตุดอยสะเก็ด วัดดอยแท่นพระ
ผาหลวง วัดป่าแดด วัดเมืองวะ วัดเมืองซอน วัดเมืองเส้น วัดข้าวแท่นหลวง วัดแม่แก้ดหลวง



วัดแม่ดาว วัดบวัก้าง วัดอุโบสถ วัดป่าจี้ วัดพระธาตุ
ดอยคำ วัดเจ็ดยอด วัดสวนดอก วัดป่าแดงมหาวิหาร
วัดพระธาตุดอยสุเทพราชวรวิหาร วัดอุโมงค์ (สวน
พุทธธรรม) วัดไร่เปิง วัดโลกโมฬี วัดศรีภูมิ วัดชมพู
วัดช้างเผือก วัดอุทรายคำ วัดดัมภักย์ วัดพระสิงห์
วรมหาวิหาร วัดปราสาท วัดผาบ่อง วัดศรีเกิด วัดทุ่ง
วัดชัยพระเกียรติ วัดลำภา วัดอุโมงค์มหาเถรจันทร์
วัดดวงดี วัดบ้านป็น วัดหมื่นล้าน วัดพันอ้น วัดดอกคำ
วัดดอกเอื้อง วัดป่าเป้า วัดเชียงมั่น วัดวรคำม้า
วัดหม้อคำตวง วัดมณเฑียร วัดเชียงยืน วัดนันทาราม
วัดหมื่นสาร วัดศรีสุพรรณ วัดพ่อนสร้อย วัดช้างแต่
วัดเจดีย์หลวงวรวิหาร วัดเจ็ดลิน วัดพวงหงษ์ วัดหมื่นตุม
วัดทรายมูลเมือง วัดทรายมูลพม่า วัดล้ามช้าง วัดอุปลาค
วัดแสนผาง วัดบุพพาราม วัดเซตวัน วัดมหาวัน
วัดเมืองสารทหลวง วัดพันตอง วัดศรีรัตนาราม (ทุ่งหลวง)
วัดแม่สาบเหนือ วัดร้องແຍ່ງ

จังหวัดลำพูน วัดพระธาตุทริภุญชัย วัดประตูป่า
วัดบ้านหลุก วัดต้นแะ วัดป่าขาม วัดล้ามช้าง วัดหนองเงือก
วัดป่าซางงาม วัดบ้านเรื่อน วัดเกาะกลาง วัดกู่ขาว
วัดดอนหลวง วัดทาขุมเงิน วัดหนองสร้อย วัดหมูเป้ง
วัดตงญาณี วัดฉางข้าวน้อยใต้ วัดป่าตาล วัดป่าปวย
วัดสันกำแพง

จังหวัดลำปาง วัดพระธาตุดอยน้อย วัดท่าผา
วัดท่าช้าง วัดนางแต่น วัดนาเวียง วัดศาลาบัวบก
วัดศาลาเม้ง วัดพระธาตุจอมปิง วัดนาгим วัดนาแสง
วัดหาดปู้ด้าย วัดไชยาทุ่งล้อม วัดนางเหลียว วัดพระธาตุ
ลำปางหลวง วัดม้าเหนือ วัดศาลาไชย วัดศาลาหลวง
วัดโหล่หินหลวงแก้วช้างยืน วัดผาแดงหลวง วัดศรีหลวง
วัดแจ้คอน วัดทุ่งผึ้ง วัดสาแพะ วัดแม่ตานอก วัดทุ่งคา
วัดแม่สุก วัดห้วยแห่น วัดอักโขชัยคีรี วัดเขาแก้ว
วัดดอยป่าตาล วัดปากทอง วัดสันป่าหนาด วัดดอยน้อย

วัดล้อมแรด วัดเวียง วัดเหล่าน้อย วัดเหล่าหลวง วัดอุมลอง วัดนาบ้านไร่ วัดศรีหลวงแจ้ซ้อน
 วัดสบลี วัดบ้านถ้ำ วัดปลายนาหลวง วัดขอใต้ วัดขอหัวช้าง วัดทุ่งล้าน วัดกล้วยหลวง วัดชมพูหลวง
 วัดนาแก้วมไ้ วัดลำปางกลางตะวันออก วัดศรีหมวดเกล้า วัดตันธงชัย วัดพระเจ้าทันใจ วัดวังหม้อ
 วัดช้างเผือก วัดสาหลวง วัดท่าซัว วัดม่อนกระติง วัดทุ่งไ้ วัดทุ่งม่านไ้ วัดทุ่งม่านเหนือ วัดบ้านเป้า
 วัดหนองร่อง วัดพระธาตุเสด็จ วัดบ้านผึ้ง วัดบ้านลึก วัดบ้านเอื้อม วัดสบเฟื่อง วัดปางแสนทอง
 วัดปากกล้วย วัดป่าตันกุ่มเมือง วัดลำปางกลางตะวันตก วัดป่าผาง วัดพระบาท วัดม่อนจำศีล
 วัดม่อนสัณฐาน วัดไชยาทุ่งล้อม วัดเขาแก้ว วัดตันตอง วัดม่อนศิริชัย วัดช้างแต่ม วัดดอกบัว
 วัดดอกพรา้ว วัดปงสนุกไ้ วัดปงสนุกเหนือ วัดประตูดันผึ้ง วัดประตูปอง วัดศรีบุญโยง วัดศรีล้อม
 วัดแสงเมืองมา วัดหัวช่วง วัดท่าคราวัน้อย วัดเกาะวาลูการาม วัดเชียงราย วัดน้ำล้อม
 วัดเคตึกเชียงม้น วัดบุญยืน วัดป่าดัวะ วัดปารวก วัดหมื่นกาศ วัดเซตวัน วัดดอนไฟ วัดนาขวาง
 วัดนาพาน วัดบ้านหลุก วัดบ้านเหมี้ยง วัดศรีฮ้วน วัดหัวฝาย วัดตอแก้ว วัดน้ำไ้ วัดบ้านหนอง
 วัดป่าจ้ำ วัดนาคตหลวง วัดปงหอศาล วัดป่าตันหลวง วัดผาบ้งหลวง วัดทุ่งผุง วัดบ้านก่อ วัดปงกา
 วัดนางอย วัดปงยางคก วัดสันหนองบง วัดบ้านเหล่า วัดยางฮ้อย วัดนาบัว วัดป่าเหียง วัดม่อนปู่ยักษ์
 วัดน้ำไ้ วัดวังพรา้ว วัดแม่เฟื่อง วัดเขาแก้วปินหวาน วัดท่าแหน วัดพิชัย วัดพระเจดีย์ขาวหลวง
 วัดศรีรองเมือง วัดไชยมงคล (จองคา) วัดศรีดอนมูล วัดกิวหลวง วัดปงหลวง วัดสบตุ้ย วัดสันหลวง

จังหวัดแพร่ วัดพระหลวง (ธาตุเน้ง) วัดสูงเม่น วัดกาศเหนือ วัดหลวง วัดศรีชุม วัดพระบาท
 มิ่งเมืองวรวิหาร วัดพระนอน วัดชัยมงคล วัดดงเหนือ วัดดอนทัน วัดทุ่งกวาว วัดทุ่งน้ำว
 วัดแม่คำมี วัดวุฒิมงคล (ร้องแห่่ง) วัดสร้างโคก (โตนเหนือ) วัดสวนเขื่อน วัดเสด็จ วัดเวียงต้า
 วัดด้าม่อน วัดศรีดอนคำ

จังหวัดน่าน วัดกู่คำ วัดพระธาตุแช่แห้ง วัดพญาวัด วัดภูมินทร์ วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร
 วัดหัวช่วง วัดพระเกิด วัดพญาภู วัดแสงดาว วัดหนองบัว วัดหนองแดง วัดร้องแง วัดพระธาตุเบ็งสกัด
 วัดดอนมูล วัดเขี้ย วัดนาหวาย วัดตันแหลง วัดบุญยืน พระอารามหลวง

จังหวัดแม่ฮ่องสอน วัดคำโน วัดประตูดเมือง วัดม่วยต่อ วัดเมืองปอน วัดต่อแพ วัดกลางทุ่ง
 วัดจองคำ วัดจองกลาง วัดก้ำก่อ วัดปางล้อย วัดพระธาตุคอกยงมู วัดพระนอน วัดหัวเวียง
 วัดปางหมู วัดแม่สุริน

จังหวัดพะเยา วัดลี วัดหลวงราชสัณฐาน วัดศรีโคมคำ วัดตุนไ้ วัดไชยอาวาส วัดบุญยืน

จังหวัดเชียงราย วัดพระแก้ว วัดมิ่งเมือง วัดศรีบุญเรือง วัดดอยงำเมือง วัดสถาน
 วัดพระธาตุคู้บุญ วัดเจ็ดยอด วัดเซตวัน (พระนอน) วัดมุงเมือง วัดเจริญเมือง วัดแม่สรวยหลวง
 วัดแม่ต้า วัดศรีสุทธาวาส วัดหลวง (ไชยสถาน)

สถาบันและสถานที่อื่น

สำนักหอสมุดมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เทศบาลนครเชียงใหม่ หอภาพถ่ายล้านนา จังหวัดเชียงใหม่
อุทยานศิลปวัฒนธรรมแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย หอวัฒนธรรมนิทัศน์ วัดศรีโคมคำ
จังหวัดพะเยา เทศบาลนครลำปาง ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนวัดปงสนุกเหนือ ศูนย์การเรียนรู้
ศิลปวัฒนธรรมบ้านศาลาหม้อ จังหวัดลำปาง ศูนย์การเรียนรู้พุทธศิลป์น่าน วัดแสงดาว
จังหวัดน่าน

ขอขอบคุณผู้ให้ข้อมูลในพื้นที่ คุณวีรศักดิ์ ของเดิม สำนักศิลปะและวัฒนธรรม
มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง ในการแปลจารึกต่างๆ ผู้ให้ข้อมูลในพื้นที่จังหวัดแพร่ คุณสิทธิพงษ์ แสงแก้ว
คุณภัทรพงศ์ เพาะปลูก ผู้ให้ข้อมูลในพื้นที่จังหวัดน่าน พระมหาธนพล ธมฺมพลโธ พระครูผาสุกนันทวัฒน์
(ศราวุธ สุขขุฑมโน) ผู้ให้ข้อมูลในพื้นที่จังหวัดพะเยา พระมหาจุมพล สีหพลโธ ผู้ให้ข้อมูลในพื้นที่
จังหวัดเชียงราย คุณกฤตดนัย สมบัติใหม่ และมิตรแก้วสหายคำ เครือข่ายทางวัฒนธรรม
ภาคเหนือทุกท่าน



คำนิยม



หม้อปुरुณฆฏะ เป็นหม้อที่น้ำเต็มเปี่ยมและพรรณพฤษพาโล่ออกมาจากปากหม้อ เป็นสัญลักษณ์แห่งความร่มเย็น ความสมบูรณ์พูนสุข เป็นมงคลสำหรับสังคมเกษตรกรรม และเป็นสัญลักษณ์ในศาสนาสู่การสร้างสรรค์ลวดลายประดับในงานศิลปกรรมล้านนาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

หนังสือ “ปुरुณฆฏะ หม้อดอกในวัฒนธรรมล้านนา” ผลงานของผู้ช่วยศาสตราจารย์ ฐาปกรณ์ เครือระยา อาจารย์ประจำคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้ ได้ทุนสนับสนุนการศึกษาและตีพิมพ์จากโครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี มหาวิทยาลัยแม่โจ้ (อพ.สธ.-มจ.) ประจำปี 2565 ได้ทำการศึกษารวบรวมรูปแบบลวดลายหม้อปुरुณฆฏะบนพื้นที่วัฒนธรรมล้านนา ในเขต 8 จังหวัดภาคเหนือตอนบน อธิบายถึงรูปแบบที่มาและความหมาย ตลอดจนถึงพัฒนาการของลายหม้อดอกให้เห็นถึงการสร้างสรรค์ลวดลาย โดยได้แบบอย่างจากพันธุ์ไม้ในธรรมชาติไปเป็นต้นแบบประดับตกแต่งเชิงสัญลักษณ์ของการสักการบูชาด้วยเทคนิคต่างๆ

ผลงานชิ้นดังกล่าว ถือเป็นประโยชน์ทางวิชาการด้านทัศนศิลป์อย่างยิ่งในการสร้างการรับรู้และเข้าใจในเรื่องราวของหม้อดอกในล้านนา ซึ่งถือว่าการเก็บข้อมูลมากกว่า 180 แหล่ง และรูปแบบลวดลายหม้อมากกว่า 450 รูปแบบ ที่จะสร้างความจริงใจให้กับผู้อ่าน ผ่านภาพถ่ายตามแหล่งข้อมูลและนำเสนอเป็นลายเส้นที่สวยงาม ซึ่งสามารถนำไปปรับใช้กับสังคมวัฒนธรรมยุคปัจจุบันสู่ความเป็นเมืองล้านนาสร้างสรรค์ได้อย่างน่าสนใจ

รองศาสตราจารย์ ดร.วีระพล ทองมา
อธิการบดีมหาวิทยาลัยแม่โจ้

คำนำผู้เขียน



ปुरुณฆฏะ หม้อน้ำแห่งความอุดมสมบูรณ์ เรารับรู้ความหมายนี้จากการอธิบายความที่นำมาจากวัฒนธรรมอินเดีย โดยตามรากศัพท์ที่ผูกขึ้นจากภาษาสันสกฤตสองคำ คือคำว่า “ปुरुณะ” ที่หมายถึงความบริบูรณ์ และ “ฆฏะ” ที่แปลว่าหม้อน้ำ ซึ่งเป็นหนึ่งความหมายในการรับรู้ของคนทั่วไปในยุคปัจจุบัน

ปुरुณฆฏะ เมื่อเดินทางมาถึงดินแดนล้านนาแล้ว ความหมายดังกล่าวเริ่มเปลี่ยนแปลงไป กลายเป็นเครื่องสักการบูชาในพระรัตนตรัย รวมไปถึงการกราบไหว้ผี ความหมายดังกล่าวผ่านคำเรียกใหม่ที่ว่า “หม้อดอก” ถูกแพร่กระจายในหลายวัฒนธรรม เช่น อารยธรรมพุกาม เขตพื้นที่วัฒนธรรมพม่า-ไทใหญ่ ในรัฐฉาน แคว้นสิบสองปันนาในเขตจีนใต้ และลาว เป็นต้น ที่ยังคงรับรู้ถึงความหมายและการใช้ “หม้อดอก”

หนังสือ “ปुरुณฆฏะ หม้อดอกในวัฒนธรรมล้านนา” จึงได้นำเสนอประวัติความเป็นมา การเกิดขึ้นของลวดลายหม้อปुरुณฆฏะ หน้าที่และความหมายที่เปลี่ยนไปของลวดลายหม้อดอก ในวัฒนธรรมล้านนา การนำเสนอรูปแบบที่มีการพัฒนาและปรับใช้ในยุคสมัยที่ต่างกัน ซึ่งองค์ความรู้ดังกล่าวส่วนหนึ่งได้จากการศึกษาและรวบรวมการใช้พันธุ์ไม้ประดับลายหม้อปुरुณฆฏะในศิลปกรรมล้านนา โครงการวิจัยที่ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยโครงการกล้วยไม้ไทย พระราชทาน ประจำปีงบประมาณ 2565 โดยได้รวบรวมรูปแบบลวดลายหม้อดอกปुरुณฆฏะ



ในเขตพื้นที่ 8 จังหวัดภาคเหนือตอนบน จำนวน 184 วัด กับอีก 6 แหล่ง
มรดกวัฒนธรรม ปรากฏลวดลายหม้อดอกมากกว่า 450 ลาย และ
ได้นำเสนอรูปแบบลวดลายผ่านงานลายเส้น จำนวนไม่น้อยกว่า 200 ลาย
ที่สามารถนำไปต่อยอดพร้อมเปิดมุมมองความงามทาง
ศิลปะให้กว้างขวางมากขึ้น

นอกจากนี้ยังเสนอข้อมูลว่าด้วยเรื่องแนวคิดของ
การใช้ลายหม้อดอกประดับตามตำแหน่งต่างๆ เพื่อการบูชาในสิ่งนั้น
โดยไม่ได้หมายถึงหม้อน้ำแห่งความอุดมสมบูรณ์เสมอไป ซึ่งองค์ความรู้
เหล่านี้ถือเป็นการเก็บข้อมูลเชิงสถิติที่แสดงผลชัดเจนจากงานวิจัยดังกล่าว
ทำให้เข้าใจถึงจุดมุ่งหมายในการสร้างงานได้สมบูรณ์มากขึ้น รวมไปถึง
การสร้างสรรคัลวดลายหม้อดอกที่เกิดขึ้นจากการผูกพันกับธรรมชาติในมุมมองของ
ช่างล้านนา โดยนำเสนอผ่านความงามและสุนทรีย์ะ เทคนิคการสร้างสรรค้งาน ผู้เขียน
มีความคาดหวังว่าหนังสือเล่มนี้จะเป็นประโยชน์และสร้างองค์ความรู้ใหม่ ว่าด้วยเรื่องลวดลาย
หม้อดอก ที่ปรากฏบนงานพุทธศิลป์ล้านนา ให้ผู้สนใจมองเห็นและเข้าใจความงาม และสามารถ
นำรูปแบบลวดลายที่ได้เก็บรวบรวมไว้ไปพัฒนาและปรับใช้ในอนาคตต่อไป



สุภาพกรณ์ เครือระยา

สารบัญ

คำขอบคุณ	19
คำนิยม	23
คำนำผู้เขียน	24
บทนำ	28
บทที่ 1	
ความหมายและที่มาหม้อปูลณพฏะ	33
กำเนิดและความเป็นมาของปูลณพฏะ	33
บทที่ 2	
หม้อดอกล้านนา	49
หม้อดอกบูชาพระพุทธรูป	51
หม้อดอกบูชาพระธรรม	93
หม้อดอกบูชาพระสงฆ์	127
บทที่ 3	
หม้อดอกกับเทคนิคการสร้างสรรค์	129
เทคนิคงานจิตรกรรม	129
เทคนิคงานเขียนสักเขียนหาง	133
เทคนิคงานลายคำ	137
เทคนิคงานดุนโลหะ	140
เทคนิคงานปูนปั้น	145
เทคนิคงานปั้นรักสมุก (รักกระแหนะ)	155
เทคนิคงานประดับกระจก	158
เทคนิคงานไม้แกะสลัก	161
เทคนิคงานฉลุลาย	166
เทคนิคงานสิ่งทอ	172





บทที่ 4

ว่าด้วยลายหม้อดอกนอกวัด

175

บทที่ 5

ลายหม้อดอกในล้านนา

187

หม้อดอกพุทธศตวรรษที่ 21-22

189

หม้อดอกพุทธศตวรรษที่ 23

193

หม้อดอกพุทธศตวรรษที่ 24

199

หม้อดอกพุทธศตวรรษที่ 25

217

บทที่ 6

พัฒนาการของลวดลายหม้อดอกในล้านนา

263

1. ลวดลายหม้อดอกพุทธศตวรรษที่ 20-21

ยุคทองของล้านนา

264

2. ลวดลายหม้อดอกพุทธศตวรรษที่ 22-23

ยุคพม่าปกครองล้านนายุคเสื่อม

265

3. ลวดลายพรรณพฤกษาพุทธศตวรรษที่ 24-25

ยุคฟื้นฟู

265

4. ลวดลายปลายพุทธศตวรรษที่ 25

ยุคอิทธิพลรัตนโกสินทร์

268

บทส่งท้าย

269

บรรณานุกรม

276

ประวัติผู้เขียน

280



บทนำ

เมื่อพูดถึงปุณณมฺเฐ ส่วนมากจะเข้าใจถึงความหมายว่าเป็นหม่อนน้ำแห่งความอุดมสมบูรณ์ ที่เป็นสัญลักษณ์ของความเจริญงอกงาม ความสุข ความร่มเย็น และมีสติปัญญา ตามความหมายที่ได้รับรู้สืบทอดกันมาจากศิลปะอินเดีย เมื่อเราดูรากศัพท์แล้ว คำว่า “ปุณณมฺเฐ” ผูกขึ้นจากภาษาสันสกฤตสองคำ คือคำว่า “ปุณณะ” ที่หมายถึงความบริบูรณ์ และ “มฺเฐ” ที่แปลว่าหม่อนน้ำ ถือเป็นลวดลายหนึ่งที่ช่างอินเดียนิยมใช้เป็นสัญลักษณ์มงคลในงานช่างทั้งในศาสนาพุทธ พราหมณ์ และเชน

จากการกำเนิดลวดลายดังกล่าวที่มีผลมาจากแนวคิดความเชื่อ ศาสนา และวัฒนธรรมที่อยู่ในช่วงระยะเวลาที่มีเส้นทางการค้าสำคัญ ทั้งทางบกที่ว่าด้วยเรื่องเส้นทางสายไหม และทางทะเลที่เป็นการค้าในคาบมหาสมุทร ทำให้ลวดลายดังกล่าวแพร่กระจายและได้รับความนิยมตามเมืองต่างๆ นำมาใช้ประดับ ทั้งยังคงสื่อความหมายเดิมไว้ หรือมีการปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับบริบทสังคมวัฒนธรรมของอาณาจักรนั้นๆ ซึ่งจะได้นำเสนอในหนังสือเล่มนี้ต่อไป

ว่าด้วยการศึกษาหม้อปुरुณฆฏะ

การศึกษารูปแบบของลวดลายหม้อปुरुณฆฏะ เท่าที่ทำการสืบค้นในเบื้องต้นมาแล้วนั้น พบรายงานการวิจัยของวิมลศรี ลิ้มธนากุล ทำการวิจัยในปี 2530 เรื่อง บทวิเคราะห์ปुरुณฆฏะ ที่สามารถเป็นแบบอย่างที่ทำให้เห็นภาพรวมของการศึกษา โดยการประมวลองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบ ที่มา อิทธิพล ความหมาย และการนำไปใช้ รวมถึงการประดับตกแต่ง ความเชื่อและเรื่องของสุนทรียะของการนำเอามาใช้ในพระพุทธศาสนา อันมีต้นกำเนิดมาจากอินเดีย ต่อจากนั้นก็มาพร้อมกับเส้นทางการค้าขาย โดยเริ่มที่ศรีลังกา¹ กอปรกับการเดินทางไปศึกษาพระพุทธศาสนาในศรีลังกาของพระเถระล้านนาในอดีต จึงได้รับเอาวัฒนธรรมความเชื่ออันถือเป็นปรัชญาศาสนาอันเกี่ยวเนื่องกับงานศิลป์ โดยออกแบบผ่านลวดลายปुरुณฆฏะ ลวดลายดังกล่าวมีความหมายหมายถึงหม้อน้ำอันมีน้ำเต็มบริบูรณ์ มิได้เลื้อยออกมาสองข้าง แสดงสัญลักษณ์ชีวิตและการสร้างสรรค์ เป็นคติความร่มเย็น ความสมบูรณ์พูนสุข และการสร้างสรรค์ ในล้านนามักเรียกลวดลายดังกล่าวนี้ว่า “หม้อดอก” หรือ “ลายหม้อดอก”² จึงถือเป็นการเข้ามาของพระพุทธศาสนาโดยผ่านนิกายลังกาวงศ์ และรับสืบทอดกันมาจนมาถึงในดินแดนล้านนา

การศึกษาการจดบันทึกพันธุกรรมพืชในวัฒนธรรมล้านนาผ่านงานพุทธศิลป์³ พบงานจิตรกรรมเทคนิคเขียนสีปูนเปียก ซึ่งเป็นเทคนิคที่นิยมกันในยุคโบราณ ภายในห้องกรุของเจดีย์ร้างวัดแสนขัน งานจิตรกรรมเขียนสีที่พบใช้เพียงสองสี คือ สีแดงและสีดำ ซึ่งน่าจะเป็นสีที่มาจากแร่หินสีและเขม่าไฟที่ให้สีดำ ภาพเขียนเป็นภาพเทวดา 2 องค์ องค์แรกไม่สามารถระบุได้เนื่องจากมีการกะเทาะของปูนบริเวณส่วนองค์เทวดาพอดี องค์ที่ 2 เป็นพระพรหมทรงเครื่องสวมชฎามีรัศมีมือคู่แรกประนมมือไว้ มือคู่หลังกรีดกรายเหมือนถือช่อดอกไว้แต่ไม่ชัดเจน นุ่งผ้าสะบัดพลีวรอบๆ มีดอกไม้อยู่เป็นดอกโบตั๋น ส่วนฐานล่างสุดเป็นลายหม้อดอกปुरुณฆฏะ ในหม้อเป็นดอกบัวส่วนด้านบนเป็นลักษณะของรูปทรงสามเหลี่ยม ซึ่งจากการดูลายเส้นที่เลือนรางสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นรูปทรงของฉัตรหรือไม่ก็เป็นรูปทรงของเจดีย์ จิตรกรรมฝาผนังภายในกรูวัดร้างแสนขันตามสภาพปัจจุบันนั้น อยู่ในสภาพที่ชำรุดลบเลือนมาก จนหลายคนเข้าใจว่าคงไม่มีภาพจิตรกรรมหลงเหลือ แต่จากการสำรวจครั้งนี้กลับพบหลักฐานของจิตรกรรมฝาผนังที่มีความสำคัญมากอีกชั้นหนึ่งในล้านนา ที่ชี้ให้เห็นว่าลายหม้อดอกปुरुณฆฏะเข้ามาในล้านนาแล้วในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21

¹ วิมลศรี ลิ้มธนากุล, *บทวิเคราะห์ปुरुณฆฏะ* (เชียงใหม่ : ม.ป.พ., 2530), 20.

² สุรพล ดำริห์กุล, *ลายคำล้านนา* (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2544), 450.

³ ฐาปกรณ์ เครือระยา, *พรรณพฤกษาล้านนา จากพันธุกรรมพืชสู่ลวดลายในศิลปกรรม* (เชียงใหม่ : วนิดาการพิมพ์, 2563), 80.

คติความเชื่อดังกล่าวได้แพร่ขยายออกไปในพื้นที่ล้านนา จนกลายเป็นแบบแผนของลายมงคลที่ใช้เป็นส่วนหนึ่งของการประดับอาคารศาสนสถาน งานพุทธศิลป์ ด้วยเทคนิคงานลายคำหรือเทคนิคปิดทองล่องชาด ที่ใช้แม่พิมพ์กระดาษในการสร้างสรรค์ลวดลายต่างๆ ประดับตกแต่งอาคารสถานที่ในพุทธศาสนา เช่น วิหาร อุโบสถ และงานพุทธศิลป์ เช่น หีบธรรม ธรรมาสน์ สัตภัณฑ์ เป็นต้น ตลอดจนพัฒนาการของรูปแบบลายหม้อปูลงพระที่นำไปใช้ให้เข้ากับศาสนสถาน รวมถึงงานประติมากรรมนูนต่ำ นูนสูง และงานสามมิติลอยตัวที่เป็นรูปหม้อปูลงพระ อันแสดงถึงอิทธิพลความเชื่อทางปรัชญาทางพุทธศาสนาจากประเทศอินเดีย ที่เข้ามาในดินแดนล้านนา โดยผ่านพุทธศาสนิกายลัทธิวัชรยานในอดีตรูปแบบที่นำสนใจขึ้นหนึ่งที่เป็นข้อมูลเบื้องต้นได้ดีขึ้นหนึ่ง ที่ศึกษาถึงรูปแบบลวดลายประดับศาสนสถานในล้านนาของศาสตราจารย์สุรพล ดำริห์กุล เรื่องลายคำล้านนา ที่ได้นำเสนอการจัดรูปแบบลวดลายและวิวัฒนาการของลวดลายล้านนา โดยแบ่งออกเป็นแต่ละยุคสมัย โดยมีตัวอย่างวิหารโถงที่จังหวัดลำปาง ซึ่งงานเหล่านี้จัดอยู่ระหว่างในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20–24⁴ ซึ่งจากข้อมูลดังกล่าว จะเห็นถึงอิทธิพลต่างๆ การเข้ามาของวัฒนธรรมต่างถิ่น จนเรารับเอาเข้ามาและผสมผสานกันจนเป็นเอกลักษณ์ตน

นอกจากนี้ ยังมีผลงานการวิจัยของภาณุพงษ์ เลาหล่ม เรื่องจิตรกรรมฝาผนังล้านนา ซึ่งได้กล่าวถึงเทคนิคการทำลายคำในรูปแบบของจิตรกรรมลายทอง ภายในตัววิหารในเขตจังหวัดลำปาง ซึ่งหนึ่งในรูปแบบของการนิยมนำลวดลายจิตรกรรม คือ การทำลายหม้อปูลงพระในตัววิหารรุ่นเก่า โดยเฉพาะวิหารที่สร้างในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20–24⁵ เพราะนอกจากจะเป็นสิ่งที่สร้างขึ้นเพื่อตอบสนองต่อเงื่อนไขการดำรงอยู่ของสังคมไทยในอดีตแล้ว ในมุมมองของปัจจุบันยังเห็นว่าจิตรกรรมฝาผนังเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าในหลากหลายมิติ อาทิเช่น ในด้านเรื่องราว สามารถบอกถึงคติความเชื่อของชุมชนนั้นๆ รูปแบบและเทคนิคก็แสดงให้เห็นถึงระดับพัฒนาการทางการช่าง และการติดต่อสัมพันธ์กับสังคมวัฒนธรรมอื่นๆ ส่วนการแสดงออกทางศิลปะนั้น ก็แฝงไว้ด้วยพลัง อารมณ์ ความคิดอ่าน และภูมิปัญญาเชิงช่าง ในกรณีของการออกแบบลวดลายหม้อปูลงพระในแต่ละแห่ง หม้อแต่ละใบจะมีความแตกต่างกัน ซึ่งอยู่กับจินตนาการของผู้ออกแบบ และลักษณะเฉพาะของแต่ละสกุลช่าง

ดังตัวอย่างการประดับตกแต่งผนังในส่วนของฝ้าย้อย ที่มีลักษณะเป็นกรอบไม้แบบลูกฟักช่วงบนที่ทำเป็นรูปหม้อน้ำปูลงพระ ตามคติความเชื่อของพุทธศาสนา แสดงถึงความสงบสุขร่มเย็น สมบูรณ์พูนสุข แสดงสัญลักษณ์ของชีวิตและการสร้างสรรค์⁶ ซึ่งลักษณะของหม้อน้ำปูลงพระที่

⁴ สุรพล ดำริห์กุล, *ลายคำล้านนา*, 15.

⁵ ภาณุพงษ์ เลาหล่ม, *จิตรกรรมฝาผนังล้านนา* (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2541), 50.

⁶ เสนอ นิลเดช, *ศิลปะล้านนาไทย* (กรุงเทพฯ : กรุงเทพมหานครการพิมพ์, 2521), 99.

วิหารจามเทวี วัดปงยางคก จังหวัดลำปางนี้ มีความโดดเด่นด้านฝีมือช่างชั้นสูง ที่ประดิษฐ์ลวดลายที่แตกต่างไม่ซ้ำกันได้อย่างลงตัว ด้วยฝีมือละเอียดอ่อน ประณีต มีระเบียบ รักษาช่องไฟได้อย่างสม่ำเสมอ ตัวกรอบเป็นลายดอกไม้ที่เชื่อมสัมพันธ์กับลวดลายในโครงสร้างส่วนอื่นๆ⁷ จากการศึกษาครั้งนี้ ทำให้เห็นถึงการนำลวดลายไปใช้ให้เข้ากับรูปแบบ รูปทรงของตัววิหาร ซึ่งถือเป็นการออกแบบที่ดี อันแสดงถึงประสบการณ์และความชำนาญของช่าง ที่สามารถออกแบบลวดลายได้อย่างวิจิตร

เมื่อพูดถึงวิหารวัดปงยางคก มีการปิดทองล่องชาดในส่วนของซุ้ม ท้องไม้ของแปลูกปักช่องจั่ว เป็นดาวดาราารายแบบล้านนา⁸ และเรื่องราวของการประดับตกแต่งด้วยรูปหม้อปुरुณฆฏะ หรือหม้อที่มีไม้เลื้อยว่าเป็นคติความเชื่อเรื่องความร่มเย็น ความสมบูรณ์พูนสุข อันเป็นสัญลักษณ์ของชีวิตและการสร้างสรรค์ ซึ่งเป็นลวดลายที่นิยมในอินเดียเมื่อ 2,000 ปีที่ผ่านมา ทางศาสนาพราหมณ์ถือว่าเป็นคุณสมบัติของพระสุริยวงศา และน้ำในหม้อหมายถึงสตรีเพศ⁹

นอกจากนี้ ยังมีวิทยานิพนธ์อีกหลายเรื่องที่เกี่ยวข้องกับลวดลายหม้อปुरुณฆฏะ เช่น งานของ กิรติ บุญเจือ เรื่อง ปรัชญาศิลปะ ที่จะกล่าวถึงความเชื่อ อุดมคติอันเป็นปรัชญาที่สื่อออกมาด้วยงานศิลป์ หนังสือประวัติศาสตร์ศิลป์ในประเทศไทย ฉบับคู่มือนักศึกษา ของ ดร.พิริยะ ไกรฤกษ์ ที่กล่าวถึงอิทธิพลของศาสนา การรับมาซึ่งลัทธิลังกาวงศ์ ตลอดจนประวัติศาสตร์ชาติสยาม¹⁰ ซึ่งจะเห็นได้ว่าการศึกษเกี่ยวกับลวดลายหม้อปुरुณฆฏะในช่วงเวลาที่ผ่านมา ได้ช่วยเป็นกรณีศึกษาต่อยอดได้มากเพิ่มขึ้น อย่างไรก็ตาม ความรู้ที่ได้จากการศึกษาในช่วงเวลาที่ผ่านมา ยังไม่มีการกล่าวถึงบทบาทที่แท้จริงของหม้อปुरुณฆฏะมากเท่าไรนัก ทั้งนี้อาจเป็นเพราะการยึดติดรับรู้และเข้าใจความหมายเดิมถึงการเป็นหม้อน้ำแห่งความอุดมสมบูรณ์ตามแบบศาสนาพราหมณ์ และคนส่วนใหญ่มักจะไม่สังเกตตำแหน่ง การใช้ และจุดมุ่งหมายที่สำคัญของลวดลาย รวมไปถึงแบบแผนวัฒนธรรมตามคติความเชื่อในพุทธศาสนา ดังนั้นจึงทำให้มีช่องว่างทางความรู้เกิดขึ้น ผู้เขียนจึงอยากนำเสนออีกหนึ่งแนวคิดที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูลลวดลายดังกล่าว เพื่อให้เกิดความชัดเจนในเรื่องของหม้อปुरुณฆฏะมากขึ้น

⁷ วรลัญจก์ บุญยสุรัตน์, *วิหารล้านนา* (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2544), 151.

⁸ น. ณ ปากน้ำ และคณะ, *ศิลปะโบราณในสยาม* (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2537), 199.

⁹ เรื่องเดียวกัน, 223.

¹⁰ พิริยะ ไกรฤกษ์, *ประวัติศาสตร์ศิลป์ในประเทศไทย ฉบับคู่มือนักศึกษา* (กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์, 2528), 124.

จะเห็นได้ว่าที่ผ่านมาการศึกษาลวดลายหม้อปुरुณฆฏะ การนิยามความหมายในทัศนะต่างๆ ซึ่งก็ยังคงความหมายของการเป็นหม้อน้ำแห่งความอุดมสมบูรณ์ตามแบบศาสนาพราหมณ์ที่ส่งอิทธิพลแนวคิดและศิลปกรรมมาสู่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่ยังไม่ได้อธิบายความหมายในการใช้จริงเมื่อลายสัญลักษณ์ดังกล่าวปรากฏในพื้นที่ดินแดนล้านนา รวมถึงการรวบรวมลวดลายเพื่อให้เห็นถึงรูปแบบ เทคนิควิธี รวมถึงตำแหน่งที่นำไปประดับกับการสร้างความหมายใหม่ขึ้นในพื้นที่ล้านนา หนังสือเล่มนี้จึงอยากนำเสนออีกหนึ่งแนวคิดและมุมมองของลวดลายหม้อปुरुณฆฏะ ซึ่งจะได้นำเสนอต่อไป





บทที่ 1

ความหมายและที่มาของปฐมนิเทศ

กำเนิดและความเป็นมาของปฐมนิเทศ

“ปฐมนิเทศ” เป็นรูปพ้องคำที่มีไม้เลื้อย หรือเป็นกระถางดอกไม้ หมายถึงพ้องคำแห่งความอุดมสมบูรณ์ ตรงตัวตามรากศัพท์ที่ผูกขึ้นจากภาษาสันสกฤตสองคำ คือ คำว่า “ปฐมะ” ที่หมายถึงความบริบูรณ์ และ “นิเทศ” ที่แปลว่าพ้องคำ โดยคติของพราหมณ์เรียกว่า ปฐมนิเทศ หรือ ปฐมนิเทศ ซึ่งถือกันว่าเป็นสมบัติของพระสุริยวงศา น้ำในพ้องหมายถึงสตรีเพศ ไม้ดอกไม้เลื้อย แสดงความมั่งคั่งและการสร้างสรรค์¹¹ ซึ่งปฐมนิเทศหรือปฐมนิเทศนี้ ช่างอินเดียวใช้เรียกกลดลายรูปพ้องคำที่มักจะมีดอกบัวโผล่พ้นออกมาเหนือปากพ้อง ถือเป็นสัญลักษณ์มงคลที่พบตั้งแต่ช่วงสมัยอินเดียโบราณ ช่วงก่อน พ.ศ. 600 เป็นต้นมา ซึ่งก่อนราชวงศ์กุษาณะ โดยปรากฏอยู่ทั้งงานช่างเนื่องในศาสนาพุทธ พราหมณ์ และเชน¹²

ในคัมภีร์มีตรีของอินเดียมีข้อความเปรียบเทียบว่า โลกผุดขึ้นมาเหนือน้ำเหมือนกับดอกบัวแกนของดอกบัวหลวงที่โผล่พ้นเหนือน้ำที่อยู่ในพ้องปฐมนิเทศ จึงเปรียบเสมือนเขาพระสุเมรุแกนของโลก แกนของจักรวาล หมู่พรรณไม้นานาชนิดที่งอกงามปกคลุมอยู่โดยรอบแกนของดอกบัวหลวง บางครั้งก็มีรูปนกน้ำ หรือสัตว์น้ำนานาชนิดประดับแซมอยู่ด้วย เหมือนกับความอุดมสมบูรณ์ที่บังเกิดอยู่โดยมีแกนของโลกเป็นจุดศูนย์กลาง

¹¹ ศูนย์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, *จดหมายเหตุขบวนนาฏศิลป์ศึกษา* (เชียงใหม่ : ม.ป.พ., 2529), 24.

¹² Dale Hollis Hoiberg, *Students' Britannica India* (Mumbai, India : Popular Prakashan, 2000), 183.

งานช่างอินเดีย โดยเฉพาะแถบแคว้นอานธรประเทศ รวมถึงในลังกาทวีป นิยมจำหลักรูป
หม้อปुरुณฆฏะประดับอยู่ที่ประตูทางเข้าศาสนสถาน เหมือนเป็นการให้โชคลาภแก่ศาสนิกชน
ผู้มาบูชาศาสนสถาน มีปรากฏนิยมมาตั้งแต่เมื่อ พ.ศ. 600 เป็นต้นมา บางครั้งก็นิยมสลัก
เป็นลวดลายประดับอยู่ที่ฐานเสา ประหนึ่งว่าเสาทั้งต้นงอกงายออกมาจากหม้อน้ำ คำจุนจักรวาล
จำลอง คือ อาคารศาสนสถานที่ประกอบขึ้นจากหม้อโลกธาตุ



ภาพที่ 1 หม้อคอกประดับเสาที่การลิ (Karli) เป็นฐานของเสาอยู่ภายในถ้ำเจติย (Chaitya hall)
• เทคนิคงานแกะสลักหิน มีอายุอยู่ในช่วงศตวรรษที่ 2 ก่อนคริสตกาล หรือ พ.ศ. 300 โดยประมาณ



ภาพที่ 2—3 Delhi (Temple pillars of the 8th and 9th Centuries recreated in the cloisters of the Guth Mosque) เสาวิหารของคริสต์ศตวรรษที่ 8 และ 9 หรือ พ.ศ. 1343—1443 โดยประมาณ เป็นลายประดับตกแต่งเสา ลักษณะเป็นภาพสลักนูนต่ำ



ภาพที่ 4 การสลักหินเสาเป็นลวดลายหม้อดอกประดับอยู่ที่ฐานเสา ในศิลปะอินเดียใต้

ที่มา : commons.wikimedia.org



นอกจากนี้ชาวอินเดียเชื่อว่า ปุรณกลศ เป็นหมอน้ำศักดิ์สิทธิ์ที่เกิดขึ้นในคราวที่เกิด การกวนเกษียรสมุทรของเหล่าเทวดาและยักษ์ ซึ่งมักจะพบสัญลักษณ์รูปปุรณกลศในงาน ศิลปกรรมเนื่องในศาสนา เช่น ภาพสลักหินที่ ประดับในสถูปสาญจีและสถูปการหุต ที่ถือเป็น ศาสนสถานสำคัญของอินเดียโบราณ



ภาพที่ 5-6 งานสลักหินลายหม้อปุรณฆระที่ประดับในสถูปสาญจี

ที่มา : commons.wikimedia.org

หม้อปुरुณฆฏะ งานช่างลึงกาลสมัยอนุราชปุระ อายุราว พ.ศ. 1000–1300 ได้ใช้ลวดลายมงคลรูปหม้อน้ำแห่งความอุดมสมบูรณ์ ประดับอยู่ที่ตำแหน่งประตูทางเข้าศาสนสถาน มีความหมายแต่ดั้งเดิมถึงการอวยพรให้ผู้ที่เข้ามาสักการะศาสนสถานประสบแต่ความสมบูรณ์พูนสุข โดยมีมนุษย์นาคทั้งราชานันทะและอุปนันทะเทินรูปแจกันหม้อดอกไม้¹³ อยู่ทั้งสองข้างประตูทางเข้าศาสนสถาน เช่น ที่สถูปปารามและอิสฺรุณียะ เป็นต้น ซึ่งทั้งสองแห่งน่าจะเป็นแรงบันดาลใจสำคัญที่สร้างรูปประติมากรรมของทวารบาลมนุษย์นาคขึ้นในศิลปะลึงกา ผสมผสานกับคติความเชื่อเรื่องหม้อ “ปुरुณฆฏะ” หรือ “ปुरुณกลศ” ที่มีความหมายถึง “หม้อน้ำที่ปริ่มด้วยความเจริญงอกงามไม่ล้นสุด” เป็นลวดลายสัญลักษณ์มงคลที่หมายถึง “ความอุดมสมบูรณ์” ปรากฏในงานช่างทั้งของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และพุทธ มาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 3–4 เป็นต้นมา



ภาพที่ 7 มนุษย์นาคถือหม้อปुरुณกลศ ประดับทางขึ้นสถูปปาราม ประเทศศรีลังกา

ที่มา : th.tripadvisor.com

¹³ รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง, *มรดก 1,000 ปี เก่าที่สุดในสยาม* (นนทบุรี : มิวเซียมเพรส, 2556), 121.

ในกลุ่มงานช่างของอินเดียเหนือ มักปรากฏรูปหม้อปुरुณฆฏะเป็นหนึ่งในลวดลายมงคล ร่วมกับลายประเภทอื่นๆ คือ ลายตรีรัตน์ สังข์ จักร ศรวิวดสะ ปลาครุ่ สวัสดิทิกะ และดอกบัว รวมเป็นชุดลวดลายมงคลแปดประการ เรียกว่า อัษฎมณฑล บางทีลายหม้อปुरुณฆฏะยังรวมอยู่กับ ลายมงคลชนิดอื่นๆ ครบจำนวนแปดอย่าง ก็เรียกว่าเป็นชุดอัษฎมณฑลด้วยเหมือนกัน ลวดลายชุดนี้ ประดับอยู่ทั้งในงานช่างเนื่องในศาสนา และข้าวของเครื่องใช้ต่างๆ ซึ่งเป็นที่นิยมอยู่มากทั้งใน เขตพื้นที่เอเชียกลาง เรื่อยไปจนกระทั่งถึงในเขตพื้นที่ประเทศจีน



• ภาพลายเส้นที่ 1-2 ลายมงคลแปดประการ เรียกว่า อัษฎมณฑล

นอกจากนี้ บนเส้นทางสายไหมในพื้นที่ของอัฟกัน ยังปรากฏหลักฐานทางโบราณคดี หลังจากมีการขุดค้นพบลายหม้อปูรณฆฏะบนหม้อดินเผา ที่เมืองเมสโอนด์ ประเทศอัฟกานิสถาน อันแสดงให้เห็นถึงเส้นทางการเดินทางของลวดลายสัญลักษณ์มงคลมาพร้อมกับเส้นทางสายไหม อีกด้วย



ภาพที่ 8 ลายหม้อปูรณฆฏะบนหม้อดินเผา ขุดพบที่เมสโอนด์ ประเทศอัฟกานิสถาน

ความนิยมในการประดับรูปหม้อปูรณฆฏะ มีปรากฏอยู่ในงานช่างเนื่องในศาสนาของอุษาคเนย์ ที่มีพื้นฐานความคิดและสุนทรียภาพตามอย่างแขกพราหมณ์ โดยเฉพาะในกลุ่มงานช่างของพุกาม ระหว่างปี พ.ศ. 1500–1700 ที่ยังคงความหมายถึงหม้อแห่งความอุดมสมบูรณ์ตามคติอินเดียอยู่มาก ถูกใช้ประดับอาคารศาสนสถานต่างๆ ทั้งในส่วนของการงานจิตรกรรม งานปูนปั้น รวมไปถึงงานประติมากรรมลอยตัวรูปหม้อดอกแจกัน จนเกิดเป็นที่แพร่หลายว่าด้วยการปั้นหม้อดอกประดับมุมเจดีย์ทั้ง 4 เพื่อเป็นพุทธบูชาในวัฏวนธรรมพมา-ไทใหญ่ ซึ่งในพื้นที่นี้เอง ทำให้ความหมายของลวดลายสัญลักษณ์มงคลดังกล่าวมีความหมายเป็นรูปธรรมมากขึ้น ซึ่งสื่อถึงการเป็นเครื่องสักการบูชาไปในที่สุด และส่งอิทธิพลความหมายใหม่นี้สู่ดินแดนใกล้เคียงในเวลาต่อมา ทั้งในแคว้นสิบสองปันนา จีนใต้ เมืองลาว รัฐฉาน และดินแดนล้านนา เขตภาคเหนือตอนบนของประเทศไทยในปัจจุบัน

กลับมาอีกฟากฝั่งหนึ่งของเส้นทางการเข้ามาของลวดลายรูปหม้อปูลงฆฏะ ที่ได้เดินทางจากอินเดียใต้ ผ่านศรีลังกา และลงทะเลก่อนขึ้นแผ่นดินใหญ่บริเวณเกาะสุมาตราและเข้าสู่ดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ส่งผลถึงการปรากฏของลวดลายสัญลักษณ์มงคลในวัฒนธรรมทวารวดีกับการพบเหรียญเงินสัญลักษณ์มงคลที่ผลิตในยุคสมัยทวารวดี ซึ่งรับคติความเชื่อดังกล่าวมาจากอินเดียตามเส้นทางการค้าโบราณ

ปูลงฆฏะ เป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งที่ชาวอินเดียโบราณได้สร้างสรรค์ขึ้นมา เพื่อเป็นตัวแทนของความอุดมสมบูรณ์ มั่งคั่ง ในทางศาสนาทั้งศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์ ปูลงฆฏะถือเป็นภาชนะที่ใช้สำหรับบรรจุน้ำศักดิ์สิทธิ์ เพื่อใช้ในการประกอบพิธีกรรมต่างๆ เช่น พิธีราชสุยะ (พระราชพิธีราชาภิเษก) โดยมีชื่อเรียกต่างๆ ว่า “หม้อกลศ” (Kalasa) “หม้อปูลงฆฏะ” (Puranakhata) และ “หม้อกมณฑล” (Kamandlu) เป็นต้น โดยสัญลักษณ์มงคลดังกล่าวได้ถูกถ่ายทอดมาสู่ยังดินแดนสุวรรณภูมิตั้งแต่สมัยทวารวดี

อาณาจักรทวารวดีมีการขุดค้นทางโบราณคดีพบเหรียญเงินที่ตำบลพระประโทน จังหวัดนครปฐม ปรากฏอักษรปัลลวะ เป็นภาษาสันสกฤต ถอดความได้ว่า “ศรีทวารวดีศุวรปุณฺย” ตามหลักไวยากรณ์ของภาษาสันสกฤต ซึ่งก็ยังคงยืนยันคำแปลเดิมที่ว่า “พระเจ้าศรีทวารวดีผู้มีบุญอันประเสริฐ”¹⁴ เป็นหลักฐานชิ้นหนึ่งยืนยันถึงการมีอยู่ของอาณาจักรทวารวดี ส่วนด้านหน้าของเหรียญทำเป็นรูปหม้อปูลงฆฏะ ซึ่งศาสตราจารย์ ดร.ผาสุข อินทราวุธ ได้อธิบายไว้ในหนังสือทวารวดี การศึกษาเชิงวิเคราะห์จากหลักฐานทางโบราณคดี ว่า “ปูลงฆฏะ หรือกมณฑล หรือกลศ จัดเป็นสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์และสัญลักษณ์ของสิริ ตามความเชื่อของชาวอินเดียทุกศาสนา ปูลงฆฏะ คือ หม้อน้ำที่มีพันธุ์พุกษาหรือไม่มีพันธุ์พุกษา กมณฑล คือ หม้อน้ำมีพวย และกลศ คือ หม้อน้ำไม่มีพวย”¹⁵ โดยการสร้างเหรียญดังกล่าวได้สร้างขึ้นตามคติความเชื่อในทางพุทธศาสนา ซึ่งเหรียญเงินถือเป็นสัญลักษณ์ของความรุ่งเรืองของอาณาจักรทวารวดี แสดงให้เห็นถึงการติดต่อค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้าทางเรือกับอาณาจักรภายนอก โดยมีความสัมพันธ์กับอินเดียโบราณชัดเจน รวมถึงการค้นพบเหรียญเงินในที่ต่างๆ ทำให้ทราบถึงขอบเขตของอาณาจักรทวารวดีได้เป็นอย่างดี ซึ่งเหรียญเงินที่มีจารึกลักษณะเช่นนี้ ปัจจุบันได้สำรวจพบแล้วในหลายพื้นที่ คือ ที่เมืองนครปฐมโบราณ เมืองอู่ทอง (จังหวัดสุพรรณบุรี) เมืองคูบัว (จังหวัดราชบุรี) เมืองคูเมือง (จังหวัดสิงห์บุรี) เมืองพรหมทิน (จังหวัดลพบุรี) เมืองดงคอน และเมืองอู่ตะเภา (จังหวัดชัยนาท)

¹⁴ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล, ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ถึง พ.ศ. 2000 (กรุงเทพฯ : สมาคมประวัติศาสตร์ในพระราชูปถัมภ์ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2535), 26.

¹⁵ ผาสุข อินทราวุธ, ทวารวดี การศึกษาเชิงวิเคราะห์จากหลักฐานทางโบราณคดี (กรุงเทพฯ : อักษรสมัย, 2542), 13.

เหรียญปูลงกลศ-จารึกอักษรปัลลวะ ด้านหน้าเป็นรูปปูลงกลศที่มีความหมายถึงความอุดมสมบูรณ์ ด้านหลังมีจารึกอักษรปัลลวะ ความว่า “ศรีทวารวดี ศวรปุณยะ” แปลว่า บุญกุศลของพระราชแห่งทวารวดี เป็นหลักฐานยืนยันถึงอาณาจักรทวารวดี โดยมีกษัตริย์เป็นผู้ปกครอง เชื่อกันว่าเป็นเหรียญที่สร้างขึ้นตามคติความเชื่อในทางพุทธศาสนา



ภาพที่ 9 เหรียญเงินสมัยทวารวดี
รูปปูลงกลศ-อักษรโบราณ

ที่มา : หนังสือชุดพิพิธภัณฑ์ "วิวัฒนาการเงินตราไทย"
พ.ศ. 600—2540"

เหรียญปูลงกลศ-ศรีวิชัย ด้านหน้าเป็นรูปปูลงกลศ ด้านหลังเป็นรูปศรีวิชัย แสดงถึงความมั่งคั่งและอุดมสมบูรณ์ของอาณาจักร ภายในศรีวิชัยเป็นรูปวัชรศู (อาวุธของพระอินทร์) เป็นสัญลักษณ์แทนอำนาจของกษัตริย์ ด้านบนศรีวิชัยมีสัญลักษณ์ของพระอาทิตย์และพระจันทร์เสี้ยว อันหมายถึงท้องฟ้าหรือจักรวาล ด้านข้างซ้ายขวาขอบด้วยรูปอาวุธเทพเจ้า คทาหรืออังกศ ส่วนด้านล่างศรีวิชัยเป็นรูปปลา ซึ่งมีความหมายแทนสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์เช่นกัน



ภาพที่ 10 เหรียญเงินสมัยทวารวดี
รูปปูลงกลศ-ศรีวิชัย

ที่มา : พิพิธภัณฑ์เหรียญกษาปณ์ราษฎร์

นอกจากเหรียญเงินแล้ว ยังพบหลักฐานหริที่มีลวดลายดังกล่าวเก่าที่สุด ทำจากงาช้าง ที่นำเข้ามาจากอินเดีย พบที่เมืองโบราณจันเสน อำเภอดาคลี จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อประมาณ ปี พ.ศ. 2511-2512 ซึ่งกำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 6-8¹⁶ ตรวจสอบอายุของหริปรากฏว่ามีอายุถึง 2,000 ปีมาแล้ว

¹⁶ ศักดิ์ชัย สายสิงห์, ศิลปะทวารวดี วัฒนธรรมพุทธศาสนายุคแรกเริ่มในดินแดนไทย (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2547), 33.



ภาพที่ 11 หวังช้าง พบที่เมืองโบราณจันเสน อำเภอดาคลี จังหวัดนครสวรรค์



• ภาพลายเส้นที่ 3 ลายหม้อปูลงบนหวังช้าง พบที่เมืองโบราณจันเสน อำเภอดาคลี จังหวัดนครสวรรค์

โดยหรีมีภาพสลักอยู่ทั้ง 2 ด้าน ซึ่งลวดลายที่นำมาสลักนั้น มีนักวิชาการเปรียบเทียบได้กับ ศิลปะอินเดียภาคใต้ แบบอมราวตี เพราะการนิยมสลักลวดลายต่างๆ ลงบนงาช้างนั้นนิยมอย่างมาก ในยุคนี้¹⁷ ซึ่งด้านหนึ่งสลักเป็นรูปหงส์ และอีกด้านสลักเป็นลวดลายมงคล โดยแบ่งเป็นลาย 2 แถว ด้านบนเป็นสัญลักษณ์มงคล 8 อย่าง ตามคติอินเดีย โดยเรียงลำดับจากซ้ายมาขวา ดังนี้ พระอาทิตย์ (หรือพระจันทร์) หม้อปูลงบนหวังช้าง รวงผึ้ง ศรีวิตสะ ฉัตร สังข์ แฉฉามร และพระจันทร์ (หรือพระอาทิตย์) และแถวล่างสลักลายรูปม้า ซึ่งนักวิชาการสันนิษฐานว่าลวดลายที่ปรากฏ บนหรีมี ผู้ที่ใช้หรีมีก็จะเกิดความเป็นสิริมงคลต่อตนเอง แต่ก็อาจจะใช้ประกอบพิธีกรรมก็ได้

¹⁷ พริยะ ไกรฤกษ์, ประวัติศาสตร์ศิลปะ และโบราณคดีในประเทศไทย (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, 2533), 180.

จากหลักฐานข้างต้นจึงกล่าวได้ว่า วัฒนธรรมทวารวดีได้ใช้ปูลงกลศเป็นสัญลักษณ์มงคลแสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ มั่งคั่ง ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากอินเดียผ่านคติความเชื่อทางศาสนาทั้งในศาสนาพุทธและพราหมณ์ ที่เผยแพร่เข้าสู่ดินแดนสุวรรณภูมิพร้อมกับการติดต่อค้าขายของพ่อค้าชาวอินเดีย โดยปรากฏหลักฐานในงานศิลปกรรมประเภทต่างๆ โดยใช้สัญลักษณ์มงคลเพื่อสื่อความหมายที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อพิธีกรรมที่แสดงถึงอำนาจและฐานะของกษัตริย์สมัยทวารวดี

นอกจากนี้ เรายังพบตราประทับรูปหม้อปูลงกลศจากเมืองโบราณอู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี โดยเป็นลักษณะของตราประทับดินเผาทรงกลมขนาดเล็ก เส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ 3 เซนติเมตร มีที่จับเป็นจุกแหลมอยู่ด้านหลัง ด้านหน้าเป็นภาพ “ปูลงกลศ” ลักษณะเป็นหม้อทรงสูง ปากบานคอคอด มีเชิง มีพันธุ์พฤกษาเลื้อยห้อยลงมาออกมาจากปากหม้อทั้งสองข้าง เป็นรอยลึกลงไปสำหรับนำไปกดประทับบนดินเหนียวหรือวัตถุอื่นๆ เพื่อให้เกิดรอยประทับนูนขึ้นมา ถือเป็นหนึ่งหลักฐานของการเข้ามาของลวดลายมงคลดังกล่าว ซึ่งตราประทับรูปหม้อปูลงกลศนี้ กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 12–14 หรือประมาณ 1,200–1,400 ปี¹⁸ สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นตราประทับที่นักเดินทางชาวอินเดียนำเข้ามา หรืออาจทำขึ้นในท้องถิ่นโดยคนพื้นเมืองทวารวดี เพื่อเป็นสัญลักษณ์ประจำตัวของบุคคลหรือกลุ่มคน รวมถึงเป็นเครื่องรางเพื่อความเป็นสิริมงคลด้วย



ภาพที่ 12 ตราประทับรูปหม้อปูลงกลศพบที่เมืองโบราณอู่ทอง

ที่มา : พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ อู่ทอง

• อำเภออู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี

¹⁸ อนันต์ กลิ่นโพธิ์กลับ, การศึกษาความหมายและรูปแบบของตราประทับสมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ อู่ทอง อำเภออู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2547), 56.

ใบเสมาสลักหินทรายที่มีรูปหม้อปูลงพระศิลปะยุคทวารวดีในอีสาน เป็นประติมากรรมหินสลัก ซึ่งใช้เป็นสัญลักษณ์หรือเพื่อแสดงขอบเขตพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เนื่องในพุทธศาสนา มีการสร้างอย่างแพร่หลายในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ช่วงพุทธศตวรรษที่ 12-16 ซึ่งเป็นยุคที่วัฒนธรรมทวารวดีเจริญรุ่งเรืองขึ้น โดยรูปแบบดังกล่าวเราพบมาแล้วในศิลปะอินเดียโบราณ และได้มาพบในศิลปะลังกา สมัยอนุราชปุระ ในระยะแรกๆ ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 8-10 ซึ่งแสดงถึงความอุดมสมบูรณ์และการอวยพรแก่ผู้เข้ามาทำพิธีในศาสนสถาน¹⁹ และการปักใบเสมารูปหม้อปูลงพระศิลปะยุคทวารวดีในอีสานดังกล่าว อาจสืบเนื่องมาจากระบบคติความเชื่อเดิม ซึ่งสันนิษฐานว่าอาจจะเกี่ยวกับคติที่สืบทอดมาจากประเพณีการปักหินตั้ง โดยเชื่อเรื่องการนับถือผีบรรพบุรุษของชนพื้นเมืองในเอเชียอาคเนย์ ผสมผสานกับคติการสร้างขึ้นเนื่องในพุทธศาสนา เพื่อเป็นหลักเขตกำหนดบริเวณศักดิ์สิทธิ์ หรือสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางพุทธศาสนา ถือเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์สำหรับเคารพบูชา ทำหน้าที่คล้ายสถูปเจดีย์หรือพระพุทธรูปเพื่อให้ผู้คนได้กราบไหว้บูชา

โดยใบเสมาที่พบในวัฒนธรรมทวารวดีทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย มีลักษณะเป็นแท่งหินขนาดใหญ่ อาจเป็นลักษณะแท่งหินธรรมชาติ หรือแผ่นหินที่ไม่มีการกลอนให้เป็นรูปร่าง แบบแผ่นหินที่มีการถากกลอนให้เป็นแผ่น หรือแบบแท่งเสา จากนั้นตกแต่งลวดลายโดยการแกะสลักลงบนใบเสมา ซึ่งลวดลายที่พบมาก เช่น การแกะสลักรูปสำนวนทรงสามเหลี่ยม คล้ายสถูปบริเวณกึ่งกลางใบ สถูปเป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้า และการแกะสลักเป็นหม้อน้ำศักดิ์สิทธิ์ (หม้อปูลงพระ) มีลักษณะเป็นภาชนะทรงกลม มีการประดับลายพรรณพฤกษาเรียงต่อเนื่องขึ้นเป็นรูปกรวยยอดแหลมหรือสันสถูป หม้อน้ำนี้เป็นสัญลักษณ์มงคลตามความเชื่อของอินเดียโบราณ แสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ ซึ่งมีการสันนิษฐานว่าอาจเป็นเครื่องสังเวทในพิธีกรรมจำพวกบายศรี²⁰ ที่สื่อความหมายถึงความอุดมสมบูรณ์ รวมถึงแกะสลักเป็นภาพเล่าเรื่องทางพุทธศาสนา เช่น พุทธประวัติและชาดกตอนสำคัญ ซึ่งถือเป็นสัญลักษณ์ของพระพุทธศาสนา ที่แสดงว่าพระพุทธศาสนาได้เผยแผ่มายังดินแดนแห่งนี้แล้ว จากหลักฐานโบราณคดีสมัยทวารวดีและสมัยอยู่ทอง

¹⁹ ศักดิ์ชัย สายสิงห์, ศิลปะทวารวดี วัฒนธรรมพุทธศาสนายุคแรกเริ่มในดินแดนไทย, 237.

²⁰ รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง, ทวารวดีในอีสาน (กรุงเทพฯ : มติชน, 2558), 220.



..... ภาพที่ 13 ใบเสมาที่พบในวัฒนธรรมทวารวดีทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย
 • ที่มา : วัดโพธิ์ศรีมงคล อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร

จากที่กล่าวไว้ในสมัยทวารวดี ถึงการพบสัญลักษณ์ปुरुณฆฏะในงานศิลปกรรมตามคติความเชื่อทางศาสนา ปรากฏเป็นภาพสัญลักษณ์บนหน้าเหรียญเงิน ตราประทับ เครื่องใช้ และใบเสมา นอกจากนี้ยังพบว่ามีการใช้สัญลักษณ์ปुरुณฆฏะประกอบร่วมกับลวดลายมงคลประเภทอื่นๆ ที่รับอิทธิพลมาจากอินเดียด้วยเช่นกัน ประกอบด้วย ลายตรีศูล สังข์ จักร ศรีวัตสะ ปลาครุ่ สวัสดิเกะ และดอกบัว เรียกว่า อัษฎมงคล หรือสัญลักษณ์มงคล 8 ประการ ซึ่งพบลวดลายดังกล่าวประดับอยู่ในงานช่างเนื่องในศาสนาและที่เกี่ยวข้องกับกษัตริย์ โดยในสมัยทวารวดีได้พบหลักฐานการใช้ปुरुณฆฏะเป็นสัญลักษณ์มงคลในงานศิลปกรรมดังที่กล่าวไว้แล้ว



ภาพที่ 14 กลุ่มโบราณสถานวัดเจ็ดยี่สิบห้อง อำเภอเมือง จังหวัดสุโขทัย



ภาพที่ 15-16
ลวดลายปูนปั้นประดับฐานเจดีย์ประธาน
โบราณสถานวัดเจติยสี่ห้อง
อำเภอเมือง จังหวัดสุโขทัย

มาถึงเมืองสุโขทัย ปรากฏลวดลายมงคลดังกล่าวที่กลุ่มโบราณสถานวัดเจติยสี่ห้องเมืองสุโขทัย ซึ่งเป็นโบราณสถานที่ตั้งอยู่นอกกำแพงเมืองสุโขทัยทางด้านทิศใต้ที่ล้อมรอบด้วยคูน้ำ ภายในประกอบไปด้วยเจดีย์ประธานเจดีย์รายจำนวน 14 องค์ ตั้งอยู่ล้อมรอบฐานเจดีย์ประธานทั้ง 4 ด้าน ในตำแหน่งที่ได้สัดส่วนสมมาตร ตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันออกของเจดีย์ประธาน นอกจากนี้ที่บริเวณฐานเจดีย์ประธานมีภาพปูนปั้นประดับอยู่โดยรอบ โดยเป็นเป็นรูปบุคคลทั้งบุรุษและสตรี สวมอาภรณ์และเครื่องประดับต่างๆ ในมือถือภาชนะมีพันธุ์พฤกษาขงอกออกมา ซึ่งแสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองและความอุดมสมบูรณ์



สิ่งที่สำคัญของวัด คือ ลวดลายปูนปั้นประดับฐานเจดีย์ประธาน ที่ปั้นเป็นรูปบุคคล รูปบุรุษ และสตรี สวมอาภรณ์และเครื่องประดับศิลปะแบบสุโขทัย ในมือถือภาชนะมีพันธุ์พฤกษางอกโผล่ พันออกมาแสดงถึงความเจริญงอกงามและความอุดมสมบูรณ์ กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 12²¹ ซึ่งภาชนะดังกล่าวคือหม้อปูลมพะงู หรือหม้อน้ำศักดิ์สิทธิ์ดังที่กล่าวไว้แล้วข้างต้น รูปบุคคลที่กล่าวถึงนี้ หากพิจารณาบริเวณศีรษะจะสังเกตเห็นร่องรอยนาครหลายเศียรแผ่พังพานอยู่ด้านหลัง จึงแปลความหมายได้ว่าคือมนุษย์นาคร ซึ่งถือว่าเป็นเทพอยู่ในโลกบาดาลตามแบบอย่างคติที่นิยมในลังกา โดยอาณาจักรสุโขทัยได้รับแบบแผนเข้ามาอย่างชัดเจน ซึ่งปรากฏชัดเจนที่วัดแห่งนี้

ศิลปกรรมรูปหม้อปูลมพะงู ปรากฏขึ้นครั้งแรกในสมัยอินเดย์โบราณ พบประดับอยู่บริเวณประตูและรั้วรอบศาสนสถาน เพื่อเป็นการอำนวยการให้ผู้เข้ามาสักการะศาสนสถานแห่งนั้น ได้รับพรกลับไป และมีการสืบทอดเรื่อยมา ทั้งยังส่งอิทธิพลให้แก่งานศิลปกรรมในประเทศอื่นๆ เช่น ศรีลังกา และไทย เป็นต้น รูปหม้อปูลมพะงูในงานศิลปกรรมสมัยทวารวดี ปรากฏทั้งบนเหรียญเงิน ตราประทับ และตราดินเผา เช่น เหรียญเงินรูปหม้อปูลมพะงู พบจากตำบลดาวพระประโทน จังหวัด นครปฐม เหรียญรูปหม้อปูลมพะงู ไม่ทราบแหล่งที่มา จัดแสดงและเก็บรักษาที่พิพิธภัณฑสถาน แห่งชาติ อุทอง จังหวัดสุพรรณบุรี และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร กรุงเทพมหานคร และตราดินเผารูปหม้อปูลมพะงู พบจากเมืองจันเสน จังหวัดนครสวรรค์ เป็นต้น



²¹ สันติ เล็กสุขุม, ศิลปะสุโขทัย (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2540), 89.



บทที่ 2

หม้อดอกล้านนา

อาณาจักรล้านนา เป็นดินแดนวัฒนธรรมตั้งอยู่ทางภาคเหนือของประเทศไทย มีทั้งหมด 8 จังหวัดด้วยกัน คือ จังหวัดเชียงราย จังหวัดแม่ฮ่องสอน จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดลำพูน จังหวัดลำปาง จังหวัดพะเยา จังหวัดแพร่ และจังหวัดน่าน รวมเป็นวัฒนธรรมล้านนาที่ยังคงไว้ซึ่งมรดกวัฒนธรรมอันดีงามและอัตลักษณ์เฉพาะถิ่นตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

เมื่อพูดถึงลายหม้อปुरुณษฏะในล้านนาแล้ว จะพบว่าคำดังกล่าวไม่ได้เป็นที่เข้าใจแพร่หลายมากนักเพราะไม่ใช่คำที่เรียกกันทั่วไปในท้องถิ่น แต่ลายดังกล่าวคนในวัฒนธรรมล้านนาจะรู้จักกันว่าเป็นลายหม้อดอก โดยเป็นลักษณะของหม้อดอกที่มีดอกไม้พวยพุ่งออกมาจากปากหม้อ ซึ่งมีชื่อเรียกที่แตกต่างกันในแต่ละพื้นที่ เช่น แจก้นหม้อดอก ไหหม้อดอก หม้อน้ำดอก เป็นต้น ซึ่งการเรียกชื่อจะขึ้นอยู่กับรูปทรงของภาชนะนั้นๆ แต่โดยรวมแล้วลวดลายดังกล่าวจะเป็นที่รู้จักกันในนาม “ลายหม้อดอก” และถือเป็นที่เข้าใจร่วมกันได้ ดังนั้นในการนำเสนอจากนี้ไป ผู้เขียนขอใช้คำว่าลายหม้อดอกในการนำเสนอเรื่องราวเพื่อความเข้าใจร่วมกันต่อไป

ลายหม้อดอกในล้านนานั้น เป็นลวดลายสำคัญหนึ่งที่ปรากฏให้เห็นในการนำมาใช้ประดับในงานพุทธศิลป์ต่างๆ ทั้งในส่วนของงานสถาปัตยกรรม งานเครื่องใช้ในพิธีกรรม เครื่องประกอบพิธี ล้วนแล้วแต่จะมีการนำลายหม้อดอกมาประดับตกแต่งด้วยเทคนิคต่างๆ ทั้งเทคนิคงานปูนปั้น เทคนิคงานไม้แกะสลัก เทคนิคงานประดับกระจก และมากที่สุด คือ เทคนิคงานลายคำ ซึ่งในเรื่องของเทคนิคงานช่างจะได้นำเสนอในบทต่อไป

กลับมาที่การประดับลวดลายหม้อดอกในล้านนา ซึ่งแน่นอนว่าผู้เขียนยังไม่ได้กล่าวถึงความหมายในการรับรู้เดิมที่ว่าด้วยเป็นหม้อน้ำแห่งความอุดมสมบูรณ์ เพราะหม้อดอกที่ปรากฏในพื้นที่ล้านนาได้เปลี่ยนบริบทและความหมายไปจากเดิม หม้อดอกถูกสร้างขึ้นเป็นงานศิลปะเพื่อความสวยงามและถือเป็นลวดลายของเครื่องสักการบูชาในพระรัตนตรัย ความหมายถูกเปลี่ยนเป็นเครื่องบูชาที่ไม่ว่าจะถูกนำไปประดับอยู่ในตำแหน่งใด เราก็พอจะทราบได้ว่าหม้อดอกนั้นได้ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อสักการะสิ่งที่อยู่ในตำแหน่งนั้น ยกตัวอย่างให้เห็นชัดมากขึ้นกับแนวคิดนี้จากการสำรวจของผู้เขียน ได้พบลวดลายหม้อดอกประดับบนที่บรรทมมากที่สุด รองลงมาพบการประดับที่ธรรมาสน์ และหอธรรม เมื่อสังเกตแล้วพบว่าลวดลายหม้อดอกถูกสร้างขึ้นมาประดับบูชาสักการะพระธรรม เพราะทุกสิ่งทีกล่าวไว้ข้างต้นนั้น เป็นสิ่งที่มีความเกี่ยวข้องกับพระธรรม ซึ่งเป็นหนึ่งในพระรัตนตรัยที่ชาวล้านนาให้ความเคารพสูงสุด

ดังนั้นในการนำเสนอต่อไปนี้จะเป็นการชี้ให้เห็นถึงการประดับลายหม้อดอกตามตำแหน่งต่างๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกับพระรัตนตรัย ซึ่งจะทำให้เราเห็นภาพชัดขึ้นถึงตำแหน่งการประดับที่สอดคล้องกับความหมายในการที่หม้อดอกเป็นลายประดับเพื่อการสักการบูชา

การบูชาพระรัตนตรัยของชาวพุทธนั้น จะเป็นการนมัสการพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ เพื่อความเป็นสิริมงคลและเป็นการสักการะต่อสิ่งที่เคารพบูชาในฐานะพุทธศาสนิกชน ซึ่งแน่นอนว่าการบูชาพระพุทธต้องมาเป็นอันดับแรก และเมื่อกล่าวถึงความเป็นพระพุทธแล้ว สิ่งที่เกี่ยวข้องอันเป็นสัญลักษณ์และตัวแทนนอกจากพระพุทธรูปแล้วนั้น ยังรวมไปถึงศาสนสถานต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นเจดีย์ วิหาร อุโบสถ เป็นต้น ซึ่งเป็นที่สถิตประทับของพระพุทธด้วย ดังนั้นเราจะพบว่ามีการประดับลายหม้อดอกอันเกี่ยวเนื่องกับการเป็นเครื่องสักการบูชาพระพุทธ โดยจะอธิบายเป็นส่วนๆ ดังต่อไปนี้

หม้อดอกบูชาพระพุทธร

วิหารและอุโบสถ ถือเป็นอาคารศาสนสถานที่เป็นเหมือนคันธกุฎี หรือพระมูลคันธกุฎี เป็นชื่อเรียกสถานที่ประทับของพระพุทธเจ้า ในพุทธประวัติเล่าว่าสถานที่ประทับของพระพุทธเจ้าทุกแห่งจะมีผู้นำของหอมนานาชนิดไม่ว่าจะเป็นไม้หอม ดอกไม้หอม มาบูชาพระพุทธเจ้ามิได้ขาด โดยประดับไว้ภายในที่ประทับบ้าง วางเรียงรายอยู่โดยรอบบ้าง โดยมุ่งบูชาพระพุทธเจ้าด้วยกลิ่นหอม จึงปรากฏว่าหลังวัดที่ประทับจะมีดอกไม้ที่แห้งแล้วถูกนำไปทิ้งไว้เป็นกองใหญ่ด้วยมีจำนวนมาก²²

ดังนั้นการประดับลายหม้อดอกจึงปรากฏให้เห็นทั้งภายในและภายนอกของวิหารและอุโบสถ อันแสดงถึงการเป็นเครื่องสักการะส่วนหนึ่ง และอีกส่วนหนึ่งก็อาจจะเป็นการประดับตัวอาคารให้มีความสวยงามด้วยดอกไม้ ยกตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือลวดลายหน้าบันวิหารหลายแห่ง ที่ประดับด้วยลวดลายหม้อดอกด้วยเทคนิคงานไม้แกะสลักประดับกระจก เช่น หน้าบันวิหารวัดทุ่งกวาว หน้าบันอุโบสถวัดกาศเหนือ จังหวัดแพร่ หน้าบันวิหารวัดทุ่งไฉ้ หน้าบันวิหารวัดแสงเมืองมา หน้าบันวิหารวัดสบสี จังหวัดลำปาง และหน้าบันวิหารวัดสถาน จังหวัดเชียงราย เป็นต้น



ภาพที่ 17 หน้าบันวิหารวัดสถาน อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย

²² พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด คำวัด (กรุงเทพฯ : วัดราชโอรสาราม, 2548), 195.



ภาพที่ 18 หน้าบันวิหาร วัดทุ่งกวาว อำเภอเมือง จังหวัดแพร่



ภาพที่ 19 หน้าบันวิหารปีกนก วัดทุ่งกวาว อำเภอเมือง จังหวัดแพร่



ภาพที่ 20-21 หน้าบันวิหาร วัดสบลี อำเภอเมืองปาน จังหวัดลำปาง



• ภาพที่ 22 หน้าบันวิหาร วัดแสงเมืองมา อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง



• ภาพที่ 23 หน้าบันไม้แกะสลัก อุทยานศิลปะวัฒนธรรมแม่ฟ้าหลวง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย

นอกจากหน้าบันแล้ว ยังปรากฏลายหม้อดอกในส่วนประกอบของงานสถาปัตยกรรมวิหาร อีกหลายส่วน เช่น แผงแลวิหารวัดศรีหลวงแจ้ซ้อน แผงแลอุโบสถวัดศรีอ้วน จังหวัดลำปาง เป็นต้น ลวดลายดังกล่าวมักนิยมใช้เทคนิคงานไม้แกะสลักในการสร้างสร้งงาน เพราะเป็นวัสดุและเทคนิคที่เหมาะสมกับการสร้างงานเครื่องไม้วิหาร ซึ่งในยุคหลังจะใช้เทคนิคไม้ฉลุลาย เช่น ที่แผงแลวัดหัวฝาย จังหวัดลำปาง เป็นต้น



ภาพที่ 24–26 แผงแลวิหาร วัดศรีหลวงแจ้ซ้อน อำเภอเมืองปาน จังหวัดลำปาง



ภาพที่ 27
แผงแล วัดหัวฝาย อำเภอแม่เมาะ
จังหวัดลำปาง

จากองค์ประกอบสถาปัตยกรรมภายนอกเราจะเข้าสู่ภายในอาคาร สิ่งที่เรามองเห็นเป็นอันดับแรก คือ องค์พระพุทธรูปตัวแทนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่ประทับนั่งห้อยในสุดกลางวิหารบนแท่นแก้วรัตนบัลลังก์ ณ จุดนี้เอง เป็นจุดที่เหมาะสมในการประดับลวดลายหม้อดอกเพื่อสักการบูชาองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ดังนั้นในตำแหน่งแท่นแก้ว ฉากหลังพระประธานก็มักจะปรากฏลวดลายหม้อดอกไว้ให้เห็น ยกตัวอย่างภาพถ่ายโบราณพระเจ้าแก้วตื้อ วัดสวนดอกที่แท่นแก้วมีการประดับลายหม้อดอกเทคนิคปูนปั้นเพื่อเป็นพุทธบูชา หรือแม้แต่การประดับลายหม้อดอกสองข้างพระประธานในวิหาร เช่น วัดเมืองสารทหลวง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นต้น



ภาพที่ 28 วัดเมืองสารทหลวง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่



ภาพที่ 29 ภาพถ่ายโบราณพระเจ้าเก้าตื้อ ปรากฏการประดับลวดลายปูนปั้นลายหม้อดอกบนแท่นแก้ว
วัดสวนดอก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

• ที่มา : สำนักหอสมุดแห่งชาติ



การสร้างลวดลายหม้อดอกเพื่อบูชาพระพุทธรูปลักษณะนี้ยังปรากฏให้เห็นในการประดับฐานพระพุทธรูปไม้อีกหลายแห่ง เช่น ฐานพระพุทธรูปไม้วัดพระหลวง (ธาตุเนิ้ง) จังหวัดแพร่ ฐานพระพุทธรูปไม้วัดพระธาตุลำปางหลวง ฐานพระพุทธรูปไม้วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม จังหวัดลำปาง ล้วนแล้วแต่มีการนำลายหม้อดอกมาประดับบริเวณฐานด้านหน้า เพื่อแสดงถึงการถวายเครื่องบูชาด้วยดอกไม้ให้กับพระพุทธรูปองค์นั้นๆ ซึ่งมีแนวคิดเดียวกันกับการประดับลายหม้อดอกบริเวณฐานพระประธานในวิหาร

ภาพที่ 30 พระพุทธรูปไม้ วัดพระหลวง (ธาตุเนิ้ง) อำเภอสองแคว จังหวัดแพร่



ภาพที่ 31 ฐานพระพุทธรูปไม้ วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

ภายในวิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง ถือเป็นอีกแห่งหนึ่งที่สามารถพบลายหม้อดอกได้ในตำแหน่งของฐานพระห้องท้ายวิหาร (แท่นแก้ว) และผนังด้านข้างห้องในสุด โดยลายหม้อดอกประดับฐานแท่นพระในวิหารน้ำแต่นั้นมีลักษณะที่พิเศษ กล่าวคือ เป็นงานเทคนิคปูนปั้นโดยปั้นสิงห์เทินหม้อดอกประดับไว้ทั้งสองข้างซ้ายขวาของพระประธาน รวมไปถึงแท่นบูชาตรงกลางก็ยังประดับลายหม้อดอกเทคนิคงานปูนปั้นด้วยเช่นกัน ซึ่งมีอายุประมาณต้นพุทธศตวรรษที่ 22 เป็นต้นมา รวมถึงหม้อดอกเทคนิคลายคำ ประดับฝาผนังด้านข้างห้องในสุดด้วยเช่นกัน



ภาพที่ 32–34 หม้อดอกเทคนิคปูนปั้นภายในวิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง

ที่ผนังปูนใต้ปีกนกห้องทำยวิหารน้ำแต้ม จะปรากฏงานลายคำลายหม้อดอกหรือปูลงพระ
 ประดับอยู่ทั้งสองข้าง จำนวนข้างละ 1 หม้อ นอกจากนี้ที่แผงไม้คอสองตอนล่างทั้งสองของห้อง
 ทำยวิหาร จะมีลายหม้อดอกประดับอยู่อีกด้านละ 6 หม้อ เช่นกัน ลักษณะของลายหม้อดอกเหล่านี้
 จะประกอบด้วยลายช่อดอกบัวก้านยาวจำนวน 7 ดอก ปักอยู่ในหม้อทรงสูง มีลายเครือเถาที่มีใบ
 เป็นกระหนกม้วนโค้งปลายแหลมเลื้อยจากปากหม้อลงมาประกอบอยู่ข้างทั้งสองด้าน ช่อดอกบัว
 ที่ปักจะเป็นดอกบัวบานอยู่กึ่งกลางหนึ่งดอก มีช่อดอกบัวตูมประกอบอยู่ข้างละ 3 ดอก ลายหม้อดอก
 ทั้งหมดในวิหารน้ำแต้มนี้จะมีลักษณะเหมือนกัน จะแตกต่างกันอยู่บ้างที่อาจมีการเพิ่มลดลาย
 ประกอบอยู่บริเวณตอนบนของดอกบัวในหม้อดอกบางแห่ง ลายกระหนกหัวม้วนโค้งปลายแหลม
 ที่ปรากฏเป็นลายไม้เลื้อยประดับด้านข้างของหม้อดอกนั้น แสดงให้เห็นว่าการสร้างสรรค์ลาย
 ดังกล่าวนี้อายุอยู่ในราวต้นพุทธศตวรรษที่ 22



ภาพที่ 35 ลายหม้อดอกเทคนิคลายคำภายในวิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง อำเภอลำปาง จังหวัดลำปาง

จังหวัดน่านมีตัวอย่างลายหม้อดอกประดับฉากหลังพระพุทธรูปพระอุโบสถมหาอุดม์ วัดพระธาตุแช่แห้ง จากประวัติที่ทางวัดได้อธิบายไว้สันนิษฐานว่าสร้างในสมัยพระยาหน่อคำเสถียรไชยสงคราม ในปีจุลศักราช 922 ลักษณะเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัยศิลปะน่าน ส่วนลายคำหม้อดอกประดับฉากหลังนั้น น่าจะได้รับการสร้างสรรค์ขึ้นมายุคหลัง ซึ่งผู้เขียนคาดว่าน่าจะอยู่ในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 24 เพราะดูจากลักษณะลวดลายและใบดอกที่เป็นลักษณะของดอกไม้ประดิษฐ์มาแล้ว

สิ่งที่น่าสนใจคือ จำนวนหม้อดอกที่ถูกสร้างขึ้นนั้น มีจำนวน 5 ใบ ซึ่งลักษณะลายมีแบบเดียวกัน ทำให้สันนิษฐานว่าจำนวนหม้อดอกห้าใบใช้บูชาพระพุทธเจ้าทั้ง 5 พระองค์ ในกับปัจจุบันที่เรียกว่า ภัทรกัป ได้แก่ พระกกุสันธพุทธเจ้า พระโกนาคมนพุทธเจ้า พระกัสสปพุทธเจ้า พระโคตมพุทธเจ้า และพระเมตไตรยพุทธเจ้า ซึ่งตัวแทนพระพุทธรูปองค์เดียวบนแท่นบัลลังก์คือพระโคตมพุทธเจ้านั่นเอง



ภาพที่ 36 การประดับลายหม้อดอกอุโบสถมหาอุดม์ วัดพระธาตุแช่แห้ง อำเภอกู่เพียง จังหวัดน่าน

จากสิ่งที่กล่าวมา จากจำนวนหม้อดอกที่สอดคล้องกับจำนวนพระพุทธเจ้า 5 พระองค์ในภัทรกัป จึงมีความชัดเจนในเรื่องของการสร้างลายหม้อดอกเพื่อเป็นพุทธบูชา มากกว่าสัญลักษณ์ว่าด้วยความอุดมสมบูรณ์ในวัฒนธรรมล้านนา

ในพื้นที่จังหวัดลำพูน เขตอำเภอแม่ทา-ป่าซาง เราสามารถพบอัตลักษณ์หนึ่งของศิลปถิ่นยองที่พอจะสังเกตได้ชัดเจน คือ การใช้ลวดลายหม้อดอกด้วยเทคนิคงานลายคำประดับฉากหลังพระประธานภายในวิหาร เสมือนเป็นหนึ่งในกรวยดอกไม้เพื่อเป็นพุทธบูชา โดยใช้ตำแหน่งดังกล่าวเป็นหมุดหมายของสกุลช่าง ซึ่งเป็นแบบแผนที่ชัดเจนในกลุ่มวัดในกลุ่มน้ำทา บ้านทา-ป่าซาง จังหวัดลำพูน ดังปรากฏที่วัดท่าชุมเงิน วัดหมู่เป้ง วัดสันกำแพง วัดฉางข้าวน้อยใต้ วัดดอนหลวง และวัดหนองสร้อย โดยรูปแบบลวดลายหม้อดอกที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะ เช่น ใบดอกลายกระหนก ปลายปิด การก่อหม้อแบบอิฐเรียง เป็นต้น ซึ่งไม่พบในพื้นที่อื่น



ภาพที่ 37 วัดฉางข้าวน้อยใต้ อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน



ภาพที่ 38 วัดคอนหลวง อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน



ภาพที่ 39 วัดหนองสร้อย อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน

ภาพที่ 40
วัดหมูเป็ง อำเภอมะนัง
จังหวัดลำพูน



ภาพที่ 41 วัดสันกำแพง อำเภอลำปาง จังหวัดลำพูน



ภาพที่ 42-43 วัดทามเงิน อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน

นอกจากการประดับหม้อดอกฉากหลังพระประธานแล้ว ในงานสถาปัตยกรรมล้านนา ยังปรากฏโขงพระเจ้า หรือกู่พระเจ้า ที่มีลักษณะเป็นมณฑปปราสาทใช้สำหรับประดิษฐาน พระประธาน ถือเป็นเหมือนคันธกุฎีที่อุทกวิหารสร้างครอบไว้อีกชั้นหนึ่ง ซึ่งน่าจะได้รับอิทธิพล รูปแบบโขงปราสาทในศิลปะพม่า-พุกาม และถูกพัฒนาขึ้นเป็นแบบศิลปะล้านนาในช่วงปลาย พุทธศตวรรษที่ 21 เป็นต้นมา และแพร่กระจายในพื้นที่เชียงใหม่และลำปางในเวลาต่อมา ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 อันเป็นระยะของการฟื้นฟูบ้านเมือง รวมถึงการฟื้นฟูงานช่าง บทบาท ของปราสาทโขงพระเจ้ายังคงรูปแบบและความหมายไว้อย่างชัดเจน แต่รูปแบบอาจจะเป็นไปได้ ในลักษณะของอุบมุง ซึ่งปรากฏให้เห็นตัวอย่างได้ในหลายพื้นที่ของจังหวัดลำพูน แต่อย่างไรก็ตาม โขงพระเจ้า หรือกู่พระเจ้า หรืออุบมุง แสดงให้เห็นถึงการให้ความสำคัญต่อพระพุทธรูปและ พระธาตุที่ประดิษฐานภายในโขง เป็นการสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ซ้อนทับเพื่อแบ่งเขตพื้นที่พิเศษขึ้นมา โดยเฉพาะ สะท้อนให้เห็นถึงความศรัทธาของผู้คนในสังคมกับวัฒนธรรมพุทธศาสนาที่มีมา อย่างต่อเนื่อง



ภาพที่ 44 กรอบซุ้มประตูโขงพระเจ้า วัดขุนทอง อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่

ด้วยการเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์นี้เอง จึงมีการประดับตกแต่งให้เป็นเสมือนคันธภูมิที่สมบูรณ์แบบประดับตกแต่งให้เกิดความสวยงามตามความนิยมในแต่ละยุคสมัย ซึ่งในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 เป็นต้นมา มักปรากฏหลักฐานการประดับลวดลายหม้อดอกบริเวณกรอบชุ้มประตูของพระเจ้านครวัดด้วยเทคนิคงานปั้นรักสมุกประดับกระจกในหลายพื้นที่ เช่น การประดับลายหม้อดอกด้วยเทคนิคปั้นรักสมุกประดับกระจกเงินที่กรอบชุ้มประตูของพระเจ้าวัดขุนคอง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งมีความละเอียดสวยงามมาก และการประดับลายหม้อดอกด้วยเทคนิคปั้นรักสมุกประดับกระจกสีที่กรอบชุ้มประตูของพระเจ้าวัดม่อนกระติง จังหวัดลำปาง เป็นต้น



● ภาพที่ 45 กรอบชุ้มประตูของพระเจ้าวัดม่อนกระติง อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

ในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 25 เป็นต้นมา มีการเข้ามาของกลุ่มช่างพม่า-ไทใหญ่ พร้อมกับกิจการค้าไม้ในภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย ทำให้เกิดวัดที่มีศิลปะพม่า-ไทใหญ่แพร่กระจายในหลายพื้นที่ โดยเฉพาะจังหวัดลำปาง เชียงราย และแม่ฮ่องสอน เกิดวัดวาอาราม จองวิหารที่รูปแบบสถาปัตยกรรมแปลกตา และส่วนประกอบสำคัญของทางเข้าอาคารเหล่านี้คือชุ้มประตูซึ่งเมื่อเทียบกับศิลปะล้านนาก็ยังเป็นชุ้มประตูทางเข้าที่เป็นลักษณะของโขงยอดปราสาท

ซุ้มประตูศิลปะพม่า-ไทใหญ่เหล่านี้ จะนิยมประดับลายหม้อดอกบริเวณกรอบซุ้มอาร์กโค้งครึ่งวงกลมหรือจั่วสามเหลี่ยม ตามแต่ลักษณะของรูปทรงประตู เทคนิคส่วนใหญ่จะเป็นงานปั้นรักสมุกประดับกระจกสีต่างๆ ซึ่งเป็นเทคนิคที่ช่างพม่ามีความชำนาญมาก ลักษณะงานจะตรงกับสมัยศิลปะมันตะเลย์ของพม่า โดยเราจะพบรูปแบบงานเหล่านี้ได้มากในพื้นที่จังหวัดลำปาง เพราะถือเป็นจังหวัดเดียวในภาคเหนือที่มีวัดที่มีศิลปะพม่ายุคสมัยมันตะเลย์มากที่สุด จึงสามารถพบการประดับลายหม้อดอกเหนือซุ้มประตูในหลายวัด เช่น วัดศรีชุม วัดม่อนปู่ยักษ์ วัดป่าฝาง เป็นต้น



ภาพที่ 46 ซุ้มประตูอุโบสถ วัดม่อนปู่ยักษ์ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง



ภาพที่ 47 ชุ่มประคูนขึ้นจอของวิหาร วัดศรีชุม อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง



ภาพที่ 48 ชุ่มประคูนโอบสด วัดศรีชุม อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง



ภาพที่ 49
วัดป่าเป้า อำเภอมือง
จังหวัดเชียงใหม่



ภาพที่ 50
วัดป่าฝาง อำเภอมือง
จังหวัดลำปาง



ภาพที่ 51 ปูนปั้นลายหม้อดอกประดับประตูอุโบสถ วัดป่าเป้า อำเภอมือง จังหวัดเชียงใหม่

นอกจากนี้ภายในวิหารหลายแห่งในล้านนา ยังมีการประดับลายหม้อดอกในส่วนประกอบต่างๆ ของโครงสร้างอาคาร เช่น สันจั่ววิหาร แผงคอสอง หน้าบันด้านใน เสาววิหาร และเสาสะโกน ซึ่งล้วนแล้วแต่นำมาสอดแทรกเพื่อให้เกิดความสวยงามสมบูรณ์แบบเพื่อลดพื้นที่ว่างภายใน รวมถึงการยั้งคังไว้ซึ่งแนวคิดเรื่องของการสร้างไว้เพื่อสักการะพระพุทธรูปอันเป็นพุทธรูปบูชา ซึ่งงานส่วนใหญ่มักใช้เทคนิคงานลายคำในการสร้างสรรค์ เพราะถือเป็นเทคนิคที่นิยมแพร่หลายในการตกแต่งภายในวิหารล้านนา



ภาพที่ 52 ลายหม้อดอกประดับแผงคอสองวิหารสุชาคาราม วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาคาราม
อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง



ภาพที่ 53 ลายหม้อดอกประดับแผงไม้ไค้วิหารโบราณ วัดคอยแท่นพระผาลอง
อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่

วิหารล้านนาโดยทั่วไปแล้วจะนิยมการประดับตกแต่งภายในด้วยลวดลายลงรักปิดทอง ซึ่งภาษาถิ่นของล้านนาจะเรียกว่า “ลายคำ” งานศิลปกรรมลายคำเหล่านี้จะประดับอยู่ในพื้นที่สำคัญต่างๆ ของวิหาร เช่น ในบริเวณตัวไม้โครงสร้างเครื่องบนของวิหาร หรือที่เรียกว่า ซุ้มม้าย่างใหม่ เสาวิหาร ตลอดจนผนังภายในวิหารและแผงไม้คอสอง อย่างเป็นระเบียบสอดคล้องต้องกัน อันเป็นความงดงามที่ให้ความรู้สึกถึงความศักดิ์สิทธิ์ผ่านรูปแบบลวดลายและการตกแต่ง ความศรัทธาและความสุขสงบ นับเป็นแบบแผนของงานศิลปกรรมล้านนาอย่างหนึ่ง ซึ่งวิหารล้านนาในช่วงระหว่างพุทธศตวรรษที่ 21–24 งานศิลปกรรมมักจะนิยมประดับด้วยเทคนิคลายคำล้านนา ซึ่งจะมีลักษณะเป็นลวดลายปิดทองบนพื้นสีแดงชาด หรือที่เรียกว่า งานปิดทองล่องชาด

ตัวอย่างการประดับลายหม้อดอกบริเวณฉากหลังพระประธานวิหารพระพุทธ วัดพระธาตุลำปางหลวง ซึ่งจากหลักฐานที่ปรากฏในตำนานและศิลาจารึกทำให้เชื่อได้ว่าวิหารหลังนี้สร้างขึ้นในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 21 โดยเจ้าหมื่นคำเพชร เจ้าเมืองนครลำปาง จากการศึกษาลักษณะของงานศิลปกรรมลายคำประดับตกแต่งภายในวิหาร สามารถจำแนกงานลายคำเป็นหลายกลุ่มตามช่วงเวลาของการสร้างและซ่อมแซมที่แตกต่างกัน โดยตัวอย่างลายหม้อดอกดังกล่าวอยู่ในกลุ่มแรก ซึ่งรูปแบบของลวดลายที่สำคัญ คือ ลายกระหนกม้วนโค้งปลายแหลม ลายเครือเถา ลายช่อดอกบัว ลายกลีบบัว และลายรูปสัตว์ประเภทหงส์ ประดับโดยรอบ ซึ่งลักษณะของลวดลายเหล่านี้จะเป็นแบบแผนที่นิยมใช้ประดับอยู่ในศาสนสถานล้านนา โดยเฉพาะในงานปูนปั้นระหว่างพุทธศตวรรษที่ 19–21 ดังนั้นลายหม้อดอกกลุ่มนี้ จึงจัดเป็นลวดลายประดับที่มีอายุอยู่ในช่วงเวลาเดียวกันกับการสร้างวิหารหลังนี้ คือช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 21



ภาพที่ 54 ลายหม้อดอกประดับหน้าบันวิหารชั้นในวิหารพระพุทธ วัดพระธาตุลำปางหลวง
อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง



ภาพที่ 55
ลายหม้อดอกฉากหลัง
พระประธานวิหารพระพุทธ
วัดพระธาตุลำปางหลวง
อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง



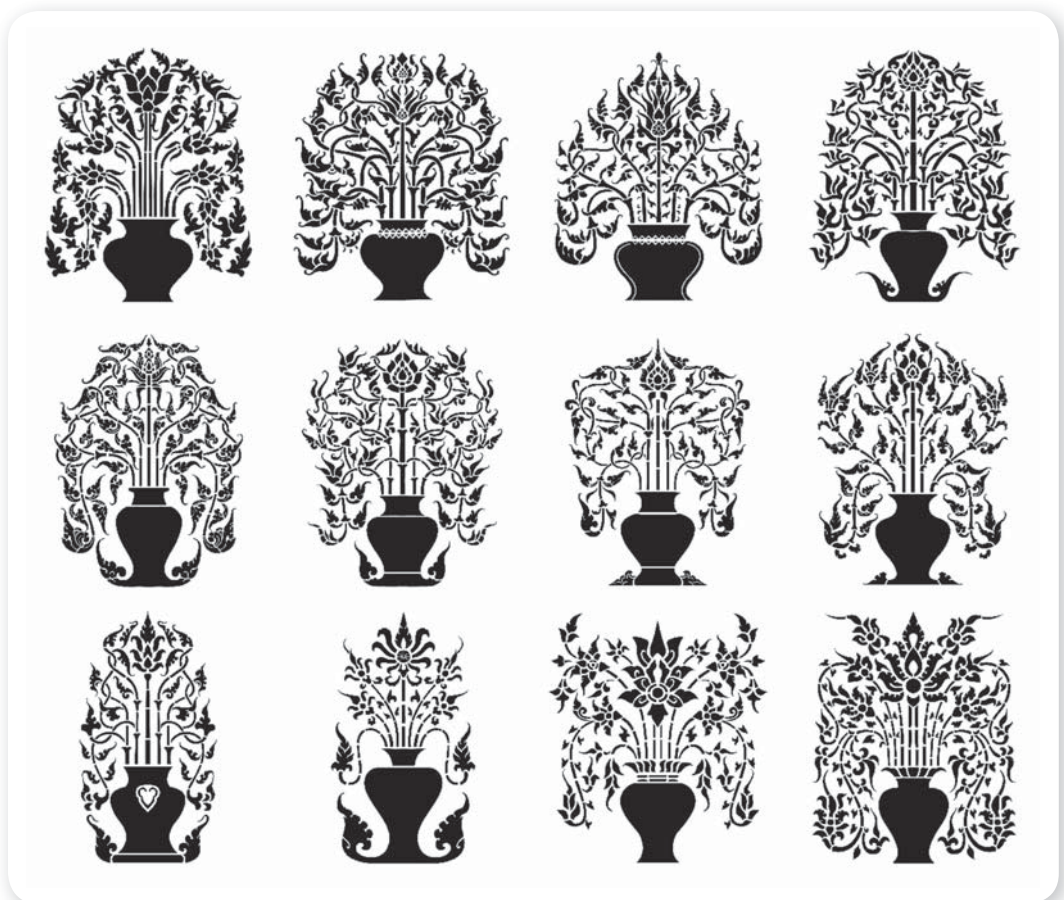
ภาพที่ 56 ลายหม้อดอกประดับฝาหยาบวิหารจามเทวี วัดปงยางคก อำเภอลำปาง จังหวัดลำปาง

วิหารจามเทวี วัดปงยางคก จังหวัดลำปาง นอกจากความโดดเด่นทางสถาปัตยกรรม ประติมากรรมแล้ว ยังมีจิตรกรรมลายคำที่นำมาประดับตกแต่งทั่วทั้งวิหารตั้งแต่เสา ฝ้าย้อย คอสอง จนถึงเครื่องบนเต็มพื้นที่ ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นลวดลายที่เกิดขึ้นในพุทธศตวรรษที่ 23 ซึ่งรูปแบบ ลวดลายมีความละเอียด น่าสนใจ ถือเป็นแหล่งลวดลายหม้อดอกที่สร้างขึ้นในพุทธศตวรรษที่ 23 ที่สำคัญของมรดกทางวัฒนธรรมล้านนา

ลายหม้อดอกที่ปรากฏภายในวิหารหลังนี้ ถือเป็นลวดลายเด่น ถูกใช้ประดับอยู่ที่แผงไม้ คอสองมากที่สุด ซึ่งรูปแบบของใบและดอกในการนำมาผูกลายมีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน แต่ถ้า สังเกตจะเห็นถึงความแตกต่างในรายละเอียดของลวดลายบ้าง ซึ่งจากการสำรวจมีทั้งหมด 12 ลาย และสามารถแบ่งออกเป็นกลุ่มใหญ่ๆ ได้ 2 กลุ่ม คือ

กลุ่มที่หนึ่ง มีลักษณะเป็นก้านช่อดอกบัวบานที่มีลายใบไม้ประกอบจำนวนหลายก้าน ออกมาจากปากหม้อทรงสูง ทั้งในลักษณะตั้งตรงและเลื้อยประกอบอยู่ทั้งสองข้าง ลักษณะของลายใบไม้ประกอบจะมีลักษณะเป็นใบไม้ตามธรรมชาติ ที่ลักษณะใบจะมีรอยหยักที่ขอบใบ

กลุ่มที่สอง ลายหม้อดอกในกลุ่มนี้มีลักษณะคล้ายคลึงกับกลุ่มแรก กล่าวคือ เป็นก้านช่อดอกบัวบานหลายก้านที่มีลายกระหนกหัวขมวดโค้งปลายแหลมประกอบ ออกมาจากปากหม้อทรงสูงทั้งในลักษณะตั้งตรงและเลื้อยประกอบอยู่ทั้งสองข้าง ลายหม้อดอกที่มีกระหนกหัวขมวดม้วนโค้งปลายแหลมประกอบอยู่ในช่อดอกบัวบานดังกล่าวนี้ เคยปรากฏมาแล้วในช่วงก่อนหน้านี้ที่วิหารน้ำแต้ม วิหารพระพุทธ วัดพระธาตุลำปางหลวง แต่ลายหม้อดอกที่วิหารวัดปงยางคกนี้จะมีรายละเอียดที่ซับซ้อนมากขึ้น



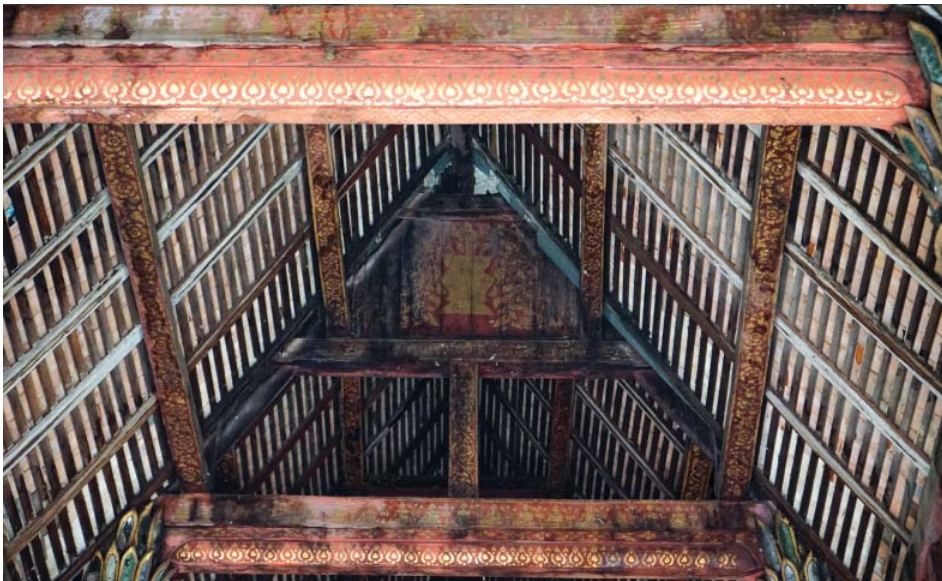
ภาพที่ 57 ลายหม้อดอกประดับวิหารจามเทวี วัดปงยางคก อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง

วิหารวัดตะตึกเชียงม่วน จังหวัดลำปาง สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2375 เป็นตัวอย่างหนึ่งของการประดับลายหม้อดอกบนฝาหยาบและแผงคอสอง ซึ่งลวดลายมีความน่าสนใจอย่างยิ่งเพราะเป็นการผสมผสานรูปแบบของลวดลายศิลปะรัตนโกสินทร์ ที่มีลายใบเตย หน้ากาล มาผสมผสาน ผูกลาย และศิลปะจีน ที่มีลักษณะของงานไม้ดัด มีหงส์ สร้างสรรค์รวมเข้าไว้ด้วยกันได้ลงตัว ภายในพื้นที่ของคณพื้นเมืองที่ต่างศรัทธาในพระพุทธศาสนา สร้างลวดลายอันเป็นสัญลักษณ์ของเครื่องสักการบูชา การผสมผสานวัฒนธรรมดังกล่าวแสดงถึงสภาพแวดล้อมของสังคมนครลำปาง ในยุคนั้น ถึงการเข้ามาของวัฒนธรรมต่างถิ่นที่เข้ามามีบทบาทต่อชุมชนเมือง ถือเป็นตัวอย่างลายหม้อดอกจากจังหวัดลำปางที่เกิดขึ้นในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 24 ที่สำคัญอีกแห่งหนึ่ง



ภาพที่ 58 ลายหม้อดอกประดับฝาวิหาร วัดตะตึกเชียงม่วน อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

ตัวอย่างการประดับลายหม้อดอกภายในวิหารอีกหนึ่งหลัง คือ วิหารวัดประตูป่อง จังหวัดลำปาง สร้างเมื่อ พ.ศ. 2409 โดยเจ้าวรญาณรังษี เจ้าผู้ครองนครลำปาง สิ่งน่าสนใจคือลวดลายที่นำมาใช้ประดับตกแต่งโดยเฉพาะหน้าบันวิหารที่มีการนำลายไส้หมูและลายประแจจีนมาผูกลายและสร้างสรรค์ ซึ่งมีการผสมผสานศิลปะจีนได้อย่างน่าสนใจ รวมทั้งรูปแบบลายหม้อดอกที่นำมาประดับแผงคอสองที่มีการจัดวางเรียงตัวเป็นแนวยาว การนำลายหม้อดอกประดับได้ทั้งวิหารทั้งสองระดับ และการนำลายหม้อดอกมาประดับเสาวิหาร ซึ่งถือเป็นตัวอย่างรูปแบบลายหม้อดอกที่เกิดขึ้นในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 25



ภาพที่ 59 ลายหม้อดอกประดับใต้จั่ววิหาร วัดประตูป่อง อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง



ภาพที่ 60

ลายหม้อดอกประดับแผงคอสองวิหาร
วัดประตูป่อง อำเภอเมือง
จังหวัดลำปาง

นอกจากวิหารและอุโบสถแล้ว สิ่งก่อสร้างที่เป็นที่ระลึกถึงพระพุทธเจ้าและพระอริยสงฆ์ที่บรรลุนิพพานคือ พระธาตุเจดีย์ ซึ่งเราสามารถพบการประดับลายหม้อดอกบนเจดีย์ได้ทั่วไปในประเทศพม่า และภาคเหนือในประเทศไทย เช่น ที่จังหวัดเชียงราย และจังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นต้น

คำว่า “พระธาตุ” ในที่นี้หมายถึง “พระธาตุเจดีย์” คือเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า หรือพระอรหันต์ ซึ่งเมื่อถูกเผา ชิ้นส่วนกระดูกในร่างกายแปรสภาพเป็นพระธาตุที่เรียกว่า “พระอรหันตธาตุ” ของพระปัจเจกพระพุทธเจ้า และอุบาสก อุบาสิกา ผู้เป็นอรหันต์ ด้วยการสร้างพระธาตุเจดีย์เพื่อบรรจุพระธาตุหลายองค์ โดยเรียกว่า “พระธาตุ” “พระธาตุเจดีย์” “พระบรมธาตุ” หรือ “พระมหาธาตุ” การเก็บกระดูกอัฐิไว้บูชาสักการะปรากฏให้เห็นอยู่ทั่วไป เพราะฉะนั้นก็จะมีข้อความในคัมภีร์กล่าวถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นเครื่องระลึกถึงพระพุทธเจ้าที่ปรินิพพานไปแล้ว 4 อย่าง คือ

1. ธาตุเจดีย์ คือ พระบรมสารีริกธาตุ
2. บริโภคเจดีย์ คือ สังเวชนียสถาน 4 ตำบล
3. ธรรมเจดีย์ คือ จารึกข้อพระธรรม
4. อุเทสิกเจดีย์ คือ พระพุทธรูป ธรรมจักร รอยพระพุทธรบาท พระแท่นวัชรอาสน์ หรือสัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้า

ซึ่งล้วนแล้วแต่มีการบูชาด้วยดอกไม้ โดยเฉพาะในวันฉัตรมงคลพุทธในอินเดียและศรีลังกา มีการนำดอกบัว ดอกหมาก และดอกมะพร้าวใส่หม้อดินเผาไปบูชาสังเวชนียสถาน เพื่อถวายเป็นการสักการบูชาและความเป็นสิริมงคลจนถึงปัจจุบัน

หลักฐานการบูชาดอกไม้โดยใช้ภาพสัญลักษณ์หม้อดอกในล้านนานั้น ปรากฏในงานจิตรกรรมฝาผนังประดับกรุเจดีย์วัดร้างแสนขัน จังหวัดเชียงใหม่ ถือเป็นหลักฐานงานจิตรกรรมล้านนาโบราณในสมัยพุทธศตวรรษที่ 21 โดยจิตรกรรมดังกล่าวเขียนเป็นภาพเทวดา 2 องค์ องค์แรกไม่สามารถระบุได้ องค์ที่ 2 เป็นรูปพระพรหมทรงเครื่อง สวมชฎามีรัศมี มือคู่แรกประนมมือไว้ มือคู่หลังกรีดกรายเหมือนถือช่อดอกไว้แต่ไม่ชัดเจน นุ่งผ้าสะบัดพลิ้ว รอบๆ มีดอกไม้ลอยเป็นดอกโบตั๋น ส่วนฐานล่างสุดเป็นลายหม้อดอกปูลงพุ่ม ในหม้อเป็นดอกบัว ซึ่งทำให้เห็นว่าการวาดหม้อดอกปูลงพุ่มโดยภายในปักดอกบัว เกิดขึ้นมานานแล้วในศิลปะล้านนา²³

²³ ฐาปนกรณ์ เครือระยา, *พรรณพฤกษาล้านนา จากพันธุกรรมพืชสู่ลวดลายในศิลปกรรม*, 80.



ภาพที่ 61

การจัดดอกไม้ในหม้อดินเผาที่ประเทศศรีลังกา
ที่มา : อุมพร เสริฐพรณี



ภาพที่ 62 จิตรกรรมเจดีย์วัดร้างแสนขาน
อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่



• ภาพลายเส้นที่ 4

ภาพลายเส้นแสดงรายละเอียดที่มีรูปหม้อดอก
อยู่ด้านล่างของภาพจิตรกรรมเจดีย์วัดร้างแสนขาน
อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

เจดีย์ที่มีหม้อดอกประดับภายนอกที่เก่าที่สุดในล้านนา น่าจะเป็นเจดีย์วัดพวงหงษ์ สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นประมาณปี พ.ศ. 2030–2060 โดยขุนนางระดับล่าง หัวหน้าช่างในกลุ่มพวงหงษ์ สมัยพระเจ้ายอดเชียงราย ต่อมาได้รับการบูรณะในสมัยพระเจ้าไชยเชษฐา เมื่อ พ.ศ. 2364



รูปแบบเจดีย์เป็นลักษณะของเจดีย์ทรงกลม สันนิษฐานว่าน่าจะสร้างเมื่อพุทธศตวรรษที่ 21 ตัวพระธาตุเจดีย์ก่ออิฐถือปูน ฐานเป็นสี่เหลี่ยมแล้วก่อขึ้นไปเป็นปล้อง 7 ชั้น แต่ละชั้นมีซุ้มประดิษฐานพระพุทธรูปโดยรอบ ชั้นละ 12 ซุ้ม โดยความพิเศษของส่วนฐานคือการประดับปูนปั้นรูปหม้อ ในส่วนของชั้นฐานปัทม์ เป็นลักษณะหม้อทรงกลมป่องนูนออกมา เว้นช่วงระยะประมาณสองเมตรโดยรอบองค์เจดีย์ ซึ่งรูปแบบการประดับหม้อดอกดังกล่าวยังไม่ปรากฏหลักฐานว่ามีแห่งใดอีกในช่วงระยะเวลาเดียวกัน จึงเป็นหนึ่งในตัวอย่างที่น่าสนใจและนำมาเสนอในครั้งนี้



ภาพที่ 63–64 การประดับหม้อคอกบริเวณฐานปัทม์ของเจดีย์ วัดพวงหงษ์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

วัดพระธาตุคุดอยสุเทพราชวรวิหาร เป็นวัดที่มีความสำคัญและความศักดิ์สิทธิ์อย่างมากของจังหวัดเชียงใหม่ ตามประวัติศาสตร์สร้างขึ้นเมื่อต้นพุทธศตวรรษที่ 19 พญาเกือนา หรือพระเจ้ากือนาธรรมิกราช พระมหากษัตริย์แห่งล้านนา ได้ทรงสร้างวัดพระธาตุคุดอยสุเทพไว้บนยอดเขาคุดอยสุเทพ เพื่อประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุที่ได้ทรงอัญเชิญมาจากเมืองศรีสัชนาลัย มาบรรจุไว้ในองค์พระเจดีย์ จึงนับว่าเป็นวัดคู่บ้านคู่เมืองเชียงใหม่มาแต่อดีต

การประดับตกแต่งหม้อดอกลอยตัวแบบศิลปะล้านนาบริเวณมุมพระธาตุคุดอยสุเทพ ไม่มีหลักฐานชัดเจนว่าสร้างขึ้นเมื่อไร แต่ผู้เขียนสันนิษฐานว่าสร้างขึ้นครั้งเมื่อครูปาครีชัยขึ้นไปบูรณะพระธาตุคุดอยสุเทพ เมื่อปี พ.ศ. 2478 หรือหลังจากนี้เล็กน้อย ซึ่งการประดับหม้อประจำมุมเพื่อบูชาพระธาตุในลักษณะดังกล่าว ยังไม่เป็นที่นิยมและเป็นที่แพร่หลายของช่างล้านนามากเท่าไร แต่ลักษณะการประดับประติมากรรมหม้อดอกลอยตัวดังกล่าวจะนิยมมากในกลุ่มงานช่างพม่า-ไทใหญ่ที่มีการประดับหม้อดอกตามมุมเจดีย์ ซึ่งศิลปกรรมดังกล่าวมีบทบาทกับงานช่างของครูปาครีชัยมากในยุคนั้น

การนำหม้อดอกมาทำเป็นประติมากรรมลอยตัวประดับมุมพระธาตุทั้ง 4 มุม จึงเป็นลักษณะของการบูชาพระพุทธรูปด้วยดอกไม้ปักวางในแจกันหม้อดอก ถือเป็นการตั้งเครื่องสักการบูชาเพื่อความงามและความคงทนถาวร รวมถึงการประดับยศพระบรมสารีริกธาตุให้สมพระเกียรติ



ภาพที่ 65—66 ประติมากรรมหม้อดอกลอยตัวประดับมุมพระธาตุคุดอยสุเทพ

วัดพระธาตุคุดอยสุเทพราชวรวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

ลักษณะของการสร้างประติมากรรมหม้อดอกลอยตัวประดับมุกพระธาตุเจดีย์นั้น เราสามารถเห็นได้บ่อยครั้งในเจดีย์ศิลปะพม่า-ไทใหญ่ ในพื้นที่วัฒนธรรมล้านนา ซึ่งแน่นอนว่าเราได้รับเอาวัฒนธรรมการประดับเครื่องสักการบูชานี้มาจากศิลปะพม่าตั้งแต่สมัยพุกามเป็นต้นมา ดังนั้นเวลาเราพบเจดีย์ศิลปะพม่า-ไทใหญ่ในภาคเหนือ ส่วนมากจะประดับประติมากรรมหม้อดอกลอยตัวมุกเจดีย์ตั้งแต่ช่วงฐานปัทม์ขึ้นไป สลับชั้นกับเทวดา สัตว์หิมพานต์ ไม่ว่าจะเป็นสิงห์ ปัญจรูป นรสิงห์ เป็นต้น

บางครั้งเราก็พบเห็นประติมากรรมหม้อดอกประดับบนซุ้มประตูโขงศิลปะพม่าด้วยเช่นกัน โดยลักษณะการประดับดังกล่าวจะพบมากที่สุดที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน นอกจากนี้ยังสามารถพบเห็นได้จากเจดีย์วัดพม่า-ไทใหญ่ ในหลายจังหวัดที่ชาวพม่าเป็นคนบังคับของอังกฤษเข้ามาทำการสัมปทานป่าไม้ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 เป็นต้นมา และได้มีจิตรกรทาสสร้างวัดไว้ เช่นปรากฏในวัดพม่า-ไทใหญ่ จังหวัดลำปาง จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดลำพูน เป็นต้น



ภาพที่ 67 เจดีย์วัดม่อนจำศีล อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง



• ภาพที่ 68 เจดีย์วัดมหาวัน อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่



ภาพที่ 69 เจดีย์วัดม่อนปู่ยักษ์ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง



ภาพที่ 70 เจดีย์วัดพระบาท อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง



ภาพที่ 71 เจดีย์วัดป่าฝาง อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง



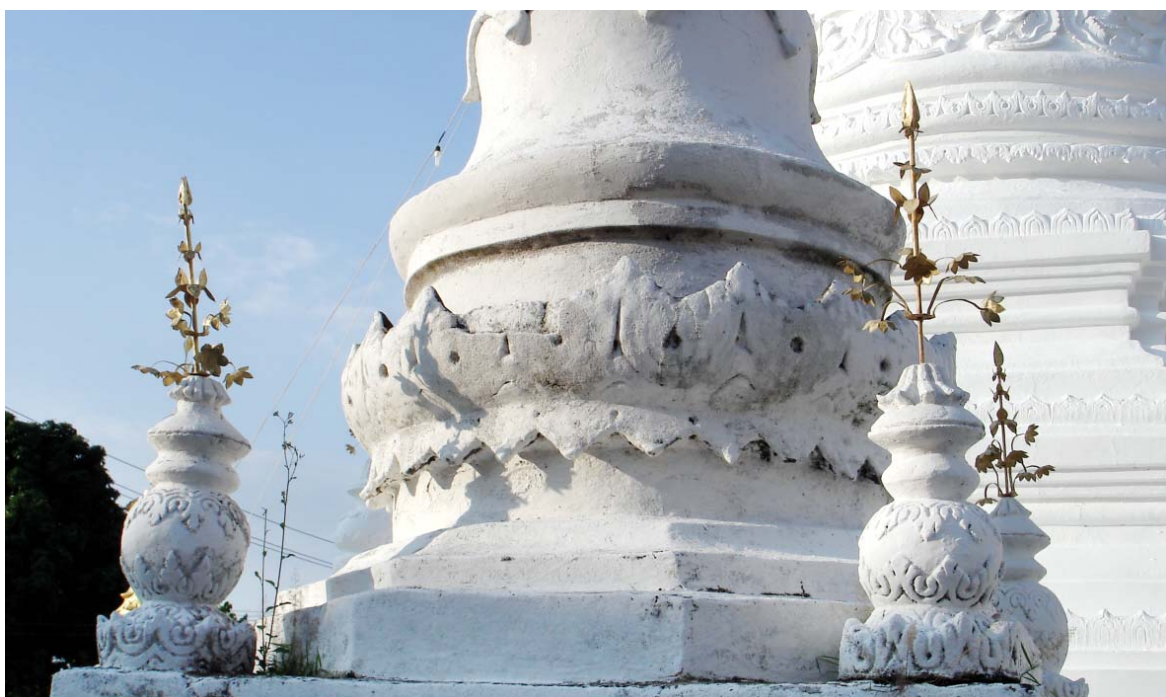
ภาพที่ 72 เจดีย์วัดพระเจ้าทันใจ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง



ภาพที่ 73 เจดีย์วัดค้อแพ อำเภอบุณยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน



ภาพที่ 74 เจดีย์วัดจองคำ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน



ภาพที่ 75 เจดีย์วัดกลางทุ่ง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน



ภาพที่ 76 เจดีย์วัดคำโน อำเภอยุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน

นอกจากพระธาตุเจดีย์ที่อยู่บนโลกมนุษย์แล้ว ชาวพุทธยังมีความเชื่อว่าบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ยังมี “บุษนิยสถาน” อีกแห่งหนึ่งที่ควรแก่การเคารพบูชา คือ พระธาตุเกตแก้วจุฬามณี

ในหนังสือไตรภูมิได้พรรณนาว่าพระธาตุเกตแก้วจุฬามณีมีความสูงถึง 80,000 วา องค์เจดีย์เป็นแก้วอินทนิล ส่วนตั้งแต่กลางองค์เจดีย์ขึ้นไปถึงยอดเป็นทองคำประดับด้วยแก้ว 7 ประการ พระเจดีย์ล้อมรอบด้วยกำแพงทอง ปักธงและฉัตรสีต่างๆ เป็นเงินเป็นทองก็มี หรือสีดำ แดง เหลือง ขาว เขียว ตามแต่สีของแก้วที่ผูกไว้ บรรดาเทวดาทั้งหลายจะนำเอาเครื่องดนตรี ดีด สี ตี เป่า มาบรรเลงบูชาถวายพระเจดีย์ไม่เว้นวัน รวมถึงพระอินทร์พร้อมด้วยเหล่าเทพยดานางฟ้าบริวาร ก็จะเสด็จไปนมัสการพระเจดีย์ทุกวัน และนำข้าวตอกดอกไม้ ธูปเทียน เครื่องหอม ประทีป ไปบูชา รวมถึงกระทำประทีปนิมิตรอบพระเจดีย์เสมอ ซึ่งพระธาตุเกตแก้วจุฬามณีมีความสำคัญอย่างมากกับพุทธศาสนาเถรวาท เพราะเป็นที่ประดิษฐาน “พระธาตุ” อันแท้จริงถึงสองรายการ

กล่าวคือ เมื่อครั้งพระโพธิสัตว์เจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกผนวช ทรงใช้พระขรรค์ตัดเมาลีออกแล้วโยนขึ้นไป ประกาศเสียงลั่นยอชยฐานว่าแม้หากพระองค์จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าแล้ว ขอให้มวยผมนี้ลอยค้างอยู่ในอากาศ แต่ถ้าจะมีได้เป็นดังประสงค์ก็ขอให้ตกลงสู่พื้นดิน ปรากฏว่ามวยผมก้านั้นกระทำปาฏิหาริย์ ลอยไปได้ไกลราวหนึ่งโยชน์แล้วประดิษฐานอยู่ ณ ที่นั้น จากนั้นพระอินทร์จึงนำผอบแก้วมาอัญเชิญพระเมาลีก้านั้นไปสถาปนาเป็นพระจุฬามณีเจดีย์บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ด้วยเหตุนี้จึงเป็นที่มาของคำว่า “พระเกตแก้วจุฬามณี”

ครั้งที่ 2 คือภายหลังจากพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้ว มีการถวายพระเพลิงพุทธสรีระตามแบบอย่างพระเจ้าจักรพรรดิ นำไปสู่การแย่งชิงพระบรมสารีริกธาตุระหว่างบ้านเมืองทั้งหลายที่ต่างก็เคารพสักการะพระพุทธรูป ปรากฏว่าโทณะพราหมณ์ ซึ่งอาสามารับหน้าที่เป็นผู้จัดการตวงแบ่งพระธาตุให้แก่ราชาจากแคว้นต่างๆ อย่างยุติธรรม ลักลอบฉวยเอาพระเขี้ยวแก้วข้างขวา เหน็บซ่อนไว้ในผ้าโพกศีรษะเพื่อหวังจะเอาไปบูชาเป็นส่วนตัว พระอินทร์เล็งเห็นว่าการกระทำของโทณะพราหมณ์นี้ไม่เหมาะสม เพราะพระเขี้ยวแก้วเป็นพระบรมสารีริกธาตุถือเป็นของสูงค่า ไม่สมควรตกเป็นของใครคนใดคนหนึ่ง จึงเหาะไปแอบหยิบออกมาแล้วอัญเชิญพระเขี้ยวแก้วใส่ผอบทองคำ นำไปประดิษฐานรวมไว้ในพระธาตุเกตแก้วจุฬามณี

คนล้านนานับถือกันว่าพระจุฬามณีเป็นที่ประดิษฐานพระบรมธาตุอันแท้จริง จึงมีคติกันว่าให้คนเจ็บหนักใกล้ตาย ตลอดจนเมื่อแต่งงานวิวาห์ ให้พนมมือถือกรวยดอกไม้ธูปเทียนติดตัวไว้เพื่อจะได้ไปนมัสการกราบไหว้พระธาตุเกตแก้วจุฬามณีบนสวรรค์ดาวดึงส์ยามเมื่อล่วงลับกลับสู่ชีวิตหลังความตาย



ภาพที่ 77 การถวายนมัสการแด่พระธาตุเกตแก้วจุฬามณี วิหารสุชาคาราม สร้างเมื่อปี พ.ศ. 2463
วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาคาราม อำเภอมือง จังหวัดลำปาง

ด้วยเหตุนี้ ในล้านนาจึงมีภาพจิตรกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระธาตุเกตแก้วจุฬามณีแฝงไว้ให้เห็นโดยตลอด ในตำแหน่งฉากหลังพระประธาน เพราะถ้าเราได้กราบไหว้พระพุทธรูปแล้ว เราก็จะได้กราบไหว้พระพระธาตุเกตแก้วจุฬามณีร่วมกันด้วย นอกจากฉากหลังพระประธานแล้ว ยังมีฉากหน้าบันเบื้องหน้าพระประธานก็เป็นอีกจุดหนึ่งในการสร้างฉากพระธาตุเกตแก้วจุฬามณี รวมไปถึงการประดับหีบธรรมก็มักจะเจอภาพฉากพระธาตุเกตแก้วจุฬามณีร่วมด้วย แต่สิ่งที่อยากนำมาเสนอในครั้งนี้ คือการประดับลวดลายหม้อดอกที่เป็นส่วนหนึ่งในภาพฉากนั้น ซึ่งทุกที่มีพระธาตุเกตแก้วจุฬามณี ก็มักจะมีหม้อดอกตั้งวางของฐานพระธาตุเกตแก้วจุฬามณี แสดงถึงการถวายนมัสการแด่พระพุทธรูป อันเป็นสัญลักษณ์ของเครื่องสักการะที่สำคัญ คือการถวายนมัสการแด่พระพุทธรูปนั่นเอง



ภาพที่ 78 การถวายหม้อดอกแด่พระธาตุเกตแก้วจุฬามณี วัดพันทอง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่



ภาพที่ 79 การถวายหม้อดอกแก่พระธาตุเกตแก้วจุฬามณีประดิษฐานที่หีบธรรม
วัดพันอ้น อำเภอมะนัง จังหวัดยะลา



ภาพที่ 80 การถวายหม้อดอกแด่พระธาตุเกศแก้วจุฬามณี ภาพจิตรกรรมคูก้าวธรรม
วัดเจริญเมือง อำเภอฟาน จังหวัดเชียงราย

หม้อดอกบูชาพระธรรม

พระธรรม คือ ธรรมะที่พระพุทธเจ้าทรงค้นพบและนำออกเผยแผ่ให้กับสาวกและพุทธศาสนิกชนตั้งแต่พุทธกาล ซึ่งคำสอนของพระพุทธเจ้านั้นแต่เริ่มสืบทอดกันด้วยวิธีท่องจำแบบปากต่อปาก เรียกว่า “มุขปาฐะ” สมัยต่อมาจึงได้มีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร คัมภีร์ที่บันทึกพระธรรมของพระพุทธเจ้านั้น เรียกว่า พระไตรปิฎก²⁴ พระธรรมจึงเป็นดังตัวแทนของพระพุทธเจ้าที่พุทธศาสนิกชนทุกคนน้อมรับบูชา และถือเป็นเครื่องระลึกถึงพระพุทธเจ้าที่ปรินิพพานไปแล้ว

ในสังคมและวัฒนธรรมล้านนาได้ให้ความสำคัญกับพระธรรมอย่างมาก กล่าวกันว่าพระธรรมคัมภีร์ใบลานนั้นห้ามวางไว้ต่ำเป็นอันขาด ไม่เช่นนั้นจะเป็นอัปมงคลแต่คนผู้นั้น เราจึงเห็นเครื่องใช้ต่างๆ ที่เกี่ยวกับพระธรรมเพื่อเป็นที่วางตั้ง ไม่ว่าจะเป็นคางธรรม พานขันดอกที่จะนำมารองรับพระธรรมในพิธีกรรมต่างๆ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการเคารพและให้ความสำคัญกับพระธรรมเป็นอย่างมาก

กลับมาที่ลวดลายหม้อดอกที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับพระธรรม อย่างที่ได้ทราบกันแล้วว่าหม้อดอกในวัฒนธรรมล้านนานั้นเป็นเหมือนเครื่องสักการบูชาพระรัตนตรัย ดังที่ได้นำเสนอไว้ข้างต้นในส่วนของการใช้หม้อดอกบูชาพระพุทธ ส่วนของพระธรรมนั้นอาจจะกล่าวได้ว่าเราพบลวดลายหม้อดอกที่นำมาประดับในส่วนที่เกี่ยวข้องกับพระธรรม ร้อยละ 70 ซึ่งถือเป็นจำนวนที่มาก เพราะการบูชาพระธรรมต้องบูชาด้วยดอกไม้มิใช่ลวดลายหม้อดอกจึงถูกนำมาใช้ได้อย่างถูกต้องเหมาะสม ดังนั้นเราจะสามารถพบลายหม้อดอกประดับตกแต่งที่หอธรรม (หอไตร) หีบธรรม และธรรมาสน์ ซึ่งทั้งหมดที่กล่าวมาล้วนมีความเกี่ยวข้องกับพระธรรมแทบทั้งสิ้น

หอธรรม (หอไตร) คือ อาคารหรือสิ่งปลูกสร้างที่มีลักษณะเป็นอาคารกะทัดรัดสำหรับเก็บคัมภีร์ใบลานหรือหนังสือธรรมทางพุทธศาสนา หรือจารึกความรู้เรื่องอื่นๆ เช่น เรื่องตำรายาโบราณ วรรณคดีโบราณ เป็นต้น ซึ่งหอธรรมในล้านนาจะไม่นิยมสร้างไว้กลางสระน้ำเหมือนในภาคอื่น แต่จะนิยมสร้างบนพื้นราบทั่วไปในเขตสังฆาวาส นิยมสร้างเป็นอาคารสองชั้นโดยไม่นิยมสร้างบันไดถาวร ทั้งนี้เพื่อป้องกันมิให้มนุษย์และสัตว์ร้ายเข้าไปทำลายคัมภีร์เหล่านั้น

ด้วยคิดว่าด้วยการสร้างที่เก็บรักษาพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์สำคัญจึงนิยมสร้างอย่างวิจิตรงดงาม ประดับตกแต่งด้วยลวดลายต่างๆ ด้วยฝีมือที่สุดยอดในยุคสมัยนั้นๆ ซึ่งหนึ่งในลวดลายที่สำคัญในการนำมาประดับหอธรรม นั่นก็คือลายหม้อดอกที่ถูกนำมาประดับตกแต่ง ไม่ว่าจะเป็นซุ้มประตู หน้าต่าง ผนังอาคาร หรือแม้แต่ลายหน้าบัน ล้วนแล้วใช้ลายหม้อดอกในการเป็นสัญลักษณ์ของการสักการบูชาพระธรรม

²⁴ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมศัพท์ศาสนาสากล อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, 2552), 454.



ภาพที่ 81–83 ลายหม้อคอกกบภูเขาพระธรรม หอธรรม (หอไตร) วัดป่าซางงาม อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน



ภาพที่ 84–86 ลายหม้อคอกเทคนิคไม้ฉลุลาย หอธรรม (หอไตร) วัดคงฤาษี อำเภอบ้านโฮ่ง จังหวัดลำพูน



ภาพที่ 87 หอธรรม (หอไตร) วัดศรีรัตนาราม (ทุ่งหลุก) อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่



ภาพที่ 88 ลายหม้อดอกเทคนิคไม้แกะสลักประดับระเบียงชั้นสองของหอธรรม (หอไตร)
วัดศรีรัตนาราม (ทุ่งหลุก) อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่



ภาพที่ 89 หอธรรม (หอไตร) วัดป่าปวย อำเภอบ้านโฮ่ง จังหวัดลำพูน



ภาพที่ 90–92 ลายหม้อคอกเทคนิคไม้ฉลุลายห่อธรรม (หอไตร) วัดป่าปวย อำเภอบ้านโฮ่ง จังหวัดลำพูน

นอกจากหอธรรมที่เก็บรักษาพระธรรมแล้ว ในหอธรรมจะมีหีบธรรมในการเก็บคัมภีร์ใบลานอีกชั้นหนึ่ง หีบธรรมจึงเป็นกล่องไม้ใหญ่ที่เก็บคัมภีร์ใบลานที่จารด้วยอักษรธรรมล้านนา ซึ่งเป็นอักษรที่ใช้อย่างแพร่หลายบริเวณภาคเหนือของประเทศไทย หีบธรรมมีลักษณะเป็นทรงสี่เหลี่ยม ด้านล่างของฐานสอบเข้า ส่วนปากหีบผายออก มีฝาครอบปิดด้านบน ซึ่งมีหลายลักษณะทั้งผ่าตัด ผาโค้ง และผามียอด นิยมใช้ไม้สักเป็นวัสดุในการสร้างเนื่องจากหาง่ายในพื้นที่เป็นไม้เนื้อแข็งที่คงสภาพรูปทรงได้ดีเมื่อนำมาแกะสลักและมีความคงทนต่อสภาพภูมิอากาศ เป็นงานพุทธศิลป์ที่เน้นความแข็งแรงเพื่อเก็บรักษาพระธรรมคัมภีร์ใบลานให้รอดปลอดภัยในสภาพที่สมบูรณ์มากที่สุด

ในส่วนของการตกแต่งหีบธรรม จะมีการทาสีดำ ทาสีแดง เพื่อรักษาคุณภาพของเนื้อไม้ ซึ่งถ้าผู้สร้างถวายมีฐานะ ก็จะนิยมประดับตกแต่งลวดลายบนหีบธรรมเพื่อเป็นชิ้นงานที่สวยงามสมบูรณ์ บางครั้งมีการแกะสลักไม้เป็นลวดลายต่างๆ หรือเทคนิคงานปั้นรักกระหนะประดับกระจกสีเพิ่มมิติและทำให้มีความระยิบระยับสวยงาม เป็นงานศิลปะที่สร้างสรรค์ขึ้นด้วยฝีมือของแต่ละสกุลช่างในแต่ละยุคสมัย ซึ่งเทคนิคที่นิยมกันมากที่สุดคือเทคนิคงานลายคำ ซึ่งปรากฏทั้งพื้นดำและพื้นแดง



ภาพที่ 93 หีบธรรม วัดบวัก้าง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่

การคัดเลือกลวดลายนำมาประดับหีบธรรมนั้น จะพบตั้งแต่ลายดอกพรวณพฤษชา ลายเทวดา ลายชาดกที่สร้างเป็นเรื่องราว และที่ขาดไม่ได้คือลายหม้อดอก ซึ่งการประดับตกแต่งหีบธรรมในแต่ละด้านมักจะไม่ใช่ลายเหมือนกัน โดยเฉพาะภาพลายชาดกจะมีรายละเอียดของภาพที่แตกต่างกันออกไป แต่สองในสี่ด้านของหีบธรรม มักจะปรากฏลายหม้อดอกเพื่อเป็นการบ่งบอกถึงการบูชาพระธรรมอย่างชัดเจน ดังนั้นลวดลายหม้อดอกส่วนใหญ่จะปรากฏให้เห็นได้มากที่สุดที่หีบธรรม เพราะเป็นตำแหน่งของจุดหมุดหมายที่สำคัญในการสื่อถึงการสักการบูชาพระธรรม โดยใช้ลายหม้อดอกเป็นตัวแทนของสัญลักษณ์ดังกล่าว



ภาพที่ 94-95 หีบธรรม

- วัดคันธงชัย อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง



ภาพที่ 96 หีบธรรม วัดบุพพาราม อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่



ภาพที่ 97 หีบธรรม วัดอุมลอง อำเภอดง จังหวัดลำปาง



• ภาพที่ 98 หีบธรรม วัดศรีหมวกเกล้า
อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง



• ภาพที่ 99 หีบธรรม วัดทุ่งม่านเหนือ
อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง



• ภาพที่ 100 หีบธรรม วัดหลวงราชสันฐาน
อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา



• ภาพที่ 101 หีบธรรม วัดพระธาตุจอมปิง
อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง



ภาพที่ 102 ทิเบตธรรม วัดแม่สาบเหนือ อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่



• ภาพที่ 103 หีบธรรม วัดปงสนุกเหนือ
อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง



• ภาพที่ 104 หีบธรรม วัดปงสนุกเหนือ
อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง



• ภาพที่ 105 หีบธรรม วัดผาแดงหลวง
อำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปาง



• ภาพที่ 106 หีบธรรม วัดนาถวาง
อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง



ภาพที่ 107 หีบธรรม วัดคอนไฟ
อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง



ภาพที่ 108 หีบธรรม วัดหลวงราชสันฐาน
อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา



ภาพที่ 109 หีบธรรม วัดสร้างโตก (โตนเหนือ)
อำเภอเมือง จังหวัดแพร่



ภาพที่ 110 หีบธรรม วัดศาลาหลวง
อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง



ภาพที่ 111 หีบธรรม วัดนาคคหลวง
อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง



ภาพที่ 112 หีบธรรม วัดค้อแก้ว
อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง



ภาพที่ 113 หีบธรรม วัดบ้านหลุก
อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง



ภาพที่ 114 หีบธรรม วัดน้ำโห่ง
อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง



ภาพที่ 115 หีบธรรม วัดนาเวียง
อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง



ภาพที่ 116 หีบธรรม วัดลำปางกลางตะวันออก
อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง



ภาพที่ 117 หีบธรรม วัดวังพร้าว
อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง



ภาพที่ 118 หีบธรรม วัดน้ำใจ
อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง



ภาพที่ 119 หีบธรรม วัดนาแสง
อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง



ภาพที่ 120 หีบธรรม วัดป่าจำ
อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง

จากภาพหีบธรรมที่นำมาเสนอเป็นตัวอย่าง พอจะเห็นถึงความสำคัญของลายหม้อดอกที่นิยมนำมาประดับหีบธรรมเพื่อเป็นธรรมบูชา โดยพื้นที่จังหวัดลำปางนั้นปรากฏการใช้ลายหม้อดอกมากที่สุดเมื่อเทียบกับจังหวัดอื่นในเขตภาคเหนือตอนบน จึงมีตัวอย่างลายหม้อดอกเป็นจำนวนมาก พร้อมมีการทำซ้ำและยึดถือเอาลายหม้อดอกเป็นลายประดับหีบธรรมที่มีความนิยมมากที่สุด ซึ่งปรากฏทั้งเทคนิคปูนปั้น ปั้นรักสมุก งานลายคำ และการเขียนทางเป็นรูปหม้อดอก โดยลวดลายแต่ละแห่งที่ปรากฏ ล้วนแล้วแต่มีการสร้างสรรค์ขึ้นใหม่ไม่ซ้ำกัน จึงอาจกล่าวได้ว่าจังหวัดลำปางนั้นมีลายหม้อดอกมากที่สุดในประเทศไทย

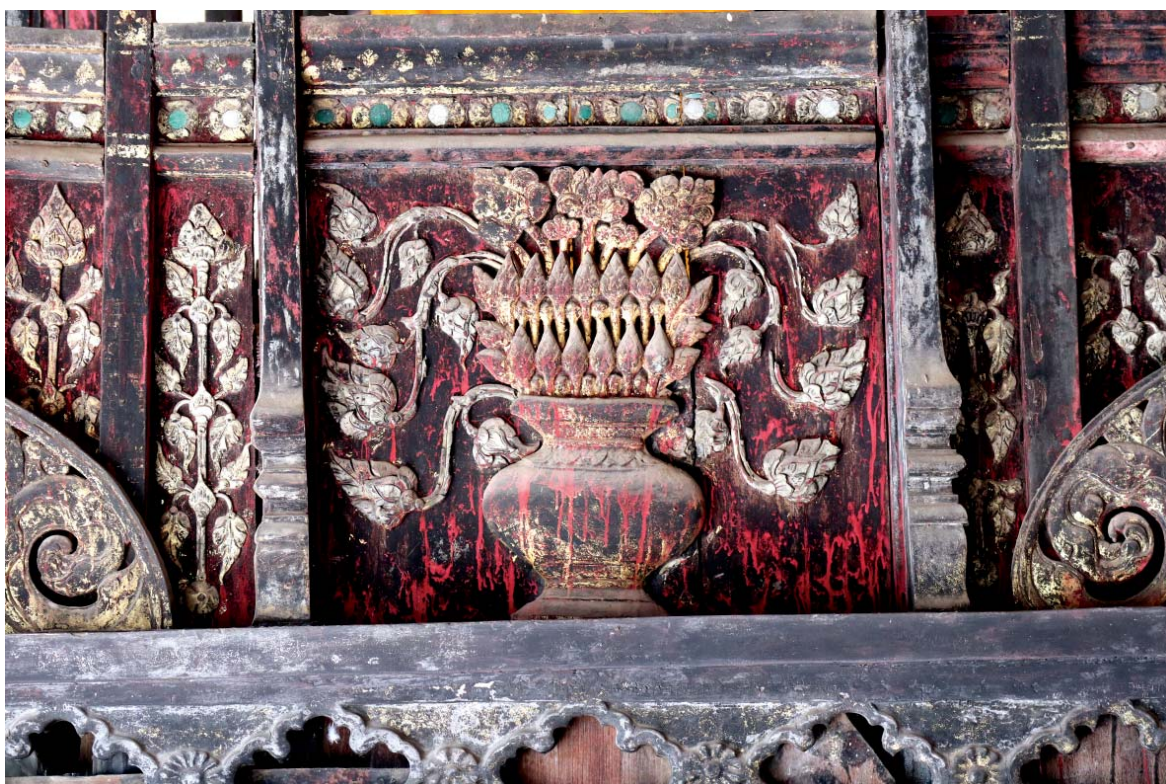
งานพุทธศิลป์ที่มีความเกี่ยวข้องกับพระธรรมอีกชิ้นหนึ่ง คือ ธรรมาสน์ ซึ่งในวัฒนธรรมคนล้านนาถือเป็นสิ่งหนึ่งที่เคารพบูชาอย่างมาก เพราะเป็นสถานที่วางพระธรรมคำสอน และเป็นตัวแทนของพระธรรมที่สถิตภายในวิหารของวัฒนธรรมล้านนา ดังนั้นเมื่อเข้าไปภายในวิหารล้านนา จะปรากฏพระรัตนตรัยครอบองค์สาม กล่าวคือ มีพระพุทธที่มีพระพุทธรูปเป็นสัญลักษณ์ มีพระธรรมที่มีธรรมาสน์เป็นสัญลักษณ์ และมีพระสงฆ์ สาวกของพระพุทธองค์ประทับนั่งบนแท่นอาสนะสงฆ์ภายในวิหาร จึงครบองค์ประกอบของพระรัตนตรัย

ธรรมาสน์ เป็นภาษาบาลีมาจากการสนธิของคำว่า ธรรม กับ อาสนะ หมายถึง ที่นั่งสำหรับ พระสงฆ์แสดงธรรมเทศนา หรือในอีกนัยหนึ่ง อาจแปลว่า “บัลลังก์ของพระธรรม” ซึ่งใช้สำหรับ เป็นแท่นเทศนาในศาสนาพุทธ ตั้งอยู่กลางวิหารสำหรับพระภิกษุสามเณรนั่งแสดงธรรมเทศนา ต่อพุทธศาสนิกชน

การประดับลายหม้อดอกบนธรรมาสน์ก็เป็นที่นิยมเช่นกัน ซึ่งมีลักษณะความเชื่อ เช่นเดียวกันกับการประดับลายหม้อดอกบนหีบธรรม โดยสร้างสรรค์ลายดังกล่าวเพื่อการสักการบูชา พระธรรม ซึ่งการประดับลายหม้อดอกบนธรรมาสน์นั้นมีหลายตำแหน่งที่จะพบ เช่น บริเวณ ตัวธรรมาสน์ ที่เป็นลักษณะของการประดับฝาทั้ง 3 ด้าน บริเวณส่วนยอด ซึ่งปรากฏทั้งการประดับ บนหลังคาคลุมปราสาท และซุ้มจรณะนำประดับธรรมาสน์ทั้ง 4 ด้าน ซึ่งส่วนมากจะนิยมประดับ ส่วนตัวฝาธรรมาสน์



ภาพที่ 121 ธรรมาสน์ วัดนาบัว อำเภอห้วยฉัตร จังหวัดลำปาง



ภาพที่ 122–123 ธรรมาสันหลวง วัดพระธาตุลำปางหลวง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง



ภาพที่ 124 ธรรมาสน์ วัดนาบัว อำเภอหางฉัตร จังหวัดลำปาง



ภาพที่ 125 ธรรมาสน์ วัดล้อมแรด อำเภอดง จังหวัดลำปาง



ภาพที่ 126 ธรรมาสน์ วัดม้าเหนือ อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง



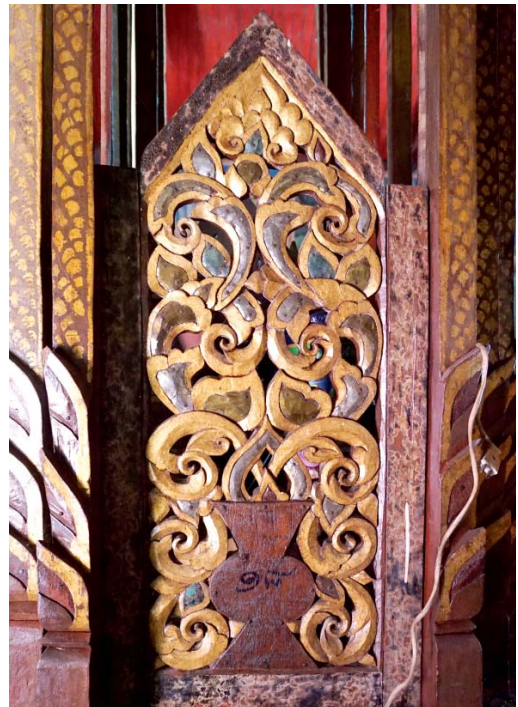
ภาพที่ 127-128 ธรรมาสน์ วัดป่าเหียง อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง



ภาพที่ 129-130 ธรรมาสน์ วัดท่าข้าว อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง



ภาพที่ 131 ธรรมาสน์ วัดทุ่งม่านใต้
อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง



ภาพที่ 132 ธรรมาสน์ วัดน้ำล้อม
อำเภอองาว จังหวัดลำปาง



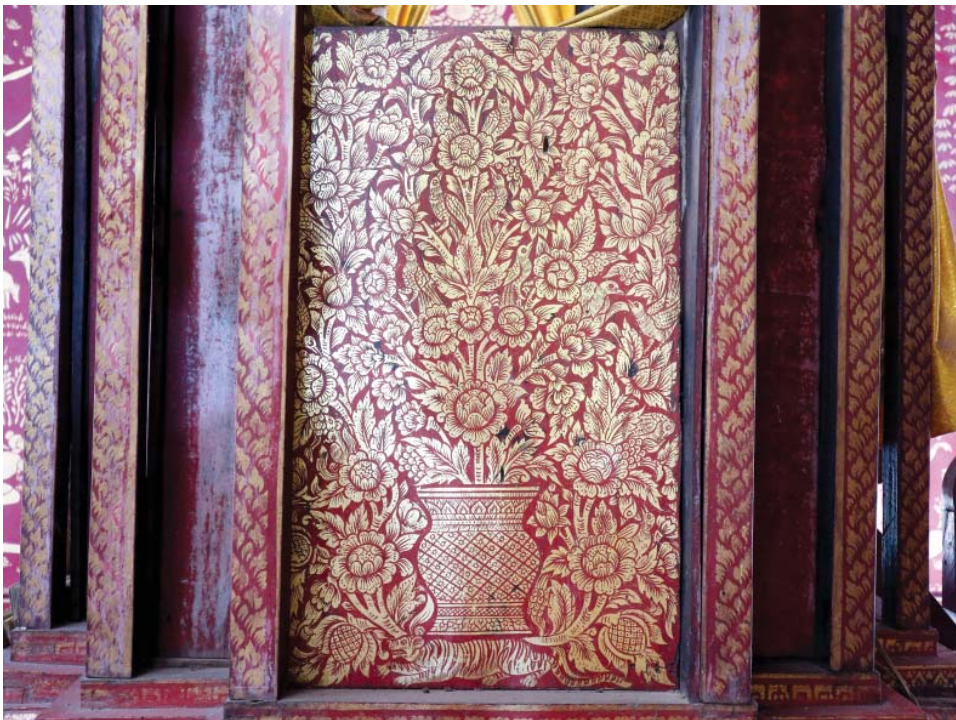
ภาพที่ 133 ธรรมาสน์ วัดแม่เฟือง
อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง



ภาพที่ 134 ธรรมาสน์ วัดขอหัวช้าง
อำเภอเมืองปาน จังหวัดลำปาง



ภาพที่ 135 ธรรมาสน์ วัดบุญยืน อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน



ภาพที่ 136 ธรรมาสน์ วัดเชียงม้น อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

ชุ่มจระนำ ชุ่มปองปิว หรือชุ่มกรอบหน้านาง เป็นอีกหนึ่งตำแหน่งของส่วนประกอบธรรมาสน์ที่มีการนำลายหม้อดอกมาประดับ ด้วยรูปทรงของชุ่มที่เอื้อต่อการวางแบบลายหม้อที่มีความสมดุลและสมมาตร จึงปรากฏลายหม้อดอกบริเวณจุดดังกล่าวได้อย่างลงตัว ซึ่งมีทั้งที่กรอบชุ่มโค้งและกรอบชุ่มสามเหลี่ยม โดยช่างได้ออกแบบให้มีความลงตัวและพอดีดังตัวอย่างต่อไปนี้



ภาพที่ 137 ชุ่มลายหม้อดอกประดับธรรมาสน์ วัดเขาแก้วป็นหวาน อำเภอดิน จังหวัดลำปาง

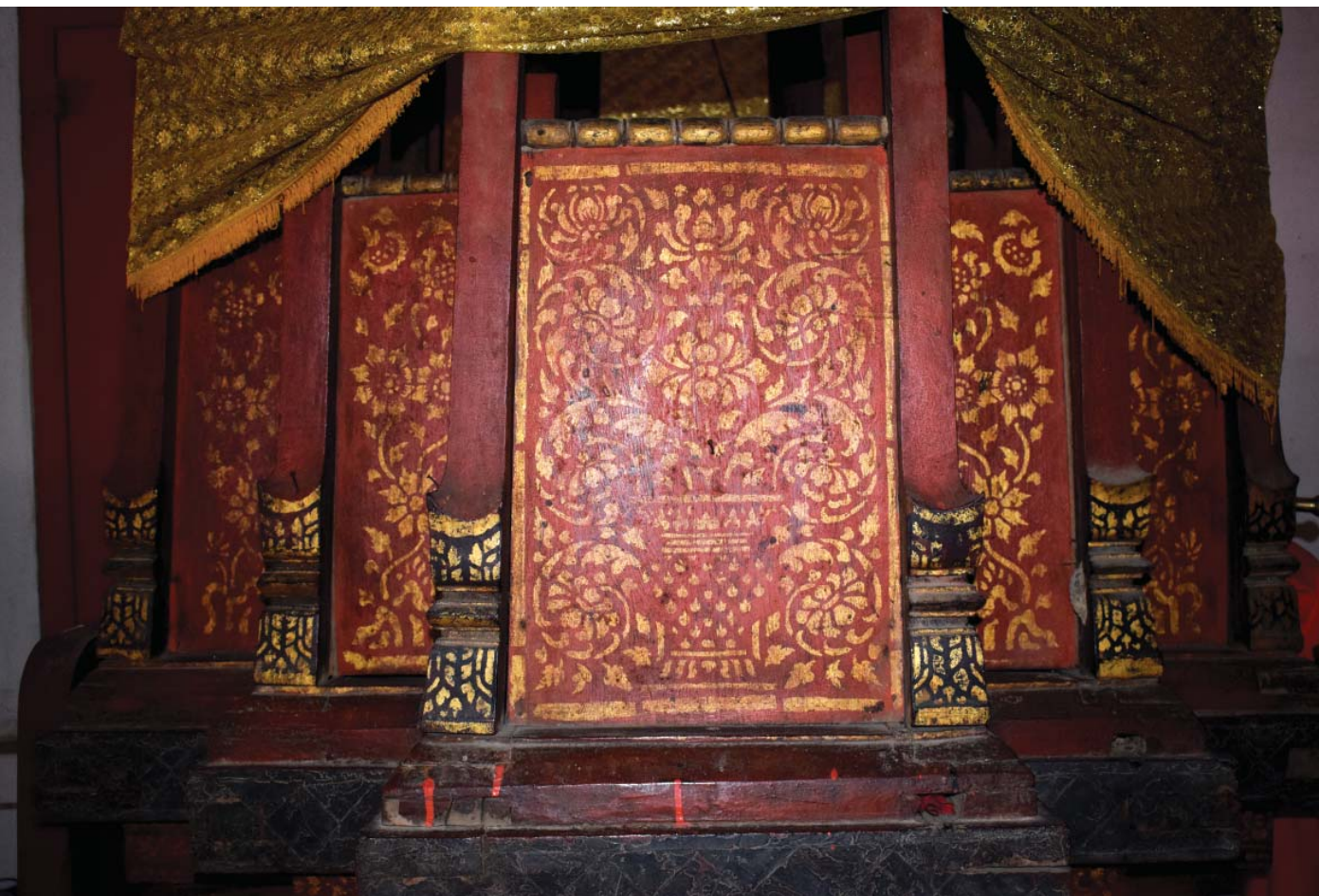


ภาพที่ 138 ชุ่มลายหม้อดอกประดับธรรมาสน์ วัดแม่คาว อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่



ภาพที่ 139 ชุ่มลายหม้อดอกประดับธรรมาสน์ วัดหนองก่าย อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่

ในพื้นที่จังหวัดแพร่ พบอัตลักษณ์ของงานสกุลช่างเมืองแพร่ในการสร้างธรรมมาสน์ทรงปราสาท รวมถึงการแบ่งช่องห้องลายบริเวณตัวธรรมมาสน์ เพื่อการประดับตกแต่งลวดลาย ซึ่งจากการสำรวจธรรมมาสน์จังหวัดแพร่ สามารถแสดงให้เห็นถึงแบบแผนของการนำลายหม้อดอกมาเป็นส่วนหนึ่งของลวดลายประดับธรรมมาสน์ ว่าด้วยเรื่องการสักการบูชาพระธรรม ดังนั้นธรรมมาสน์ของช่างกลุ่มนี้จะแบ่งช่วงห้องลายของตัวธรรมมาสน์ออกเป็น 3-5 ห้อง โดยจะมีลายหม้อดอกและลายเทวดา หรือพรรณพฤกษาอยู่ในกรอบลาย โดยถ้ากรอบลายตรงกลางเป็นเทวดา กรอบลายสองข้างจะเป็นลายหม้อดอก แต่ถ้ากรอบลายตรงกลางเป็นลายหม้อดอก กรอบลายสองข้างก็จะเป็นลายเทวดา เป็นต้น



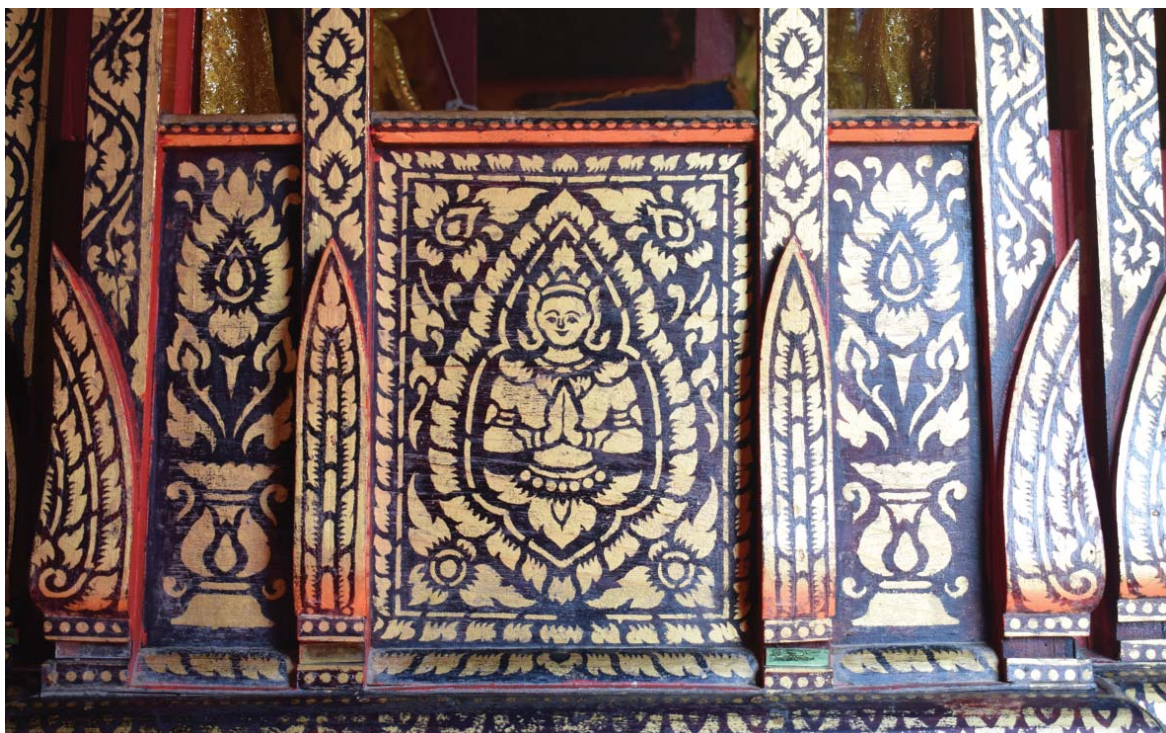
ภาพที่ 140 หม้อดอกประดับธรรมมาสน์ วัดทุ่งกวาว อำเภอเมือง จังหวัดแพร่



ภาพที่ 141 หน้าดอกประดับธรรมมาสน์ วัดชัยมงคล อำเภอเมือง จังหวัดแพร่



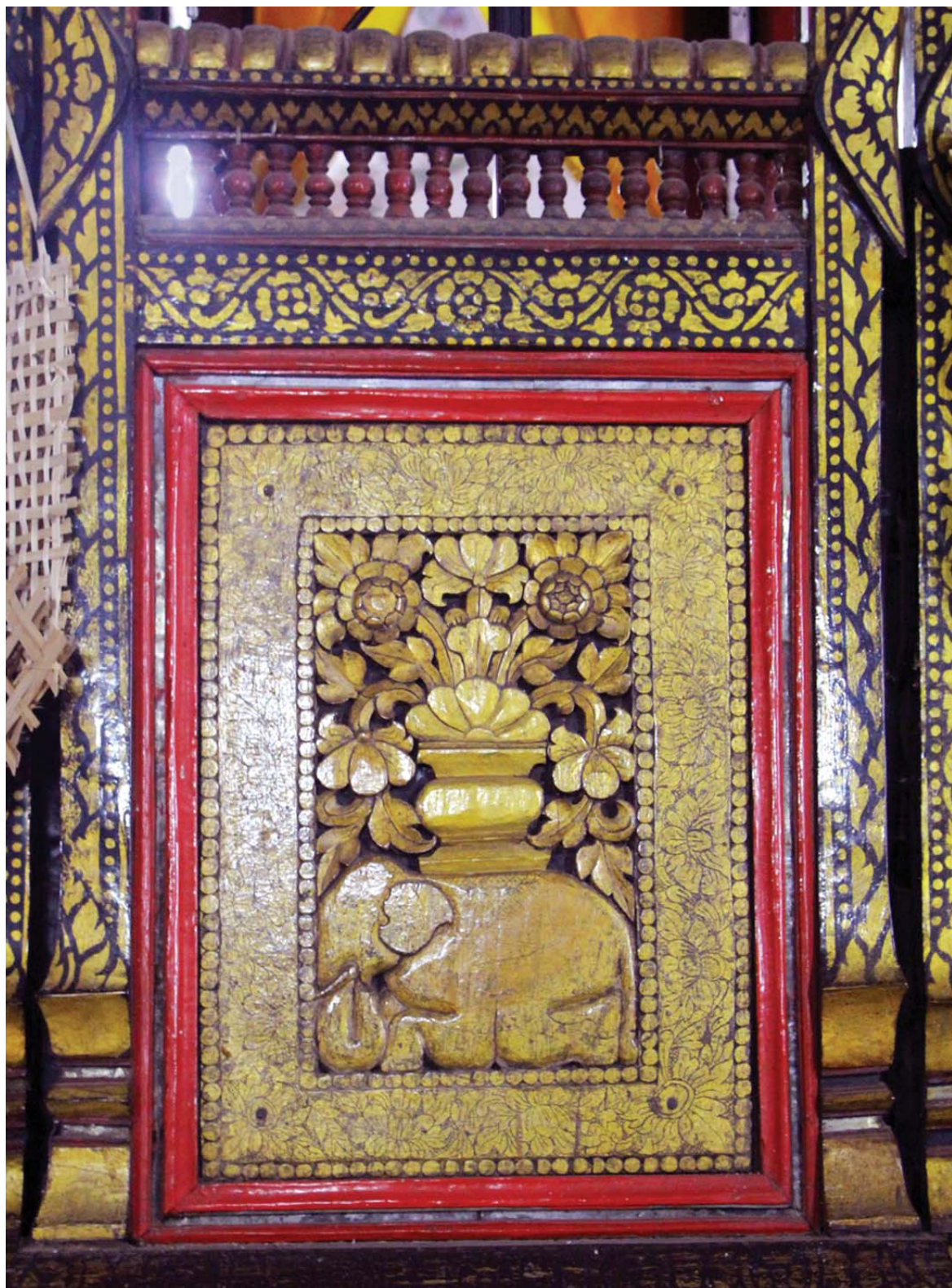
ภาพที่ 142 หน้าดอกประดับธรรมมาสน์ วัดสวนเขื่อน อำเภอเมือง จังหวัดแพร่



ภาพที่ 143 หม้อดอกประดับธรรมมาสน์ วัดคอนทั้น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่



ภาพที่ 144 หม้อดอกประดับธรรมมาสน์ วัดแม่คำมี อำเภอหนองม่วงไข่ จังหวัดแพร่



ภาพที่ 145 หม้อดอกประดับธรรมาสน์ วัดเสด็จ อำเภอเมือง จังหวัดแพร่

นอกจากนี้ ยังมีงานพุทธศิลป์อื่นๆ ที่ถูกสร้างขึ้นมาและใช้ในพิธีกรรมทางพุทธศาสนา และมีส่วนเกี่ยวข้องกับพระรัตนตรัยโดยตรง ได้แก่ สัตถภัณฑ์

สัตถภัณฑ์ คือ เชิงเทียนล้านนาที่ทำเป็นแผงรูปทรงสามเหลี่ยม ติดไม้กลึงเป็นเชิงเทียน 7 เสา โดยเสากลางสูงที่สุด และลดหลั่นกันลงมาทั้งสองข้างภายในกรอบไม้ที่กำหนดรูปทรงไว้ ส่วนฐานมักทำเป็นรูปพญานาครองรับตัวสัตถภัณฑ์และยึดเสาทั้ง 7

สัตถภัณฑ์เป็นสัญลักษณ์ของภูเขาที่ล้อมเป็นวงกลมรอบเขาพระสุเมรุ มีระดับความสูงเป็นชั้นๆ รวม 7 ชั้น สูงลดหลั่นกันลงมาตามลำดับชื่อภูเขาชั้นในที่สุดจากเขาพระสุเมรุออกมา คือ ยุคนธร อิลินธร กรวิก สุทิสสะ เนมิณธร วินตกะ และอัสกัณ ระหว่างภูเขาแต่ละชั้นมีทะเลสีทันดรคั่น สัตถภัณฑ์จึงเป็นเหมือนงานที่สร้างเขาพระสุเมรุจำลองออกมาในรูปแบบงานพุทธศิลป์ ให้เป็นเชิงเทียนสำหรับจุดบูชาพระพุทธรูป โดยยกเอาพระพุทธรูปนั้นเป็นเสมือนศูนย์กลางจักรวาลที่มีเขาสัตถภัณฑ์ทั้ง 7 รายล้อม ถือเป็นงานพุทธศิลป์ที่จัดอยู่ในหมวดเครื่องสักการบูชา ดังนั้นเราจึงพบว่าการประดับลายหม้อดอกบนสัตถภัณฑ์อยู่ด้วย ซึ่งมักจะประดับตามช่องกรอบโดยนิยมเทคนิคลายคำและงานไม้แกะสลัก ดังตัวอย่างที่ได้นำเสนอไว้นี้



ภาพที่ 146 สัตถภัณฑ์บูชาพระพุทธรูปในวิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง



ภาพที่ 147 ลายหม้อดอกประดับสถัณท์ ค่ายเทคนิคงานลายคำ
ที่มา : อุทยานศิลปวัฒนธรรมแม่ฟ้าหลวง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย



ภาพที่ 148 สถัณท์ วัดขุนไค้ อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา



ภาพที่ 149 สถัณท์ วัดพระแก้วคอนเ้าสุชาคาราม อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

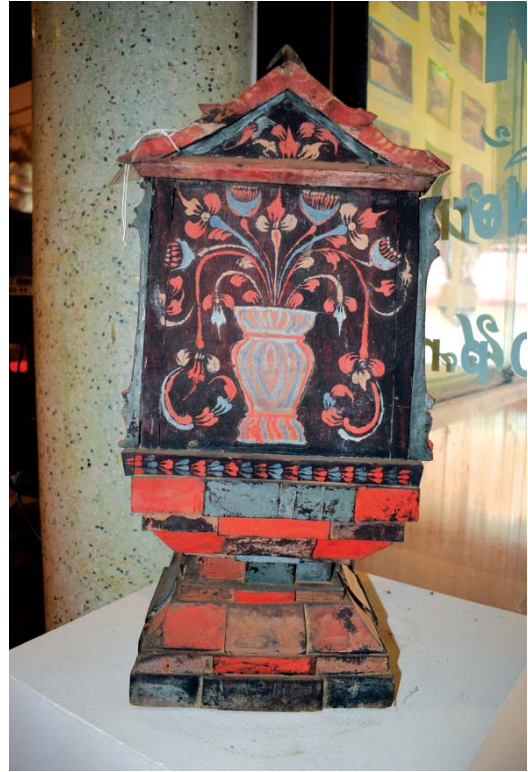
วิหารน้อย ถือเป็นงานพุทธศิลป์อีกหนึ่งชิ้นที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา โดยอาจจะ มีวัตถุประสงค์เพื่อขออานิสงส์ผลบุญในการสร้างวิหาร เนื่องจากไม่สามารถสร้างวิหารหลังใหญ่ และใช้งานจริงได้ และต้องใช้ทุนทรัพย์มาก จึงมีการสร้างวิหารจำลองและประดิษฐานพระพุทธรูปไม้ ภายในวิหารเสมือนการสร้างวิหารจริงถวาย โดยรับอานิสงส์เช่นเดียวกัน

ดังนั้นการจำลองวิหารดังกล่าวบ่อยครั้งจึงพบว่ามีรูปแบบที่ใกล้เคียงวิหารจริง จนบางครั้ง มีการตีความว่าเป็นการทำโมเดลแบบวิหารก่อนการสร้างจริง ซึ่งในข้อคิดเห็นนี้ ผู้เขียนคิดว่าคง ไม่ใช่วัตถุประสงค์จริงในการสร้างวิหารจำลองที่ถูกต้องเท่าไร นอกจากนี้ลักษณะขององค์ประกอบ ต่างๆ ที่ปรากฏในวิหารจำลองนั้น อาจจะสามารถได้ว่าเป็นการจำลองรูปแบบศิลปกรรมที่มีอยู่จริง ในยุคสมัยนั้นๆ เช่น แบบช่อฟ้า ป้านลม เมฆตั้งเมฆไหล นาคตัน หรือแม้แต่รูปทรงวิหาร ซึ่งช่างสามารถสร้างจำลองได้อย่างสวยงาม

ในส่วนของการประดับตกแต่งแล้ว ก็ยังคงเป็นในลักษณะของการทาสี ทาชาด แล้วประดับ ตกแต่งด้วยกระจกสีและการปิดทอง รวมถึงงานเทคนิคลายคำ ที่มีความนิยมในการนำมาใช้ประดับ ตกแต่งงานพุทธศิลป์ล้านนา และการใช้ลายหม้อดอกเป็นหนึ่งในลวดลายที่นำมาประดับวิหารน้อย สื่อถึงการสักการบูชาพระพุทธรูปไม้ที่ประดิษฐานภายในวิหารจำลอง



ภาพที่ 150 การเขียนลายหม้อดอกด้วยชาดประดับวิหารน้อย หอวัฒนธรรมนิทัศน์
วัดศรีโคมคำ อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา



ภาพที่ 151–152 การเขียนลายหม้อดอกประดับวิหารน้อย วัดพระหลวง (ธาตุเมือง) อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่

การประดับลายหม้อดอกบนวิหารน้อยนั้น ไม่จำกัดพื้นที่มากเท่าไร ซึ่งบางครั้งเราก็เห็นลายหม้อดอกถูกประดับบริเวณด้านหลังวิหารน้อยเช่นกัน ซึ่งน่าจะเพราะเป็นพื้นที่ที่มีบริเวณในการออกแบบลายสร้างสรรค์ได้มากกว่าตำแหน่งอื่น และบางครั้งอาจจะเป็นเพราะจุดดังกล่าวเป็นตำแหน่งที่ตั้งของพระประธานในวิหารน้อย จึงสร้างรูปหม้อดอกไว้สำหรับการบูชาอยู่ด้านหลัง

อีกสิ่งหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับพระธรรม คือ ผ้าตั้งธรรม ซึ่งมักจะคู่กับค้างธรรมที่จะถูกนำมาใช้รองรับธรรมเวสสันดรชาดกในประเพณีตั้งธรรมหลวง หรือเทศน์มหาชาติ ซึ่งถือเป็นประเพณีงานบุญที่ยิ่งใหญ่ของชาวล้านนา

ผ้าตั้งธรรม คือ ผืนผ้าคลุมค้างธรรม (กาคะเียะ) ที่เกิดจากการศรัทธาบูชาพระธรรม ถือเป็นงานพุทธศิลป์ที่เกิดจากผืนผ้าที่มีการประดับตกแต่งโดยช่างสตรีที่มีฝีมือการปักอย่างวิจิตรงดงาม ซึ่งกันทั้ง 4 ด้านของค้างธรรม โดยแต่ละด้านจะคุ้นโลหะมีค่าเป็นรูปเทวดาทรงเครื่องหรือปักด้วยวัสดุต่างๆ เช่น แล่งโลหะ ไหมสีต่างๆ และกระจกจีน ซึ่งแสดงถึงความวิจิตรผสมกับแรงศรัทธาของสตรีเพศได้อย่างน่าสนใจ

ผ้าตั้งธรรมหลวงของจังหวัดลำปางนั้น ส่วนใหญ่เป็นลักษณะของการใช้วัสดุมีค่า กล่าวคือ มักจะใช้เทคนิคปักดิ้นเงิน ประดับด้วยรูปเทพนมคูนจากเงินหรือทอง โดยรอบปักเป็นรูปดอกไม้ ใบไม้ และพรรณพฤกษาแบบต่างๆ หรือมีการคูนลายเป็นรูปหม้อดอกมาปักประดับ ส่วนชายผ้า ด้านล่างเป็นลูกปักและแผ่นโลหะม้วนทรงกระบอกปล้องอ้อยร้อยเป็นแถบ ใช้สำหรับวางบน กากะเอียด ส่วนมากมักทำเป็น 4 ผืน ตามลักษณะของแท่นวางที่เป็นไม้นำมามัดขัดกันสำหรับ วางคัมภีร์พระธรรมในงานตั้งธรรมหลวง อันหมายถึงประเพณีเทศน์มหาชาติของภาคเหนือ ซึ่งการนำลายหม้อดอกมาใช้ประดับบนผ้าตั้งธรรมนั้น ถือเป็นการสักการะพระธรรมอย่างชัดเจน



ภาพที่ 153 งานคูนโลหะเงินเป็นลายหม้อดอกประดับ
ผ้าตั้งธรรม วัดพระธาตุเสด็จ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง
ที่มา : อัครมเดช มาลัย



ภาพที่ 154
งานคูนโลหะเงินเป็นลายหม้อดอกประดับ
ผ้าตั้งธรรม วัดพระธาตุเสด็จ อำเภอเมือง
จังหวัดลำปาง
ที่มา : อัครมเดช มาลัย



ภาพที่ 155 งานคุณโลหะทองเป็นลายช้างเอราวัณเห็นหม้อดอกประดับผ้าตั้งธรรม
วัดพระธาตุลำปางหลวง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง

หม้อดอกบูชาพระสงฆ์

สำหรับงานศิลปกรรมที่มีลายหม้อดอกประดับใช้สำหรับบูชาพระสงฆ์นั้นค่อนข้างมีตัวอย่างน้อยมาก เนื่องจากพระภิกษุสงฆ์เป็นบุคคลที่เป็นรูปธรรม ดังนั้นการสักการบูชาจึงไม่จำเป็นต้องสร้างเป็นลวดลายถาวรเหมือนชิ้นงานที่ใช้สำหรับพระพุทธรูปและพระธรรม ซึ่งโดยปกติแล้วการถวายเป็นดอกไม้บูชาพระสงฆ์ชาวล้านนาก็มักจะเย็บเป็นกรวยใบตองใส่ดอกไม้ที่รู้จักกันว่าสวยดอก และใช้ในพิธีกรรมต่างๆ ในศาสนาด้วย แต่ก็ยังปรากฏการใช้ลายหม้อดอกบูชาพระสงฆ์ในงานพุทธศิลป์สำหรับพระสงฆ์อยู่บ้าง เช่น พบลายหม้อดอกไม้แกะสลักประดับผนังทึบอาสนะสงฆ์ไม้โบราณ วัดศรีหมวดเกล้า และวัดท่าแหน จังหวัดลำปาง ซึ่งเป็นตัวอย่างสำคัญที่แสดงถึงการบูชาพระสงฆ์ได้ดีที่สุด



ภาพที่ 156–157 อาสนะสงฆ์ไม้โบราณ วัดศรีหมวดเกล้า อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

จากที่ได้นำเสนอมาในข้างต้น พอเห็นได้ว่าการประดับลายหม้อดอกบนงานพุทธศิลป์ต่างๆ ที่ถูกนำไปรองรับการใช้งานในพระรัตนตรัยนั้น ย่อมแสดงให้เห็นถึงความหมายใหม่ในเชิงสัญลักษณ์ของลายหม้อดอกในวัฒนธรรมล้านนา ว่าลายดังกล่าวอาจจะไม่ได้หมายถึงความอุดมสมบูรณ์ไปเสียทีเดียว หรือเป็นความหมายของความสุขสมบูรณ์ที่คนทั่วไปรับรู้ แต่ความหมายที่แท้จริงเมื่อมองถึงการประดับตามตำแหน่งเครื่องใช้ในพิธีกรรม จะเห็นว่าลายหม้อดอกคือสัญลักษณ์ของการสักการบูชาด้วยดอกไม้ที่ชาวล้านนาได้สร้างจากการใช้งานจริงขึ้นมาจนเกิดเป็นความหมายใหม่ รวมถึงเป็นการจำลองแจกันหม้อดอกจริงเพื่อประดับบนชิ้นงานพุทธศาสนาให้มีความถาวร

ทั้งนี้สิ่งที่ได้นำเสนอมานั้นเกิดจากการเก็บข้อมูล สืบค้น และเห็นงานตัวอย่างเป็นจำนวนมาก ซึ่งสามารถวิเคราะห์การประดับลายหม้อดอกตามตำแหน่งต่างๆ โดยมีจุดหมายของการรองรับการใช้งานคือพระรัตนตรัย นั่นจึงทำให้เห็นชัดเจนว่าหม้อดอกในวัฒนธรรมล้านนานั้นคือเครื่องบูชาที่เป็นความงามและแสดงถึงความศรัทธาในพระพุทธรูป พระธรรม และพระสงฆ์ได้อย่างสมบูรณ์





บทที่ 3

หม้อดอกกับเทคนิคการสร้างสรรค์

การสร้างสรรค์ลายหม้อดอกนั้น จากการสำรวจและเก็บข้อมูลในเขตพื้นที่ 8 จังหวัดภาคเหนือตอนบน พบว่าปรากฏให้เห็นทุกเทคนิคงานช่าง ซึ่งแต่ละแบบถูกเลือกใช้ให้เหมาะสมกับตำแหน่งการประดับและความถนัดของช่างท้องถิ่น นอกจากนี้บางเทคนิคยังเกิดขึ้นจากความนิยมในยุคสมัย รวมถึงการนำเทคโนโลยีเข้ามาช่วยในการสร้างงาน ซึ่งจะได้นำเสนอดังต่อไปนี้

เทคนิคงานจิตรกรรม

การสร้างลวดลายหม้อดอกด้วยเทคนิคดังกล่าว คือการสร้างผลงานศิลปะที่แสดงออกด้วยการวาดและระบายสี เพื่อให้เกิดเป็นภาพหม้อดอกที่มี 2 มิติ เป็นรูปแบบไม่มีความลึกหรือขนุนหนา แต่สามารถเขียนลวงตาให้ดูเหมือนมีความลึกหรือขนุนได้ ซึ่งความงามลวดลายหม้อดอกที่ใช้เทคนิคนี้ เกิดจากการใช้สีในลักษณะต่างๆ กัน เทคนิคจิตรกรรมจึงเป็นอีกงานทัศนศิลป์หนึ่งที่ปรากฏรูปแบบการวาดภาพหม้อดอกไว้ได้อย่างชัดเจน

ตัวอย่างงานจิตรกรรมฝาผนังลายหม้อดอกประดับกรุเจดีย์วัดร้างแสนขัน จังหวัดเชียงใหม่ ถือเป็นหลักฐานงานจิตรกรรมล้านนาโบราณในสมัยพุทธศตวรรษที่ 21 ซึ่งมีอายุกว่า 600 ปี ถือเป็นภาพวาดลายหม้อดอกที่เก่าที่สุดในล้านนา โดยจิตรกรรมดังกล่าวเป็นเทคนิคเขียนสีปูนเปียก ซึ่งเป็นเทคนิคที่นิยมกันในยุคโบราณเพื่อให้งานจิตรกรรมนั้นติดทนนาน สีที่ใช้เขียนมีเพียงสองสีที่ชัดเจน คือ สีแดงที่มาจากหินแม่น้ำ และสีดำที่มาจากเขม่าไฟ ซึ่งภาพเขียนเป็นภาพเทวดา 2 องค์ องค์แรกไม่สามารถระบุได้เนื่องจากตัวภาพแตกกะเทาะหายไป องค์ที่ 2 เป็นรูปพระพรหมทรงเครื่องสวมชฎา มีรัศมี มือคู่แรกประนมมือไว้ บริเวณฐานล่างสุดเป็นลายหม้อดอกปทุมชฎะในหม้อเป็นดอกบัว ซึ่งทำให้เห็นว่าการวาดหม้อดอกปทุมชฎะโดยภายในปักดอกบัว เกิดขึ้นมานานแล้วในศิลปะล้านนา²⁵



ภาพที่ 158 จิตรกรรมเจดีย์วัดร้างแสนขัน
อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่



• ภาพลายเส้นที่ 5
แสดงรายละเอียดจิตรกรรมเจดีย์
วัดร้างแสนขัน อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ •

²⁵ ฐาปกรณ์ เครือระยา, สํารวจและคัดลอกลายเส้น, วันที่ 17 พฤศจิกายน 2561.



ภาพที่ 159
หม้อคอกบูชา
พระธาตุเกตแก้วจุฬามณี
จิตรกรรมฝาผนัง
วัดบ้านก่อ อำเภอวังเหนือ
จังหวัดลำปาง

เทคนิคงานจิตรกรรมเขียนสีลายหม้อคอก ปรากฏชัดเจนอีกครั้งเมื่อพุทธศตวรรษที่ 25 เป็นต้นมา โดยปรากฏในหลายส่วนทั้งงานจิตรกรรมฝาผนังพื้นบ้านที่เขียนภายในวิหาร และงานจิตรกรรมบนผืนผ้า เช่น บนภาพ ตุงค่าวธรรม เวสสันดรชาดกฉบับพื้นเมือง ที่เป็นตอนพระมาลัย โดยฉากดังกล่าวจะเป็น ฉากพระมาลัยเหาะขึ้นไปสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เพื่อไปไหว้พระธาตุเกตแก้วจุฬามณี ทั้งนี้ได้นำ ดอกบัวแปดดอกจากนายทศตะขึ้นไปไหว้ พระธาตุด้วย ดังปรากฏบนภาพตุงค่าวธรรม วัดบ้านเอื้อม วัดบ้านสัก วัดศรีดอนมูล จังหวัด ลำปาง เป็นต้น



ภาพที่ 160
หม้อคอกบูชาพระธาตุเกตแก้วจุฬามณี
จิตรกรรมตุงค่าวธรรม วัดบ้านเอื้อม
อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง



ภาพที่ 161–162 จิตรกรรมฝาผนังลายหม้อดอกประดับผนังด้านข้างวิหาร วัดบ้านก่อ อำเภอลำปาง



ภาพที่ 163 จิตรกรรมฝาผนังลายหม้อดอกประดับฉากหลังพระประธาน
วัดป่าเหียง อำเภอด่านช้าง จังหวัดลำปาง

เทคนิคงานเขียนฮักเขียนหาง

เมื่อพูดถึงการเขียนฮักเขียนหาง สิ่งที่สำคัญสุดของเทคนิคนี้นั้นก็คือ รัก เป็นยางไม้ชนิดหนึ่ง และผงชาด หินแร่สีแดงที่นำมาบดเป็นผงละเอียด ก่อนนำมาผสมกับยางรัก น้ำมันยาง แล้วค่อยนำมาวาดเป็นลวดลาย

การเขียนรักสีดำ เขียนชาดสีแดง ดังที่กล่าวไว้นี้เป็นที่รู้จักกันคือ “ครีวรักครีวหาง” ซึ่งบางครั้งจะหมายถึงของใช้ที่เป็นเครื่องจักสาน ก่อนนำมาทาด้วยยางรัก ซึ่งบางทีก็อาจจะเรียกว่าเครื่องเงินด้วยก็ได้ แต่ลักษณะของการตกแต่งแบบเขียนฮักเขียนหาง ถือว่ามีความนิยมนำมาแต่งแต้มบนเครื่องใช้ งานพุทธศิลป์ต่างๆ พบว่ามีการนำยางรักกับชาดมาใช้ตกแต่งเครื่องใช้ไม้สอยประจำบ้าน และของใช้พิธีกรรมสำหรับวัดและผู้มีฐานะพอสมควร ที่ต้องการความหรูหรามากกว่าเครื่องใช้ที่ทำด้วยไม้หรือเครื่องจักสาน

เทคนิคเครื่องรักในการตกแต่งงานพุทธศิลป์ต่างๆ โดยเฉพาะการลงพื้นยางรักสีดำเป็นพื้น ก่อนจะมีการเขียนลายลวดลายด้วยชาดสีแดง ดังปรากฏให้เห็นในงานพุทธศิลป์ เช่น หีบธรรม ขันดอก ขันหมาก เป็นต้น โดยเทคนิคนี้พบว่าการนำมาวาดลายหม้อดอกกรวยอยู่ด้วย ซึ่งโดยภาพรวมแล้วถือว่าสร้างความสวยงามให้กับลวดลายได้มากพอสมควร



ภาพที่ 164 หีบธรรมเขียนลายหม้อปูรณฆฏะ เทคนิคเขียนหางบนพื้นรัก
วัดคอนไฟ อำเภอมะทะ จังหวัดลำปาง



ภาพที่ 165 หีบธรรมเขียนลายหม้อปูรณฆฏะ เทคนิคเขียนหางบนพื้นรัก วัดกิ้วลวง อำเภอมะเข จังหวัดลำปาง



ภาพที่ 166 หีบธรรมเขียนลายหม้อปูรณฆฏะ เทคนิคเขียนหางบนพื้นรักแล้วปิดทอง วัดป่าจำ อำเภอมะเข จังหวัดลำปาง



ภาพที่ 167

วิหารน้อยเขียนลายหม้อปูณฆฏะ เทคนิคเขียนหาง
และสีบนพื้นรัก วัดพระหลวง (ธาตุเนิ่ง)
อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่



ภาพที่ 168 วิหารน้อยเขียนลายหม้อปูณฆฏะ เทคนิคเขียนหางบนพื้นรัก หอวัฒนธรรมนิทัศน์
วัดศรีโคมคำ อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา



ภาพที่ 169 หีบธรรมเขียนลายหม้อปูรณฆฎะ เทคนิคเขียนหางและสีบนพื้นรัก
พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ จังหวัดน่าน

เทคนิคงานลายคำ

เทคนิคงานลายคำ หรืองานปิดทองล่องชาด ถือเป็นเทคนิคที่นิยมทำกันมากในกลุ่มงานช่างล้านนาเพราะไม่ซับซ้อน รวมถึงสามารถให้บุคคลอื่นช่วยกันสร้างงานได้แบบมีส่วนร่วม ซึ่งในอดีตจะใช้กระดาษสามาสร้างแม่พิมพ์ โดยช่างผู้ชำนาญการออกแบบลายจะต้องผูกลายขึ้นใหม่ตามขนาดพื้นที่ที่จะไปสร้างสรรค์ ซึ่งเมื่อได้ขนาดของลายแล้วก็จะทำการเขียนแบบผูกลวดลายบนกระดาษ พอร่างแบบเสร็จก็จะนำกระดาษไปเจาะให้เป็นช่องลาย โดยใช้ลวดตอกลายซึ่งจะได้แม่แบบลวดลายฉลุกระดาษ จากนั้นนำแม่แบบไปวางทาบบนพื้นผิวที่เตรียมไว้ แล้วนำยางรักมาทาตรงร่องลายที่ฉลุทิ้งให้ยางรักแห้งหมาดประมาณ 1-2 วัน แล้วจึงนำทองคำเปลวมาปิดตรงร่องลายฉลุ เมื่อเอาแม่แบบกระดาษสาออก ลายคำก็จะปรากฏขึ้นบนพื้นผิวงานพุทธศิลป์ ถือเป็นวิธีที่ไม่สลับซับซ้อนและเทคนิคนี้สามารถนำแม่แบบไปทำซ้ำๆ ได้อีกหลายครั้งจนกว่าแม่แบบกระดาษสาจะขาดอายุ โดยช่างล้านนานิยมใช้เทคนิคนี้สร้างสร้งงานเป็นลวดลายต่างๆ เช่น ลายพรรณพฤกษา ลายเครือเถา โดยเฉพาะลายหม้อปुरुณพญะ เป็นต้น



ภาพที่ 170 ลายหม้อคอกประดับหอธรรม เทคนิคลายคำ วัดเชียงมั่น อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่



ภาพที่ 171 ลายหม้อดอกประดับหีบธรรม เทคนิคลายคำ วัดคันธงชัย อำเภอมือง จังหวัดลำปาง



ภาพที่ 172 ลายหม้อดอกประดับฝานั่งวิหารหลังเก่า เทคนิคลายคำ วัดคำม่อน อำเภอลอง จังหวัดแพร่



ภาพที่ 173 หีบธรรมลายหม้อปูรณฆฏะ เทคนิคลายคำขูดลาย วัดคอนมุล อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน

เทคนิคงานลายคำแบบขูดลายสายลาย วิธีนี้เป็นวิธีการเดียวกันกับงานลายคำในแบบที่ 1 แต่ตัวต้นแบบลายนั้นจะเป็นเฉพาะตัวเค้าโครงสร้างเท่านั้น ไม่มีรายละเอียดอื่น พอได้ต้นแบบลวดลายจนลูกระคาย นำยางรักมาทาตรงโครงลายที่ขูดไว้ ทิ้งให้ยางรักแห้งหมาดก่อนนำทองคำเปลวมาปิดตรงโครงลายขูด จากนั้นจึงเพิ่มรายละเอียดให้ลวดลายคำโดยการนำเหล็กแหลมมาขูดจารหรือช่างล้านนาเรียกว่า สายลาย เพื่อให้เกิดรายละเอียดเพิ่มขึ้น วิธีนี้นิยมทำกันในส่วนของลวดลายที่ต้องการแสดงรายละเอียด เช่น ลายเทวดา พระธาตุเจดีย์ และลายหม้อดอก เป็นต้น

นอกจากนี้ ในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 25 เป็นต้นมา มีเทคนิคลายรดน้ำซึ่งได้รับอิทธิพลจากรัตนโกสินทร์เข้ามาในกลุ่มช่างล้านนา ซึ่งเทคนิคการสร้างลวดลายทองอีกแบบหนึ่งที่เกิดขึ้นในวัฒนธรรมล้านนา โดยการเขียนหรดาลกันให้เป็นเส้น ตามลวดลายหรือรูปภาพที่ออกแบบไว้ แล้วเช็ดรักและปิดทอง งานพุทธศิลป์ชิ้นนั้นก็จะกลายเป็นลายทองด้วยวิธีปิดทองแล้วเอาน้ำรดจัดเป็นงานประณีตศิลป์ที่มีความสำคัญมากสำหรับตกแต่งสิ่งของเครื่องใช้สำหรับเจ้านายและงานพุทธศิลป์ เครื่องใช้ในพระพุทธรศาสนา



ภาพที่ 174
ลายหม้อดอกประดับธรรมาสน์
เทคนิคลายรดน้ำ วัดเชียงมั่น
อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่



ภาพที่ 175 ลายหม้อดอกประดับธรรมาสน์ เทคนิคลายรดน้ำ วัดพันอ้น อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

การตกแต่งงานพุทธศิลป์ด้วยเทคนิคลายรดน้ำนี้คงจะมีมาแต่ครั้งกรุงสุโขทัยเป็นราชธานีแพร่หลายและเป็นที่นิยมเรื่อยมาจนถึงสมัยอยุธยา และต่อมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ดังปรากฏศิลปะโบราณวัตถุที่ตกทอดมา ได้แก่ ตู้พระธรรม หีบพระธรรม ไม้ประกับคัมภีร์ พานแว่นฟ้า บานประตู หน้าต่าง เป็นต้น ซึ่งส่งอิทธิพลต่องานพุทธศิลป์ล้านนาด้วยเช่นกัน โดยเฉพาะในช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 จนถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 26 เทคนิคลายรดน้ำถูกนำมาใช้สร้างสรรค์ลายพรรณพฤษภษาประดับงานพุทธศิลป์ล้านนา โดยเฉพาะในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นเทคนิคที่เจ้านายเชียงใหม่นิยมกันมาก ดังปรากฏให้เห็นในลวดลายหีบธรรมของวัดต่างๆ ในเขตพื้นที่เมืองเก่าเชียงใหม่ แสดงให้เห็นว่าช่างล้านนาได้รับอิทธิพลจากรัตนโกสินทร์ได้อย่างชัดเจน

เทคนิคงานดุนโลหะ

การดุนลายเป็นงานสร้างสรรค์เชิงช่างหัตถศิลป์ที่บรรจงสร้างลวดลายบนแผ่นโลหะรูปทรงต่างๆ อย่างมีความประณีตสวยงาม เทคนิคสลักดุนดังกล่าวถูกสร้างสรรค์เป็นลายหม้อดอก ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในลักษณะชิ้นงานที่เกี่ยวข้องในพุทธศาสนา เช่น งานดุนลายโลหะประดับแท่นแก้วในวิหาร งานดุนลายเครื่องใช้ในพิธีกรรม เป็นต้น



ภาพที่ 176 ลายหม้อปูลมประดับแท่นแก้ว เทคนิคดุนลายโลหะ วิหารวัดลำปางกลางตะวันตก
อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

คำว่า สลัก กับ ดุน เป็นกริยาที่ต่างกัน “สลัก” คือ การตอกออกให้เป็นช่องลาย ส่วน “ดุน” คือ การใช้เครื่องมือย่ำลงไปให้นูนขึ้นจนเกิดลายเป็นมิติ ซึ่งงานพุทธศิลป์ที่เห็นได้ชัดจากงานเทคนิคนี้ คือการดุนลายโลหะทำเครื่องใช้ในพิธีกรรม เช่น จ้างจ้อย ม้าจ้อย เครื่องพิธีในงานตั้งธรรมหลวง ซึ่งเราจะพบการดุนลายหม้อดอกกร่วมอยู่ด้วย ซึ่งถือเป็นเครื่องบูชาอย่างหนึ่ง



ภาพที่ 177-179
จ้างจ้อย ม้าจ้อย ลายหม้อปูลมพระ
เครื่องพิธีในงานตั้งธรรมหลวง
เทคนิคดุนลายโลหะเงิน
วัดพระหลวง (ธาตุเงิน)
อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่





ภาพที่ 180–182 จ้างจ้อย ม้าจ้อย ลายหม้อปูรณฆฏะ วัดทามเงิน อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน

นอกจากนี้ยังมีผ้าตั้งธรรมหลวง ซึ่งผ้าตั้งธรรมหลวงของจังหวัดลำปางนั้น ส่วนใหญ่เป็นลักษณะของการใช้วัสดุมีค่า กล่าวคือ แผ่นโลหะเงินและทอง นำมาตัด ฉลุ และดุนลวดลาย โดยช่างบ้านพิชัย หมู่บ้านที่ทำเครื่องเงินเครื่องทองของนครลำปางในอดีต ซึ่งปัจจุบันกลุ่มช่างดังกล่าวได้เลิกกิจการเป็นเวลานานกว่า 60 ปี จึงเป็นอีกหนึ่งเหตุผลที่ทำให้รูปแบบผ้าตั้งธรรมหลวงของจังหวัดลำปาง เป็นลักษณะงานปักยัดลายโลหะเข้ากับผ้ากำมะหยี่ ดังตัวอย่างที่ปรากฏที่ วัดพระธาตุเสด็จ วัดพระธาตุลำปางหลวง วัดบ้านหลุก วัดพิชัย วัดพระเจดีย์ขาวหลัง เป็นต้น



ภาพที่ 183 ผ้าตั้งธรรมรูปหม้อดอกและเทวดา เทคนิคงานดุนแผ่นเงิน วัดพระธาตุเสด็จ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

ที่มา : อัครมเดช มาลัย

นอกจากเทคนิคงานดุนลายเป็นลายหม้อดอกที่นำมาสร้างเครื่องใช้ในพิธีกรรมของ พุทธศาสนาแล้ว ยังปรากฏการดุนลายหม้อดอกบนเครื่องใช้ของบุคคลทั่วไปอีกด้วย ซึ่งจะปรากฏ ให้เห็นบนพานขันดอก สลุง แอบหมาก (ตลับ) ถือเป็นอีกรูปแบบหนึ่งที่เป็นเอกลักษณ์ของ งานสลักดุนภาคเหนือ ที่ไม่ปรากฏในพื้นที่ไหน



ภาพที่ 184–185 พานเงินลายหม้อดอก เทคนิคดุนลาย

ที่มา : บ้านท่านเจ้าคุณแอนดิก



ภาพที่ 186

แอบหมาก สลักกันลายหม้อดอก
เทคนิคดุนลาย

ที่มา : คุณสศศรี ขัตติยวงศ์

เทคนิคงานปูนปั้น

งานปูนปั้น หมายถึง ลวดลายหรือภาพที่เกิดจากการปั้นปูนเพื่อให้เป็นลวดลาย รูปภาพ และรูปทรง เพื่อใช้ในการประดับตกแต่ง ตลอดจนทำเป็นส่วนประกอบทางสถาปัตยกรรม ถือเป็นงานทางศิลปกรรมของช่างล้านนาที่สำคัญอย่างหนึ่ง ที่ปรากฏมีมาตั้งแต่สมัยโบราณ ปรากฏหลักฐานว่ามีมาแล้วตั้งแต่สมัยเชียงแสน ราวพุทธศตวรรษที่ 19-20 โดยได้พบงานปูนปั้นประดับศาสนสถานต่างๆ ซึ่งมีทั้งที่เป็นลวดลายประติมากรรมรูปพระพุทธรูป เทวดา ลวดลายพรรณพฤกษา และบุคคลในบริเวณเมืองโบราณสำคัญๆ ของอาณาจักรเชียงแสน เช่น เมืองเชียงแสน เมืองหริภุญไชย เมืองลัมกัปปนคร

การประดับงานปูนปั้นในศิลปกรรมล้านนา

การประดับงานปูนปั้นมักจะมีจุดหรือตำแหน่งในการนำเทคนิคนี้ไปประดับ ซึ่งพบทั้งภายในอาคารและนอกอาคาร ภายในอาคารเทคนิคปูนปั้นดังกล่าวมักจะถูกใช้ประดับบนแท่นแก้ว หรือรัตนบัลลังก์ ที่ประดิษฐานพระประธาน ประดับกู่พระเจ้า หรือซุ้มพระเจ้า หรือซุ้มประตูภายในอาคาร ตลอดจนปั้นลายประดับเชิงเสาและบัวหัวเสาภายในอาคาร ทั้งในส่วนของวิหารและอุโบสถ

ส่วนภายนอกอาคาร เทคนิคปูนปั้นจะพบว่ามีการนำไปปั้นประดับ เช่น ซุ้มประตูโขง เจดีย์ หน้บ้านวิหาร และอุโบสถ จะมีการเลือกประเภทของลวดลายในการนำมาปั้นประดับศาสนสถานตามแบบแผนโครงสร้างในงานสถาปัตยกรรม โดยคำนึงถึงรูปแบบลวดลาย สัญลักษณ์และคติความเชื่อ ตามความเหมาะสม ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ 1) ภาพบุคคล (เทวดา) 2) ลวดลายพรรณพฤกษา และ 3) ลัทธิปาหิมพานต์ ทั้งนี้ช่างปั้นลายต้องออกแบบและพิจารณาถึงความเหมาะสมในการนำลายทั้ง 3 ประเภทนี้ มาจัดวางร่วมกันตามตำแหน่งที่เหมาะสม และลงตัว ประกอบกับการคำนึงถึงพื้นที่ว่างในการประดับด้วย

ลวดลายพรรณพฤกษา เป็นลวดลายที่มีความนิยมมากในการนำมาปั้นประดับ ซึ่งรูปแบบโครงสร้างลวดลายทั่วไปจะมีทั้งลายดอก ก้าน ใบ ผูกลายเป็นเครือ หรือบางครั้งก็เป็นเพียงดอกกลายเป็นจุดๆ เช่น ลายดอกโป้นประดับวัดเจ็ดยอด ลายเครือเถา กาบบัว ประดับซุ้มประตูโขง ประดับกู่พระเจ้า เป็นต้น ซึ่งการปั้นลวดลายพรรณพฤกษาจะมีทั้งการปั้นแปะ แล้วขึ้นโคลนลายก่อนปั้นลายเพื่อให้มีความนูนเพิ่มมิติความลึก

จากการศึกษาเก็บข้อมูลลวดลายปูนปั้น พบว่าช่างในอดีตในเขตพื้นที่ล้านนาจะมีเทคนิคการปั้นลวดลาย 3 แบบ คือ 1) ปั้นโคลน 2) ปั้นแปะ และ 3) ปั้นแกะ ซึ่งแต่ละเทคนิคนี้มีความนิยมในช่วงระยะเวลาและยุคสมัยที่ต่างกัน รวมถึงเทคนิคช่างนั้นขึ้นอยู่กับอิทธิพลทางวัฒนธรรมที่ต่างกันด้วย ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. **ปั้นโคลน** การปั้นโคลน คือ การโคลนโครงลายให้ยกนูนขึ้นก่อน แล้วค่อยปั้นรายละเอียดของลวดลายทับอีกครั้ง เพื่อการเพิ่มมิติให้งานปูนปั้นนูนลึก โดยเทคนิคการปั้นโคลนลายนี้เป็นลักษณะเด่นที่เกิดขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20-21 อันเป็นยุคทองของศิลปะล้านนา ยกตัวอย่างเช่น ลายปูนปั้นวัดเจ็ดยอด จังหวัดเชียงใหม่ ลายปูนปั้นซุ้มประตูโขง และลายสิงห์เทินหม้อดอกวิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง เป็นต้น ซึ่งกรณีดังนี้ โดยส่วนตัวผู้เขียนสันนิษฐานว่าเป็นเทคนิคการปั้นปูนประดับภายนอกอาคารของยุคสมัยนี้ ที่มีการปั้นให้เกิดความนูนสูงของลายโดยให้มีมิติ เพื่ออาศัยแสงเงาที่จะตกกระทบในการที่จะทำให้เห็นลายเด่นชัด (มีมิติทางแสงเงา) เมื่อมองดูจากระยะไกล เพราะกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ปรากฏแต่การปั้นประดับเทคนิคนี้กับสิ่งก่อสร้างภายนอกเป็นส่วนใหญ่ ทั้งเจดีย์ สถูป และซุ้มประตูโขง เช่น ลายปูนปั้นหม้อดอกประดับเจดีย์วัดพวงหงษ์ จังหวัดเชียงใหม่ เป็นต้น ซึ่งอาจจะเป็นการแก้ปัญหาของการกลืนลายกลางแจ้งของช่างในยุคนี้ก็ได้



ภาพที่ 187 ปูนปั้นลายสิงห์เทินหม้อดอก วิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง



ภาพที่ 188 ลายปูนปั้นหม้อดอกประดับเจดีย์ วัดพวงหงษ์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

2. **ปั้นแปะ** คือ การปั้นลายติดกับตัวโครงสร้างหลักโดยไม่มีการโกลนลายให้นูนขึ้น ซึ่งเทคนิคดังกล่าวพบโดยทั่วไป และช่างส่วนมากจะนิยมใช้เทคนิคนี้เพราะไม่ต้องยุ่งยากในการเพิ่มส่วนเนื้อโครงสร้างลายเหมือนเทคนิคแรก แต่ข้อเสียคือลายจะไม่มีมิติ โดยเฉพาะถ้าเป็นการปั้นลายประดับสิ่งก่อสร้างกลางแจ้ง เวลามองในระยะไกลจะไม่เห็นรูปแบบโครงสร้างของลวดลายเท่าไร โดยเทคนิคนี้มีความนิยมในช่วงพุทธศตวรรษที่ 23-25 เป็นต้นมา

ตัวอย่างงานปั้นแปะลายหม้อดอกที่เห็นได้ชัด คือ งานปูนปั้นประดับหอไตรวัดพระสิงห์วรมหาวิหาร ที่สร้างขึ้นในสมัยพระเมืองแก้ว ประมาณ พ.ศ. 2040 เคยได้รับการบูรณะซ่อมแซมในสมัยพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ (พ.ศ. 2397-2413) และอีกครั้งหนึ่งเมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสเมืองเชียงใหม่ ปี พ.ศ. 2469

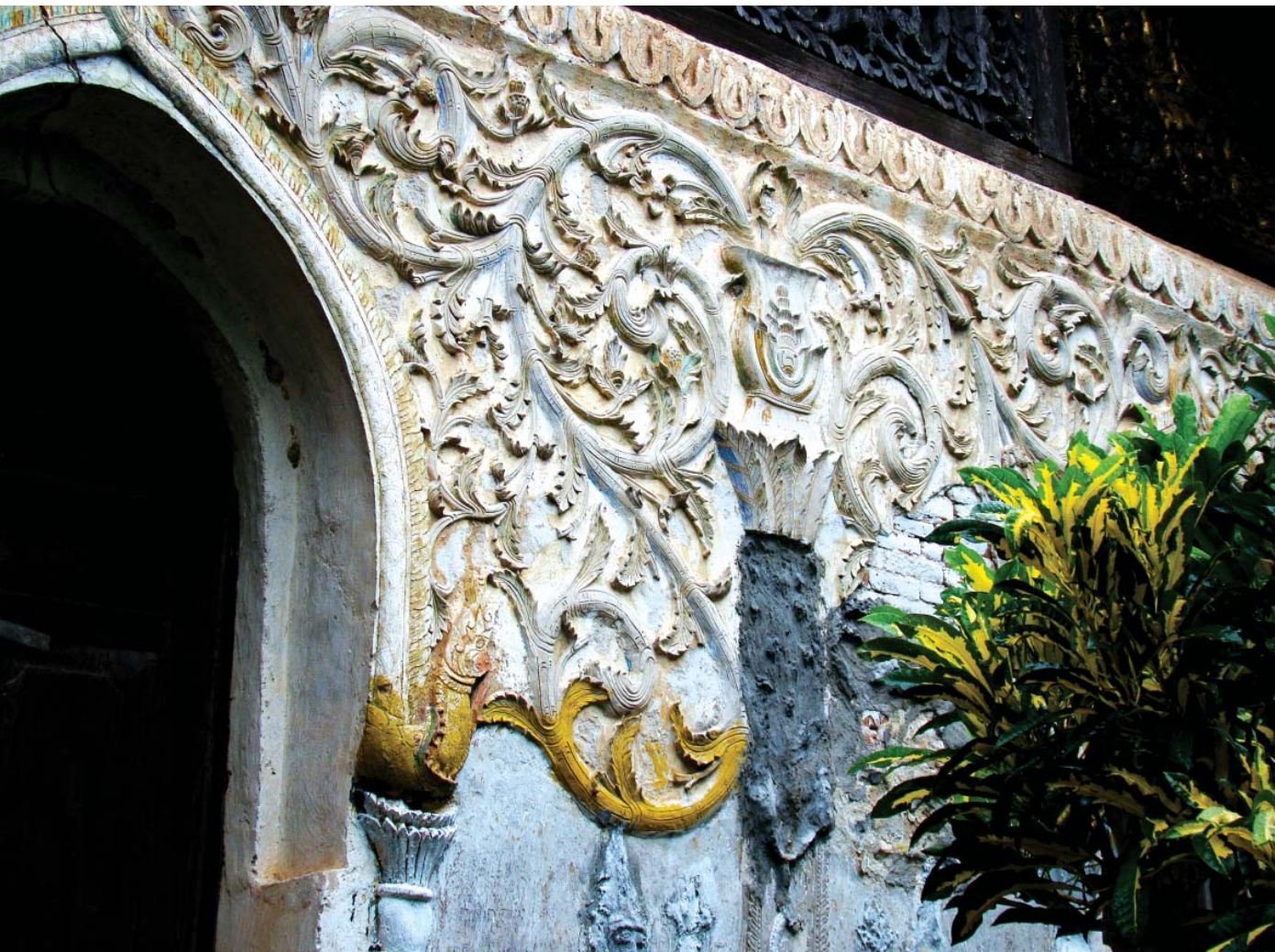
ลักษณะเป็นอาคารทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า 2 ชั้น ชั้นล่างก่ออิฐถือปูน ชั้นบนเป็นไม้ มุงหลังคากระเบื้องดินเผา หันหน้าไปทางตะวันออก บันไดทางขึ้นด้านหน้าเป็นรูปมกรคายสิงห์บนแท่น ข้างละ 1 ตัว ชูมประตูทางเข้าในส่วนหน้าบันเป็นบุษบกซ้อนกัน 5 ชั้น แกะสลักลวดลายปูนปั้นพรรณพฤษภพญานาค และประดับกระจกสี สร้างเป็นอาคารครึ่งตึกครึ่งไม้ ผนังด้านนอกประดับด้วยทวยเทพปูนปั้น ทำเป็นรูปเทพนมยืนเทินหม้อดอก บ้างก็เกาะประดับอยู่โดยรอบ

ประมาณ พ.ศ. 2476 เจ้าแก้วนรวิรุได้ซ่อมแซมขึ้นใหม่ ที่ฐานหอไตรปั้นเป็นลายลูกฟักลวดบัวภายในประดับด้วยรูปสัตว์หิมพานต์ เช่น นางเงือกมีปีก คชสีห์มีปีก กิเลน เป็นต้น และมีลายประจำยามลักษณะคล้ายลายสมัยราชวงศ์หมิงของจีน รวมถึงลายหม้อดอกประดับบนขอบหน้าต่างที่มีความสวยงาม



ภาพที่ 189–191 ลวดลายปูนปั้นภาพเทวคาชุนนุและลายหม้อดอกประดับที่หอไตร สมัยล้านนายุคฟื้นฟู
วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

3. **ปั้นแกะ** คือ อีกวิธีการหนึ่งในงานปูนปั้นที่ปรากฏในพื้นที่วัฒนธรรมล้านนา โดยมีวิธีการคือการพอกปูนให้มีความหนาตามลักษณะของตัวลาย และมีความกว้างยาวให้พอดีกับบริเวณพื้นที่ที่จะทำการสร้างลวดลาย ทิ้งไว้ให้หมาด จากนั้นค่อยใช้โลหะแบนเรียบตัดปาดและแกะเป็นลวดลายตามพื้นปูนที่ฉาบไว้ โดยเทคนิคนี้เป็นลักษณะของงานช่างพม่า-ไทใหญ่ มักจะใช้ตกแต่งประดับบริเวณซุ้มประตู หน้าต่างของวิหารปูนและอุโบสถปูน รวมไปถึงเจดีย์ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นลวดลายพรรณพฤกษา ปรากฏให้เห็นเทคนิคนี้ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 เป็นต้นมา โดยเข้ามากับการทำธุรกิจค้าไม้ของชาวพม่า-ไทใหญ่ ในช่วงระยะเวลาดังกล่าว งานในลักษณะนี้คาดว่าช่างไทใหญ่ได้รับอิทธิพลมาจากพม่า และพม่ารับอิทธิพลมาจากอังกฤษอีกทอดหนึ่ง



ภาพที่ 192 งานปูนปั้นประดับหน้าบันอุโบสถ วัดบ้านหลุก อำเภอมือง จังหวัดลำพูน



ภาพที่ 193 งานปูนปั้นประดับหอไตร วัดป่าซางงาม อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน



ภาพที่ 194 งานปูนปั้นประดับอุโบสถ วัดป่าเป้า อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

ในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 25 เป็นต้นมา ช่างล้านนามักจะใช้งานปูนปั้นตกแต่งประดับบริเวณซุ้มประตู หน้าต่างของวิหารปูนและอุโบสถปูน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นลวดลายพรรณพฤกษาและลายหม้อดอก โดยได้รับอิทธิพลการประดับกรอบซุ้มประตู หน้าต่าง จากศิลปกรรมประดับวัดที่กรุงเทพฯ (ศิลปะรัตนโกสินทร์) โดยช่างล้านนามานำมาปรับใช้ให้เข้ากับบริบทและความเชื่อของคนในพื้นที่ได้อย่างลงตัว



ภาพที่ 195 ปูนปั้นลายหม้อดอกประดับประตูทางเข้า—ออกวิหาร วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่



ภาพที่ 196 ปูนปั้นลายหม้อดอกประดับประตูทางเข้า—ออกวิหาร วัดไชยอาวาส อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา



ภาพที่ 197–198 ปูนปั้นลายหม้อดอกและเครื่องตั้ง ประดับประตูทางเข้า–ออกวิหาร
วัดพระบาทมิ่งเมืองวรวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดแพร่

งานปั้นปูนนั้น เมื่อชิ้นงานสำเร็จสมบูรณ์เรียบร้อยแล้ว ปกติมักปล่อยให้งานปั้นปูนนั้นแห้งไปเอง ซึ่งใช้เวลาไม่นาน และมักนิยมงานปั้นปูนเป็นสีขาวตามธรรมชาติของปูนขาว หากต้องการตกแต่งให้สวยงามและดูมีคุณค่ามากขึ้น อาจทำด้วยวัสดุและวิธีการมีดังต่อไปนี้

การตกแต่งด้วยการปิดทองคำเปลว ในขั้นต้นต้องลง “สมุก” ทาเคลือบผิวงานปั้นปูนนั้นให้ทั่วชั้นหนึ่งก่อน เพื่อให้ผิวงานปั้นเรียบเกลี้ยง เมื่อสมุกแห้งแล้วจึงทา “ร่อนน้ำเกลี้ยง” ให้ทั่วชิ้นงานปล่อยให้ร่อนน้ำเกลี้ยงที่ทาทิ้งไว้สักพักหนึ่ง พอร่อนหมาดได้ที่จึงปิดทองคำเปลวทับให้ทั่วงานปั้นชิ้นนั้นๆ ก็จะมีผิวเป็นสีทองคำอร่ามไปทั้งหมด

การตกแต่งด้วยการปิดกระจก มักเป็นงานที่ได้รับการตกแต่งต่อเนื่องจากการปิดทองคำเปลวเพิ่มเติมสีล้นขึ้นแก่งานปั้นนั้นอีก จึงนำกระจกแก้วบ้าง กระจกหุงบ้าง หรือในล้านานจะนิยมใช้กระจกจีนมาตัดเจียนตามรูปร่างและขนาดที่ต้องการประดับ แต่งลงบนงานปั้นนั้นทำเป็นแนวไล่ลาย พื้นลวดลาย เป็นต้น

นอกจากเทคนิคปูนปั้นทั้งสามแบบที่กล่าวไว้แล้วข้างต้น ยังมีการปั้นหม้อดอกที่สามารถมองเห็นได้ทุกด้านโดยรอบ พบเห็นมากในการปั้นประดับตามมุมพระธาตุเจดีย์ศิลปะพม่า-ไทใหญ่ ลักษณะการปั้นเป็นงานลอยตัวที่มองเห็นได้รอบด้าน ซึ่งเมื่อปั้นหม้อดอกเสร็จจะมีการนำช่อดอกโลหะมาประดับใส่ในหม้อ เพื่อให้หม้อดอกนั้นมีความสมบูรณ์เพิ่มมากขึ้น



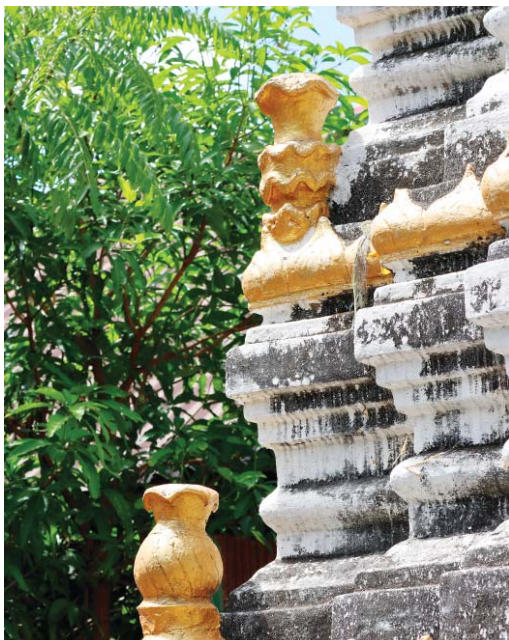
ภาพที่ 199 หม้อดอกปูนปั้นประดับซุ้มประตู วัดมหายาน อำเภอมะนัง จังหวัดเชียงใหม่



• ภาพที่ 200 หม้อดอก วัดมหาวน
อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่



• ภาพที่ 201 หม้อดอก วัดป่าฝาง
อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง



• ภาพที่ 202 หม้อดอก วัดศรีรองเมือง
อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง



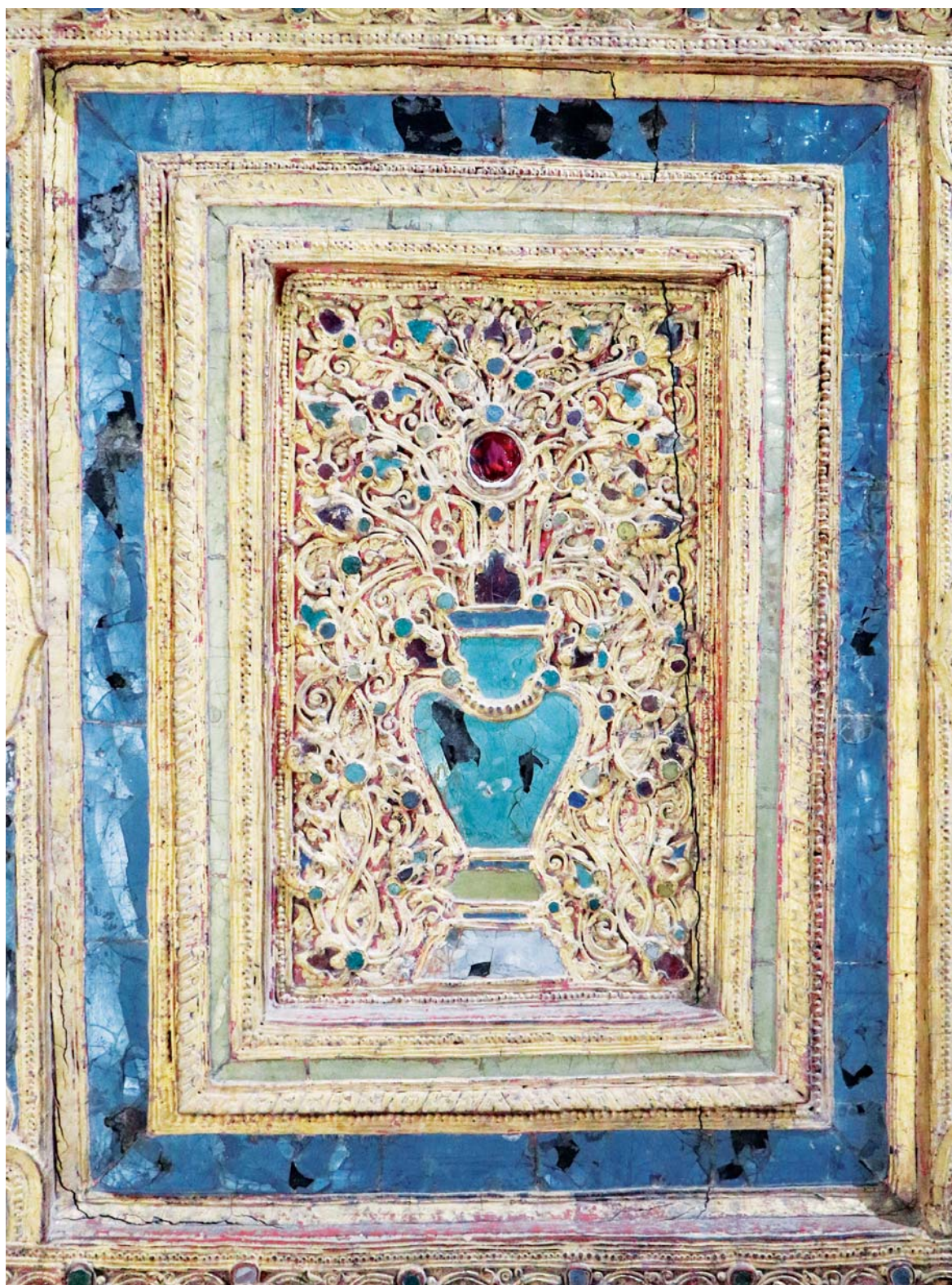
• ภาพที่ 203 หม้อดอก วัดพระเจ้าทันใจ
อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

เทคนิคงานปั้นรักสมุก (รักกระแหนะ)

โดยลวดลายที่เกิดจากเทคนิคงานปั้นรักสมุกนี้ จะมีความแตกต่างกับเทคนิคงานปูนปั้น คือ มีความละเอียดและเส้นลายที่เล็กกว่า รวมไปถึงเนื้อลายที่ปั้นจะเป็นสีดำ ซึ่งไม่ว่าจะเป็นเทคนิคงานปั้นรักสมุกหรือเทคนิคงานปูนปั้น ก็ล้วนมีลักษณะของการปั้นที่คล้ายๆ กัน ดังนั้นในงานปั้นช่างก็จะเลือกเทคนิคงานที่เหมาะสมกับการนำไปใช้ในพื้นที่ที่เหมาะสมกับเทคนิค รวมไปถึงการคำนึงถึงฤดูกาลในการสร้างสรรค์งานอีกด้วย



ภาพที่ 204 งานปั้นลายรักสมุกประดับหีบธรรม วัดชมพูลาว อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง



ภาพที่ 205 งานปั้นลายรักสมุกประดับหีบธรรม พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เชียงใหม่



ภาพที่ 206 งานปั้นลายรักสมุกประดับหีบธรรม วัดผาแดงหลวง อำเภोजันทม จังหวัดลำปาง



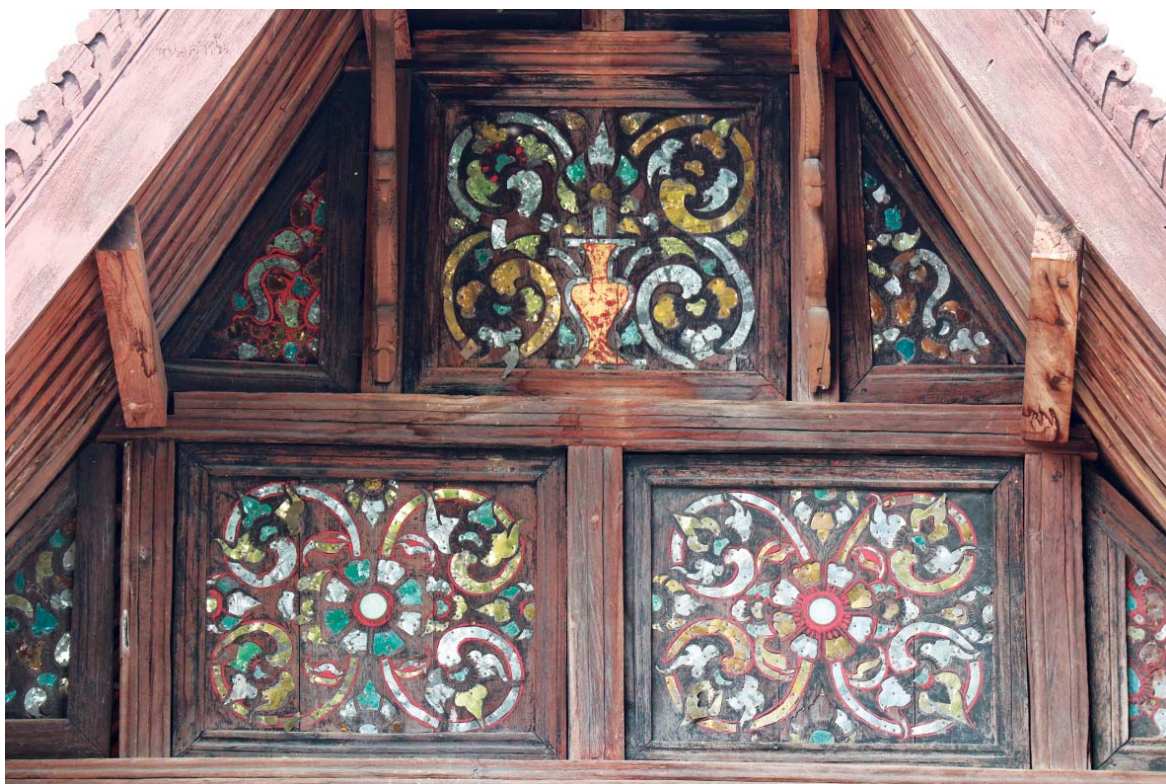
ภาพที่ 207 งานปั้นลายรักสมุกประดับหีบธรรม วัดวังพร้าว อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง

เทคนิคงานประดับกระจก

เทคนิคนี้ ช่างล้านนาในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 25 เป็นต้นมา เริ่มนำมาสร้างงานประดับกระจกในรูปแบบงานศิลปกรรมล้านนา โดยเทคนิควิธีการประดับกระจกนี้ได้รับอิทธิพลจากศิลปะจากประเทศพม่า เนื่องจากในช่วงพุทธศตวรรษที่ 22-24 อาณาจักรล้านนาได้ถูกพม่ารวบรวมเป็นรัฐในการดูแลของพม่า นับเป็นเวลาประมาณ 200 ปี จึงส่งผลให้ช่างล้านนาได้รับอิทธิพลทางด้านศิลปะดังที่กล่าว โดยงานประดับกระจกสีล้านนานั้นมักจะใช้กระจกจีน เพราะเป็นวัสดุที่สามารถสร้างขึ้นเองได้ และตัดแต่งได้โดยการใช้กรรไกรตัดให้เกิดเป็นรูปร่างรูปทรงต่างๆ ตามต้องการ โดยเทคนิคการประดับกระจกนี้ จะใช้ได้ทั้งกับงานไม้และงานปูนปั้น และบางครั้งเราก็จะสามารถเห็นงานประดับกระจกโดยมีงานปั้นรักสมุกร่วมอยู่ด้วย เพื่อเป็นขอบลายไม่ให้ชิ้นส่วนกระจกแตกออกจากกัน



ภาพที่ 208 ลายหม้อดอกประดับกระจกซุ้มโขงพระเจ้า วัดขุนคอง อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร



ภาพที่ 209–210 ลายหม้อดอกประดับกระจกจีนหน้าบัน วัดสบลี อำเภอมืองปาน จังหวัดลำปาง



ภาพที่ 211 ลายหม้อคอกประดับกระจกซุ้มประตูโบสถ์ วัดม่อนปู่ยักษ์ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง



ภาพที่ 212
ลายหม้อคอกประดับกระจกผนังจองวิหาร
วัดไชยมงคล (จองคา) อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง



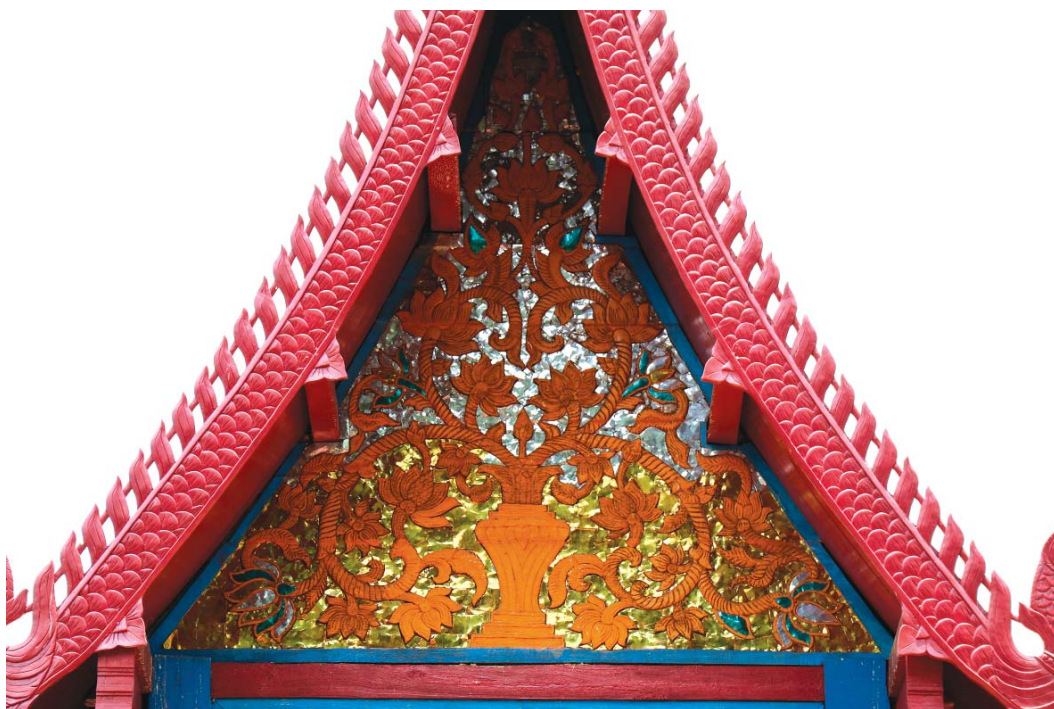
ภาพที่ 213
ลายหม้อคอกประดับกระจกฝาธรรมาสน์
วัดน่านไร่ อำเภอดง จังหวัดลำปาง

เทคนิคงานไม้แกะสลัก

งานไม้แกะสลักถือว่าเป็นเทคนิคที่ใช้สร้างงานงานศิลปกรรมที่เก่าแก่ประเภทหนึ่ง สำหรับการแกะสลักไม้ในศิลปะล้านนานั้น ส่วนมากจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับศาสนาทั้งสิ้น มักจะนำไปสร้างสรรค์งานองค์ประกอบของสถาปัตยกรรม วิหาร โบสถ์ ศาลา วัด หอไตร รวมถึงงานพุทธศิลป์ด้วย ซึ่งมีการสร้างสรรค์อย่างสวยงามและประณีตบรรจง

ช่างแกะสลักไม้สามารถสืบทอดศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นลงบนแผ่นไม้ ก่อเกิดเป็นศิลปะไม้แกะสลักของล้านนา งานแกะสลักไม้จึงกลายเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมล้านนา ที่สะท้อนให้เห็นถึงประเพณีความเชื่อ ตลอดจนวิถีชีวิตของชาวล้านนาที่ผูกพันอยู่กับธรรมชาติ ซึ่งจะพบเห็นกันได้ทั่วไปในสถานที่สำคัญทางศาสนา รวมไปถึงบ้านเรือนที่อยู่อาศัยและเครื่องใช้สอยในชีวิตประจำวัน

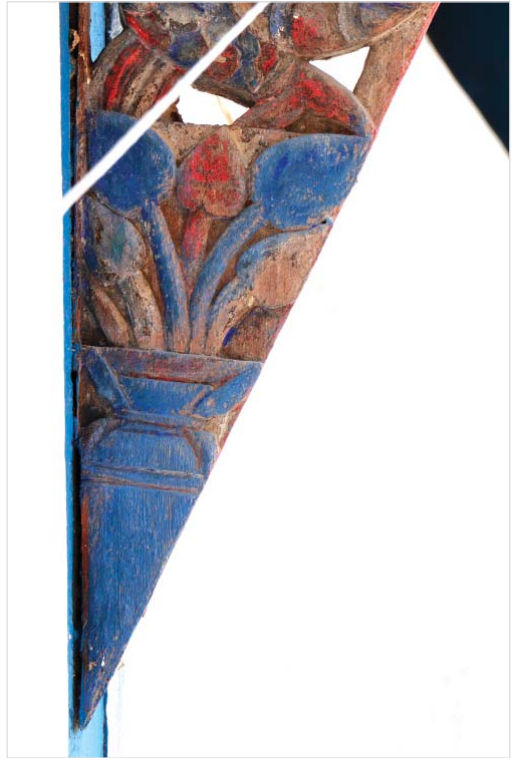
การแกะสลักลายหม้อดอกประดับอาคารศาสนสถานนั้น สามารถพบได้ทุกตำแหน่งในงานสถาปัตยกรรมล้านนา ทั้งในส่วนของหน้าบัน นาคต้น แฉกแล แฉกคอสอง เป็นต้น ซึ่งเมื่อแกะสลักไม้เสร็จแล้ว ส่วนใหญ่จะนิยมทาสี ทาชาด เพื่อรักษาเนื้อไม้ให้คงทนถาวร รวมถึงการประดับตกแต่งด้วยการปิดทอง ตัดกระจกจีน ให้เกิดความสวยงามของงานศิลปกรรมมากขึ้น



ภาพที่ 214 ลายหม้อดอกเทคนิคงานไม้แกะสลักหน้าบันวิหาร วัดนาแสง อำเภอกะเคา จังหวัดลำปาง



ภาพที่ 215–216 ลายหม้อดอกเทคนิคงานไม้แกะสลัก วัดปงสนุกเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง



• ภาพที่ 217–218 ลายหม้อดอก เทคนิคงานไม้แกะสลักนาคตัน วัฒนาแสง อำเภอกะลา จังหวัดลำปาง



• ภาพที่ 219 ลายช้างเดินหม้อดอก เทคนิคงานไม้แกะสลัก ชุ่มทางขึ้นพระธาตุทิศเหนือ
วัดปงสนุกเหนือ อำเภอมือง จังหวัดลำปาง



ภาพที่ 220 งานไม้แกะสลักลายเทวคาเทินหม้อคอก ขึ้นส่วนประดับวิหารหลังเก่า วัดคุนไต้ อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา



ภาพที่ 221 งานไม้แกะสลักลายหม้อดอกกลอยตัว วัดประตูเมือง อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน

เทคนิคงานฉลุลาย

งานฉลุลาย เป็นกรรมวิธีในการใช้เครื่องมือต่างๆ เจาะลงไปบนพื้นผิวของวัสดุ และปรุให้เกิดเป็นรูช่องว่างกลายเป็นลวดลายต่างๆ ตามรูปแบบที่ออกแบบไว้ ซึ่งการฉลุเป็นเทคนิคการเจาะเป็นรูหรือเป็นช่อง เพื่อสร้างความรู้สึกลงในการมองแบบทะลุผ่าน ช่วยลดน้ำหนักทางสายตาได้เป็นอย่างดี และเสริมสร้างมิติให้กับชิ้นงานได้มากขึ้น

การฉลุลายในศิลปกรรมล้านนานั้น เทคนิคดังกล่าวปรากฏให้เห็นทั้งวัสดุที่เป็นไม้และโลหะ ซึ่งมักจะสร้างขึ้นมาเพื่อประดับอาคารสถาปัตยกรรม เช่น เป็นช่องลมบริเวณคอสองวิหาร เป็นช่องลมเหนือประตูหน้าต่าง เป็นต้น ซึ่งบางครั้งในการฉลุลาย อาจจะมีการแกะสลักเพิ่มเติมเพื่อสร้างมิติของลายขึ้นมาให้น่าสนใจ

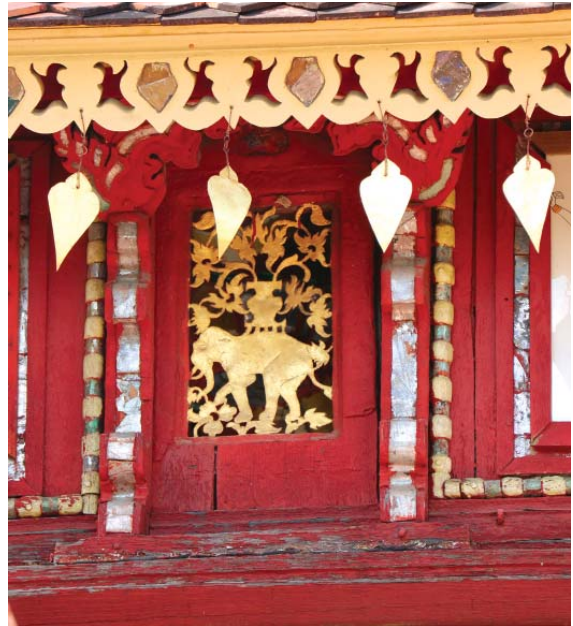


ภาพที่ 222 ลายหม้อดอกประดับบานหน้าต่าง
เทคนิคงานฉลุ วัดลำปางกลางตะวันออก
อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง



ภาพที่ 223 ลายหม้อดอกประดับช่องลมบานหน้าต่าง เทคนิคงานฉลุ-แกะสลัก วัดม่อนกระติง อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

งานฉลุโลหะ เป็นที่นิยมมากในช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 เพราะตัววัสดุแผ่นสังกะสีแผ่นทองเหลือง มีความคงทนถาวรมากกว่าไม้ ทำให้ช่างนิยมใช้แผ่นโลหะมาฉลุเป็นลวดลายประดับอาคารศาสนสถาน ซึ่งตัวอย่างลายหม้อดอกกลุ่ลลายจากโลหะที่ชัดเจนที่สุด คืองานประดับคอสอง วิหารพระเจ้าพันองค์ วัดปงสนุกเหนือ จังหวัดลำปาง โดยช่างทำเป็นรูปสัตว์ต่างๆ เช่น สิงห์ ช้าง ม้า วัว และควายเทินหม้อดอก



ภาพที่ 224–226 ลายหม้อดอกกลุ่ลสอง วิหารพระเจ้าพันองค์ เทคนิคงานฉลุ วัดปงสนุกเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

งานฉลุโลหะในศิลปกรรมไทใหญ่ ถือเป็นอัตลักษณ์การประดับสถาปัตยกรรมที่โดดเด่น ไม่เหมือนใคร โดยเฉพาะการตกแต่งลายบนโลหะ ทั้งสังกะสี อะลูมิเนียม แผ่นทองเหลือง แล้วนำไปประดับชายคาของวิหาร เพิ่มความงามอันเป็นฝีมือเชิงช่างไทใหญ่ในเมืองแม่ฮ่องสอนได้เป็นอย่างดี

งานฉลุโลหะภาษาไทใหญ่เรียกว่า “ปานถ่อง ปานชอย” ซึ่งถ้าเทียบกับภาษาชานละนา ก็คือแป้นน้ำย่อยที่ใช้ประดับชายคาอาคารนั่นเอง คำว่า “ปานถ่อง” คือโลหะตกแต่งที่ปลายซุ้มด้านบน ส่วน “ปานชอย” คือโลหะตกแต่งที่ห้อยลงตรงชายคาของวิหาร

ลวดลายที่ช่างนำมาสร้างสรรค์ส่วนใหญ่จะเป็นลายดอกไม้ ลายพรรณพฤกษา ลายเครือเถา เป็นการคลี่คลายรูปแบบมาจากธรรมชาติ นำมาประดิษฐ์และผูกกลายขึ้นมาใหม่ ซึ่งยังคงปรากฏลายหม้อดอกให้เห็นบ้าง เพราะวัฒนธรรมไทใหญ่ให้ความสำคัญกับการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ด้วยดอกไม้ใบงาม โดยจะนำไปปักวางในแจกันหม้อดอกเครื่องปั้นดินเผาเสมอ ดังนั้นด้วยวัฒนธรรมความเชื่อดังกล่าวจึงส่งผลต่อรูปแบบลวดลายที่ใช้ประดับงานศิลปกรรมด้วย



ภาพที่ 227 ปานถ่องและลายฉลุหลังคารูปหม้อดอก วัดคำใน อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน



ภาพที่ 228 ลายฉลุหม้อดอกประดับช่องลมฉากหลังพระประธาน วัดของคำ อำเภอยุณยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน



ภาพที่ 229 ลายฉลุหม้อดอกประดับซุ้มพระประธาน วัดแม่สุรินทร์ อำเภอยุณยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน

นอกจากนี้ เทคนิคการฉลุต้องลายในศิลปะไทใหญ่ยังนำมาสร้างงานศิลปกรรมที่ใช้ในพิธีกรรมความเชื่อ นั่นคือ ตุ้งตำซอน

ตำซอน เป็นภาษาของชาวไทยใหญ่ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน ที่แปลว่า “ตุ้ง” ตุ้งเหล่านี้ทำมาจากวัสดุต่างๆ ที่แตกต่างกันออกไป แต่โดยส่วนใหญ่ในเทคนิคนี้มักจะใช้แผ่นโลหะมาดอกลุให้เกิดเป็นลวดลาย โดยมีขนาด รูปทรง ตลอดจนการตกแต่งต่างกันไปตามระดับความเชื่อ ความศรัทธา และตามฐานะทางเศรษฐกิจของผู้สร้างอุทิศถวาย ซึ่งคติความเชื่อเกี่ยวกับการถวายตุ้งนั้นเป็นการถวายเพื่อเป็นพุทธบูชา ทั้งที่เป็นการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว หรือเป็นการถวายเพื่อส่งกุศลผลบุญให้แก่ตนเองในชาติหน้า ซึ่งเกิดจากความเชื่อที่ว่า เมื่อตายไปแล้วจะพ้นจากการตกนรกโดยอาศัยเกาะชายตุ้งขึ้นสวรรค์ จะได้พบพระศรีอริยเมตไตรย หรือจะได้ถึงซึ่งพระนิพพาน ดังนั้นจึงมีการถวายตุ้งที่วัด ซึ่งในความเชื่อของชาวไทยใหญ่นั้นอย่างน้อยครั้งหนึ่งในชีวิตต้องถวายตุ้งเพื่อเตรียมตัวเข้าสู่โลกหลังความตาย

สิ่งที่เห็นจากศิลปกรรมในตำซอน คือ ลวดลายหม้อดอกที่ประดับไว้บนหัวตุ้ง เสมือนหม้อดอกแจกันที่ปักด้วยดอกไม้ เพื่อเป็นเครื่องสักการบูชาในการถวายตำซอนร่วมด้วย ซึ่งถือเป็นเอกลักษณ์ที่เด่นชัดในส่วนของการใช้ลายหม้อดอก ที่สร้างสรรค์โดยเทคนิคการฉลุลาย



ภาพที่ 230 ตำซอน ภายในอนุสรณ์สถานมิตรภาพไทย-ญี่ปุ่น อำเภอยางยา จังหวัดแม่ฮ่องสอน



ภาพที่ 231—232
คำข่อน ภายในจองวัดม่วยต้อ อำเภอบุนยวม
จังหวัดแม่ฮ่องสอน



เทคนิคงานสิ่งทอ

การสร้างลวดลายพรรณพฤกษาในงานพุทธศิลป์ประเภทงานปักผ้า ปรากฏในผ้าตั้งธรรมหลวง โดยพบมากเฉพาะในเขตพื้นที่จังหวัดลำพูนและจังหวัดเชียงใหม่ โดยถูกสร้างขึ้นเพื่อใช้ในประเพณีตั้งธรรมหลวง ซึ่งวัฒนธรรมล้านนาให้ความสำคัญกับการฟังธรรมเรื่องมหาเวสสันดรชาดกอย่างมาก ดังนั้นการที่จะอัญเชิญคัมภีร์ใบลานเรื่อง “พระเวสสันดร” มาประดิษฐานยังมณฑลพิธี จึงต้องมีที่จัดวางอย่างพิเศษด้วย “ก้างธัมม์” (ค่างธรรม) หรือที่ทั่วไปเรียกว่า กากะเยี้ย ซึ่งเทคนิคงานปักผ้าและสิ่งทอจะถูกนำมาสร้างสรรค์งานที่เรียกว่า ผ้าตั้งธรรม ที่ปรากฏทั้งสามด้านของค่างธรรม ผ้าปักดังกล่าวนิยมทำเป็นรูปเทวดาประนมกรอยู่ด้านละผืน รวม 3 ผืน มีความยาวตั้งแต่ส่วนบนของค่างธรรมจรดถึงพื้น และมีความกว้างเท่ากันทุกด้าน ผ้าทั้งสามผืนดังกล่าวเรียกกันหลายชื่อว่า “ผ้ารองคัมภีร์” หรือ “ผ้าตั้งธรรมหลวง” โดยจะใช้เฉพาะประเพณีตั้งธรรมหลวง ซึ่งจัดให้มีขึ้นปีละครั้งในวันยี่เป็ง

นอกจากภาพเทวดาที่เป็นภาพหลักถูกเย็บปักบนผ้าตั้งธรรมหลวงแล้ว ภาพรองจะเป็นลักษณะของลวดลายดอกพรรณพฤกษาต่างๆ หรือบางครั้งจะพบว่ามียลายหม้อดอกปรากฏร่วมอยู่ด้วย ยกตัวอย่างเช่น ผ้าตั้งธรรมหลวงที่พิพิธภัณฑ์วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร สร้างถวายโดยเจ้าแก้วนารัฐ และเจ้าदारารัศมี เมื่อจุลศักราช 1279 (พ.ศ. 2460) ซึ่งปักด้วยไหมพรมเป็นลายเทวดายืนประนมกร จำนวน 3 ผืน และลายพระแม่ธรณียืนบีบมวยผม จำนวน 1 ผืน ประดับลายหม้อดอกทั้งสองข้างปักลงบนผืนผ้าสักหลาดสีดำ ประดับลวดลายปักด้วยเส้นไหมสีต่างๆ สลับเลื่อมและดินเงินดินทอง ถือเป็นตัวอย่างสำคัญของงานปักผ้าในช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 ที่มีความสวยงามมาก



ภาพที่ 233-234

ผ้าตั้งธรรม เทคนิคงานปักผ้า

ที่มา : พิพิธภัณฑ์วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร
อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่

นอกจากนั้น ยังปรากฏงานปักผ้าที่หน้าหมอนที่ใช้ถวายเป็นเครื่องประกอบยศของ พระพุทธรูป เช่น หมอนผา หมอนหก หมอนป่อง เป็นต้น ถือเป็นงานพุทธศิลป์หนึ่งที่เป็น เครื่องถวายเป็นเครื่องประกอบยศของพระพุทธรูป โดยการตกแต่งลวดลายใช้เทคนิคงานปักผ้าด้วยเส้นไหมสีต่างๆ ผสมกับด้ายเงินด้ายทอง รวมไปถึงกระจกจีน ประกอบกันเป็นลายเครื่องดอกแบบล้านนาและลายหม้อดอก ดังปรากฏ ตัวอย่างให้เห็นในชุดหมอนป่อง หมอนหก วัดนาควาง จังหวัดลำปาง



ภาพที่ 235–236 หน้าหมอนหกปักลายหม้อดอกด้วยด้ายเงิน วัดนาควาง อำเภอมะเข่ จังหวัดลำปาง

จากเทคนิคต่างๆ ที่ช่างล้านนานำมาใช้ในการสร้างงานพุทธศิลป์และใช้สื่อความหมายเชิงสัญลักษณ์ เพื่อรองรับพิธีกรรมอันเกี่ยวเนื่องในพระรัตนตรัย คือ พระพุทธรูป พระธรรม และพระสงฆ์ โดยมีศรัทธาและความเชื่อเป็นส่วนยึดโยงงานช่างแล้ว จะเห็นว่าการเลือกใช้เทคนิคในการสร้างงานให้เหมาะสมกับตัววัสดุนั้นเป็นเรื่องสำคัญมาก เพราะการเลือกใช้วัสดุและเทคนิคที่ถูกต้องนั้นจะสามารถช่วยให้งานศิลปกรรมมีอายุการใช้งานที่ยืนนาน รวมถึงลักษณะของรายละเอียดในการสร้างสรรค์งาน ย่อมต้องให้ความสำคัญในการหยิบใช้เทคนิคสร้างงานที่เหมาะสม

จากที่นำเสนอไว้ข้างต้น เราจะเห็นว่าลวดลายหม้อดอกเป็นเพียงส่วนหนึ่งของลวดลายในล้านนาที่ช่างได้ใช้ความรู้ความชำนาญในการสร้างสรรค์ขึ้น จนก่อเกิดงานศิลปกรรมรับใช้ศาสนา ซึ่งนอกจากจะต้องคำนึงถึงเทคนิคการสร้างงานแล้ว การสร้างงานในแต่ละตำแหน่งที่ตั้งก็ถือเป็นเรื่องสำคัญที่จะช่วยสื่อความหมายโดยมีตัวลวดลายเข้าเป็นสัญลักษณ์ร่วม ในความหมายของการตีความตามคัมภีร์ในพุทธศาสนา ที่ต้องการสร้างบรรยากาศและจำลองสถานการณ์จากการประดับลวดลายหม้อดอกไว้ในตำแหน่งนั้นๆ ให้รับรู้และเข้าใจ อันเป็นการสื่อภาพจากแนวคิดความเชื่อออกมาให้ชัดเจน

ในส่วนของเครื่องใช้ในพิธีกรรมล้านนา ถือได้ว่าเป็นเอกลักษณ์ที่แตกต่างไปจากวัฒนธรรมอื่นเนื่องจากมีรูปแบบ รูปทรงที่สอดคล้องกับการใช้ในพิธีกรรมในทุกๆ ส่วน โดยงานพุทธศิลป์ทุกชนิดล้วนแล้วแต่มีหน้าที่การใช้งานสำหรับพระรัตนตรัยโดยชัดเจน ดังเช่น ธรรมาสน์ อาสนะ จองเป็ก สัตถภัณฑ์ หีบธรรม อาสนะสงฆ์ เป็นต้น เกิดการสร้างสรรค์ประดับลวดลายหม้อดอกประดับด้วยเทคนิคที่หลากหลาย ก่อเกิดความสวยงามจนเป็นลายที่ถูกหยิบยืมมาใช้เป็นภาพจำของช่างล้านนาอีกหนึ่งลาย ดังนั้น เมื่อเราศึกษาการสร้างลายหม้อดอกด้วยเทคนิคต่างๆ แล้วจะพบว่าหม้อดอกมักปรากฏอยู่ในข้าวของเครื่องใช้ในพิธีกรรมทางศาสนา หรือเรียกอีกอย่างว่างานพุทธศิลป์ โดยลายหม้อดอกสามารถช่วยเสริมความสมบูรณ์และความหมายของการเป็นสัญลักษณ์ในการบูชาพระรัตนตรัย ผ่านรูปแบบเทคนิคงานช่างล้านนาในรูปแบบที่หลากหลายนำมาปรับใช้ให้เข้ากันได้อย่างลงตัว





บทที่ 4

ว่าด้วยลายหม้อดอกนอกวัด

จากที่นำเสนอลวดลายหม้อดอกไว้ก่อนหน้านี้แล้ว เราจะเห็นว่าลายดังกล่าวมีความเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะความเชื่อที่ชาวล้านนามีไว้เกี่ยวกับหม้อ อันเป็นสัญลักษณ์ของการสักการบูชาด้วยแล้ว ยิ่งทำให้เราเห็นตัวอย่างลวดลายหม้อดอกที่มีความหลากหลาย ถูกสร้างไว้ประดับงานศิลปกรรมต่างๆ อันเกี่ยวเนื่องกับพุทธศาสนาแทบทั้งสิ้น

จังหวัดลำปาง เป็นจังหวัดหนึ่งในภาคเหนือที่พบลวดลายหม้อดอกในพื้นที่มากที่สุด ซึ่งจากการสำรวจเบื้องต้นพบว่ามีมากกว่า 250 รูปแบบ และปรากฏในการสร้างงานทุกเทคนิค รวมถึงมีตัวอย่างงานลายหม้อดอกทุกช่วงสมัย ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 21 ถึงพุทธศตวรรษที่ 25 โดยลวดลายดังกล่าวนอกจากจะรับใช้พุทธศาสนาแล้ว ในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 25 เป็นต้นมา ลวดลายหม้อดอกในนครลำปางได้เริ่มมีอิทธิพลต่อสิ่งก่อสร้างที่นอกเหนือไปจากการรับใช้ศาสนา กล่าวคือมีการนำลายหม้อดอกไปปรับใช้กับอาคารเรือนพักของเจ้านาย เช่น การนำไปฉลุลงประดับคันทวยบนนครลำปาง เป็นต้น

ในปี พ.ศ. 2446 เจ้าบุญญาภยวงษ์มานิต เจ้าผู้ครองนครลำปาง องค์ที่ 13 ได้สร้างคุ้มหลวงขึ้นใหม่ในบริเวณคุ้มหลวงเดิม และเป็นที่ประทับจนถึงแก่พิราลัย ในปี พ.ศ. 2465 ต่อมาคุ้มหลวงหลังนี้ได้ปรับเป็นศาลากลางจังหวัดลำปาง โดยมีการรื้อคุ้มหลวงและนำไม้สักแกะสลักลวดลายฉลุไปเก็บรักษาไว้ที่วัดเชียงราย



ภาพที่ 237 คุ้มหลวงเจ้าบุญญาภยวงษ์มานิต เจ้าผู้ครองนครลำปาง องค์ที่ 13
ที่มา : เพจคุ้มหลวงลำปาง

คุ่มหลวงลำปางหลังนี้ประดับตกแต่งด้วยงานไม้ฉลุลายด้วยฝีมือช่างของเจ้าหลวง ซึ่งยุคนั้นน่าจะเป็นช่างชาวพม่า-ไทใหญ่ รวมไปถึงชาวจีนและช่างพื้นถิ่น ที่เจ้าบุญวาทย์วงษ์มานิต ระดมฝีมือช่างในกำกับสร้างคุ่มหลังนี้จนงดงามเป็นที่กล่าวถึงในยุคสมัยนั้น ซึ่งต่อมาด้วยเหตุผลทางการเมืองและการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ทำให้คุ่มหลังดังกล่าวถูกรื้อถอนไปในที่สุด และด้วยความงามของงานไม้ฉลุลายคุ่มเจ้าหลวง พระเทวีสุทธีโสภณ เจ้าคณะจังหวัดลำปาง ในสมัยนั้น จึงได้นำมาเก็บรักษาไว้ที่วัดเชียงราย จังหวัดลำปาง จนถึงปัจจุบัน

งานไม้ฉลุลายประดับคุ่มหลวง ปรากฏเป็นลายหม้อดอกประกอบกับลายเครือพรรณพฤกษา โดยลักษณะลายดังกล่าวได้รับอิทธิพลจากศิลปะพม่า สังเกตได้จากการบิดของใบและดอก รวมถึงการซ้อนทับของลายระหว่างพรรณพฤกษากับลายสัตว์ต่างๆ ซึ่งเป็นลักษณะที่โดดเด่นของงานช่างพม่า ด้วยเทคนิคฉลุและแกะสลักที่มีความนิยมกันมากในช่วงเวลาดังกล่าว สอดกับการเป็นงานจากช่างของเจ้าหลวง โดยสภาพปัจจุบันยังอยู่ในสภาพดี ซึ่งเป็นตัวอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่าลายหม้อดอกได้ออกมารับใช้เจ้านายแล้วในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 25



ภาพที่ 238 ลายหม้อดอกเทคนิคงานไม้ฉลุลายประดับคุ่มหลวงเจ้าบุญวาทย์วงษ์มานิต



ภาพที่ 239–242 ลายหม้อดอกเทคนิคงานไม้ฉลุลายประดับคันทับหัววงเจ้าบุญวาทย์วงษ์มานิต

ลายหม้อดอกนอกจากจะปรากฏที่คຸ່ມเจ้านายลำปาง ในช่วงเวลาดังกล่าวยังถูกนำมาใช้ประดับในสถานีรถไฟอีกหลายแห่งในนครลำปาง จากการสำรวจเบื้องต้นพบว่าลวดลายดังกล่าวปรากฏให้เห็นเฉพาะสถานีรถไฟในเขตจังหวัดลำปาง เช่น สถานีรถไฟปางป๋วย สถานีรถไฟแม่จาง สถานีรถไฟแม่ทะ สถานีรถไฟนครลำปาง และสถานีรถไฟห้างฉัตร ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นการออกแบบของช่างเพื่อให้เข้ากับอัตลักษณ์ในพื้นที่ โดยสร้างขึ้นระหว่างปี พ.ศ. 2458–2459 และในสายตาสถาปนิกและผู้ออกแบบชาวเยอรมัน คงเห็นว่าพื้นที่ลำปางมีลวดลายหม้อดอกเป็นอัตลักษณ์อีกอย่างหนึ่งของนครลำปาง จนทำให้ลวดลายหม้อดอกปรากฏในสถานีรถไฟลำปางถึง 5 สถานี จากทั้งหมด 13 สถานี

สถานีรถไฟนครลำปาง เป็นสถานีรถไฟที่มีความโดดเด่นสวยงาม ถือเป็นสถานีรถไฟรุ่นแรกๆ ที่สร้างขึ้นในประเทศไทย และยังคงหลงเหลือจากภัยสงครามโลกครั้งที่ 1 สถานีรถไฟแห่งนี้ออกแบบโดยวิศวกรชาวเยอรมัน ซึ่งได้รับมอบหมายให้สร้างทางรถไฟสายเหนือ อาจจะกล่าวได้ว่าการกำเนิดของสถานีรถไฟลำปางนั้นได้นำความเจริญมาสู่นครลำปางก่อนเชียงใหม่หลายปี เนื่องจากการเจาะอุโมงค์ที่ถ้ำขุนตานในขณะนั้นยังไม่แล้วเสร็จ

รูปแบบสถาปัตยกรรมของสถานีรถไฟลำปางเป็นสถาปัตยกรรมโคโลเนียล ตัวอาคารสถานีเป็นอาคาร 2 ชั้น ก่ออิฐฉาบปูน ผนังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีปีก 2 ข้าง เชื่อมกับโถงกลาง มีการใช้ประตูโค้งประดับตกแต่งด้วยงานไม้ฉลุรูปหม้อดอกในหลายตำแหน่ง โดยเฉพาะระเบียงด้านหน้าอาคารที่มีลายหม้อดอกเด่นสง่า สร้างความสวยงามให้กับอาคารหลังนี้เป็นอย่างมาก แม้ว่าอาคารสถานีที่เห็นในปัจจุบันจะผ่านเวลามาร้อยกว่าปี แต่ยังคงรูปแบบดั้งเดิมที่สวยงามและเป็นเอกลักษณ์ สถานีรถไฟแห่งนครลำปางไว้ได้เป็นอย่างดี สถานีรถไฟลำปางถือเป็นแลนด์มาร์กที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งที่ไม่ควรพลาด หากมีโอกาสได้ผ่านไปท่องเที่ยวที่จังหวัดลำปาง



ภาพที่ 243 สถานีรถไฟนครลำปาง อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง



ภาพที่ 244–245 ลายหม้อดอก เทคนิคงานไม้ฉลุลายประดับวงกบประตูโค้ง
สถานีรถไฟนครลำปาง อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

สถานีรถไฟปางป๋วย เป็นสถานีรถไฟขนาดเล็ก ระดับ 3 ตั้งอยู่ที่บ้านปางป๋วย หมู่ที่ 2 ตำบลนาสัก อำเภอมะแมะ จังหวัดลำปาง สร้างขึ้นในระหว่าง พ.ศ. 2457-2459 อาคารสถานีเป็นอาคารไม้ชั้นครึ่ง ผังพื้นอาคารเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ซึ่งมีมุขเครื่องอาณัติสัญญาณอยู่ด้านหน้า โดยมุขเครื่องอาณัติสัญญาณนี้ได้รับการออกแบบโดยสถาปนิก นิจ หิรัญชีระนันท์ เมื่อปี พ.ศ. 2495

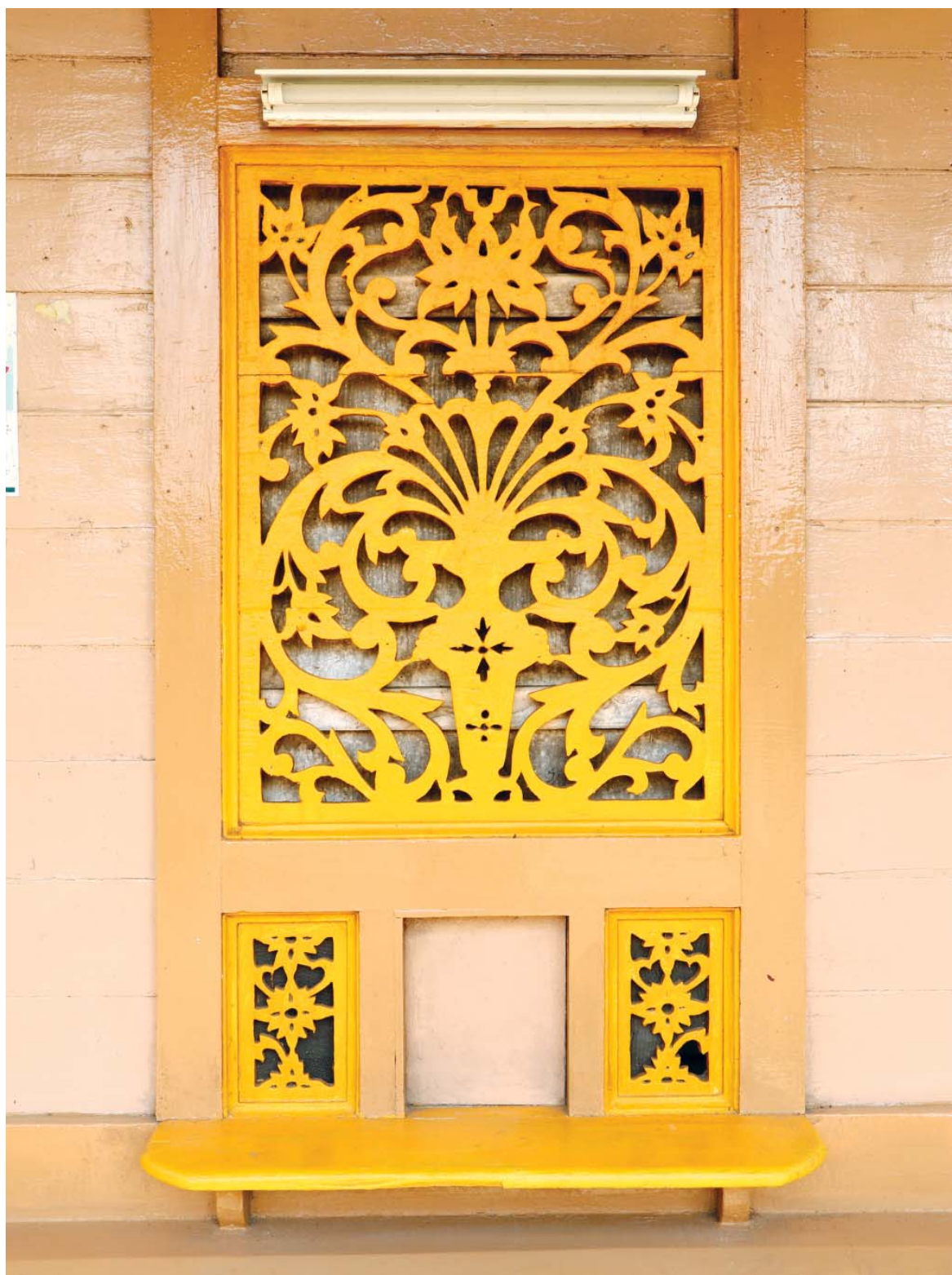
สถานีรถไฟปางป๋วยยังคงสภาพเดิมซึ่งไม่มีการต่อเติมใดๆ ส่วนท้ายของห้องทำงานนายสถานีมีบันไดคอนกรีตสำหรับเดินขึ้นห้องนอนของนายสถานี ด้านหลังของห้องนอนของนายสถานีมีระเบียงไม้ ส่วนพักคอยสำหรับผู้โดยสารอยู่ด้านข้างห้องทำงานนายสถานี และด้านหน้าห้องนอนของนายสถานี สำหรับอาคารสถานีรถไฟเหล่านี้ไม่มีห้องน้ำภายในตัว ประตูและหน้าต่างเป็นบานลูกฟักไม้ มีลายหม้อดอกด้วยเทคนิคไม้ฉลุลายประดับเป็นช่องลมเหนือบานประตูหน้าต่าง ยอดจั่ว เเชิงชาย ค้ำยัน และหน้าต่างจำหน่ายตั๋วประดับด้วยไม้ฉลุลายสวยงาม ถึงแม้ว่าตัวอาคารดังกล่าวจะเล็กกะทัดรัด แต่คงความสวยงามมาก จนได้รับรางวัลอนุรักษ์ศิลปสถาปัตยกรรมดีเด่น ประเภทอาคารสถาบันและอาคารสาธารณะ จากสมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์



ภาพที่ 246 สถานีรถไฟปางป๋วย อำเภอมะแมะ จังหวัดลำปาง



ภาพที่ 247–248 ลายหม้อดอกประดับอาคาร สถานีรถไฟปางปวย อำเภอแม่เมาะ จังหวัดลำปาง



ภาพที่ 249 ลายหม้อดอกประดับช่องจำหน่ายตั๋ว สถานีรถไฟปางป๋วย อำเภอแม่เมะ จังหวัดลำปาง



ภาพที่ 250-251 ลายหม้อคอกประดับช่องจำหน่ายตั๋ว สถานีรถไฟแม่จาง อำเภอแม่เม้า จังหวัดลำปาง

สถานีรถไฟห้างฉัตร ตั้งอยู่ที่อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง สร้างขึ้นในระหว่างปี พ.ศ. 2457-2459 เป็นสถานีรถไฟขนาดเล็ก ชั้น 2 อาคารสถานีรถไฟเป็นอาคารไม้ชั้นครึ่งตั้งอยู่บนตอม่อคอนกรีต และมีบางส่วนตั้งอยู่บนผนังก่ออิฐฉาบปูน ผังพื้นอาคารเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีลักษณะคล้ายกับสถานีรถไฟปางป๋วย โดยประตูและหน้าต่างมีลายหม้อดอกด้วยเทคนิคไม้ฉลุ ลายประดับเป็นช่องลมเหนือบานประตู และหน้าต่างจำหน่ายตั๋วประดับด้วยไม้ฉลุลายหม้อดอกสวยงาม



ภาพที่ 252 ลายหม้อดอกประดับช่องจำหน่ายตั๋ว สถานีรถไฟห้างฉัตร อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง



ภาพที่ 253-254 ลายหม้อคอกประดับอาคาร สถานีรถไฟห้างฉัตร อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง



บทที่ 5

ลายหม้อดอกในล้านนา

ลายหม้อดอกที่ปรากฏในวัฒนธรรมล้านนา มักเป็นภาชนะรูปหม้อน้ำบรรจุดอกไม้ใบงาม ดอกที่ใช้ประดับส่วนใหญ่จะเป็นดอกบัว ซึ่งมีทั้งบัวหลวง (ปทุม) แล้วบัวสาย (อุบล) รวมไปถึงดอกเอื้อง ดอกหมาก ดอกบานชื่น ซึ่งลวดลายดอกไม้เหล่านี้จะมีพัฒนาการเรื่อยมา ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 21-25 กล่าวคือ จากดอกไม้ที่เป็นรูปเสมือนจริงก็ค่อยๆ คลี่คลายกลายเป็นดอกไม้ประดิษฐ์ โดยมีลายกระหนกเข้าร่วมในช่อดอกด้วย รวมไปถึงอิทธิพลทางวัฒนธรรมอื่นเข้ามาผสม จนทำให้รูปแบบหม้อดอกก่อเกิดพัฒนาการในแต่ละช่วงเวลา โดยความเชื่อในการสร้างที่ว่าจะช่วยให้ผู้เป็นเจ้าของประสบผลสำเร็จในทุกสิ่งที่ปรารถนา และช่วยดลบันดาลทรัพย์สมบัติทั้งปวง²⁶ หรือหมายถึงหม้อน้ำที่มียาเต็มบริบูรณ์ มีเถาไม้เลื้อยออกมาทั้งสองข้าง แสดงสัญลักษณ์ชีวิตและการสร้างสรรค์ เป็นคติความรุ่มเย็น ความสมบูรณ์ พูนสุขและการสร้างสรรค์²⁷ และเป็นหนึ่งในมงคล 108 ซึ่งบรรจุอยู่ในรอยพระพุทธรูปด้วย ชาวล้านนานิยมจัดหม้อดอกเป็นสิ่งบูชาพระพุทธรูปตามหิ้งพระ²⁸ เพื่อเป็นเครื่องสักการบูชาในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เคารพบูชา

²⁶ กรมศิลปากร, *ลวดลายตัวภาพในศิลปะ* (กรุงเทพฯ : กองพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ, 2531), 10.

²⁷ เสนอ นิลเดช, *ศิลปะล้านนาไทย*, 90, 125.

²⁸ วรสิทธิ์ บุนยสุรัตน์, *วิหารล้านนา*, 342.



ภาพที่ 255 ลายหม้อดอกประดับฉากหลังพระประธานภายในวิหารพระพุทธ
วัดพระธาตุลำปางหลวง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง



ภาพที่ 256 ลายหม้อดอกประดับฉากหลังพระประธานภายในวิหาร วัดสันกำแพง อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน

จากรูปแบบความเชื่อของลวดลายดังกล่าว ช่างล้านนาได้นำมาปรับเปลี่ยนทั้งความหมายและรูปทรงกลายเป็นลวดลายประดับตามงานพุทธศิลป์ต่างๆ ซึ่งมีทั้งเทคนิคงานไม้แกะสลัก งานปั้นรักสมุก และที่นิยมมากที่สุด คือ เทคนิคลายคำ ในการนำมาสร้างสรรค์ลวดลายหม้อปुरुณฆฏะ หรือหม้อดอกดั่งกล่าว ซึ่งองค์ประกอบส่วนใหญ่จะเป็นรูปหม้อทรงสูง ทรงเตี้ยคล้ายแจกันประดับไว้ด้วยดอกบัวหลวง ดอกบัวสาย อาจจะมีดอกเอื้องและดอกห่มอกผสมในบางยุคบางพื้นที่ประดับไว้กับฝาผนังวิหาร หีบธรรม ธรรมาสน์ และฉากหลังพระประธาน เสมือนเป็นเครื่องบูชาในพระรัตนตรัย

จากการเก็บข้อมูลลวดลายพรรณพฤกษาในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 ถึงพุทธศตวรรษที่ 25 พบว่าลวดลายหม้อดอกหรือลายหม้อปुरुณฆฏะปรากฏเด่นชัดและได้รับความนิยมเป็นอย่างมากด้วยความหมายที่สื่อถึงเครื่องสักการบูชา ลวดลายดังกล่าวจึงมีการพัฒนารูปแบบมาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งทำให้เห็นถึงความหลากหลายในรูปแบบที่ปรากฏขึ้น โดยผู้เขียนได้เก็บรวบรวมข้อมูลลวดลายหม้อดอกในเขตพื้นที่ 8 จังหวัดภาคเหนือตอนบน จำนวน 184 วัด กับ 6 แหล่งมรดกวัฒนธรรม ปรากฏลวดลายหม้อดอกกว่า 450 ลาย และได้ทำการคัดลอกเป็นลายเส้นกว่า 220 รูปแบบ จึงขอเสนอเป็นภาพลายเส้น สำหรับการทำความเข้าใจรูปแบบลายและความหมายในพื้นที่ผ่านการประดับลายในตำแหน่งต่างๆ ที่สามารถนำไปต่อยอดและเปิดมุมมองความงามทางศิลปะให้กว้างขวางมากขึ้น เพื่อให้ผู้สนใจนำไปปรับใช้ให้เกิดประโยชน์ในอนาคต ดังมีรูปแบบต่อไปนี้

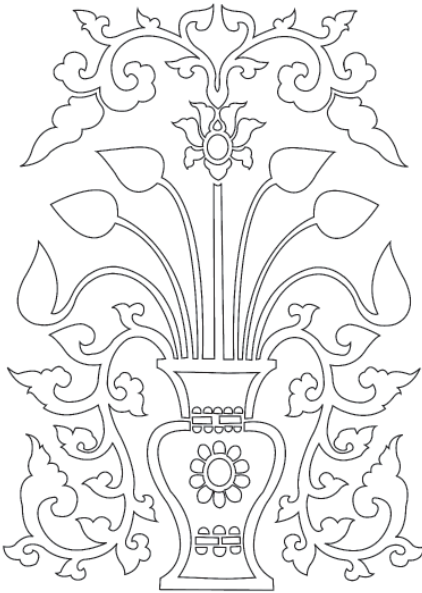
หม้อดอกพุทธศตวรรษที่ 21-22

รูปแบบลวดลายหม้อล้านนาในช่วงแรก เกิดขึ้นในตอนต้นพุทธศตวรรษที่ 21 ปรากฏในงานจิตรกรรมฝาผนังประดับกรุเจดีย์วัดร้างแสนขัน จังหวัดเชียงใหม่ ถือเป็นหลักฐานงานจิตรกรรมล้านนาโบราณมีอายุในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 ที่วาดรูปหม้อดอกบูชาพระธาตุเจดีย์ภายในห้องกรุพระธาตุ โดยรูปแบบเป็นลักษณะหม้อกลมป่อง มีดอกบัวโผล่ออกมาจากปากหม้อ ซึ่งจิตรกรรมดังกล่าวได้รับความเสียหายจากการเจาะกรุพระธาตุเพื่อหาสมบัติในอดีตที่ผ่านมา ทำให้ภาพหม้อดอกในกรุไม่สมบูรณ์ แต่ยังคงพอเหลือเค้าโครงได้เห็นถึงลักษณะบ้าง

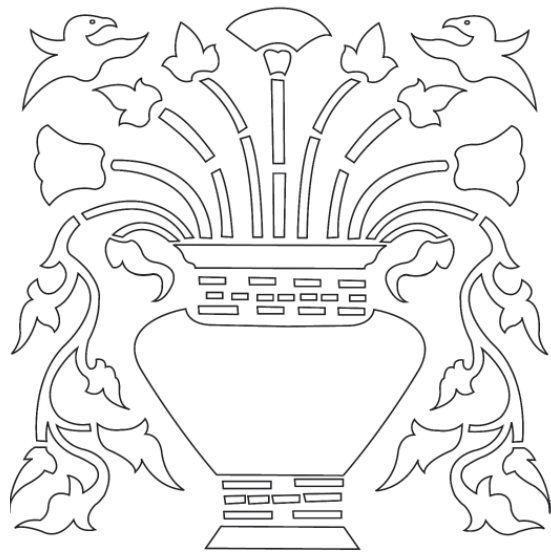


- ภาพลายเส้นที่ 6
งานจิตรกรรมหม้อดอก
ปูลงพระประทับกรูเจดีย์
วัดร้างแสนาน อำเภอเมือง
จังหวัดเชียงใหม่

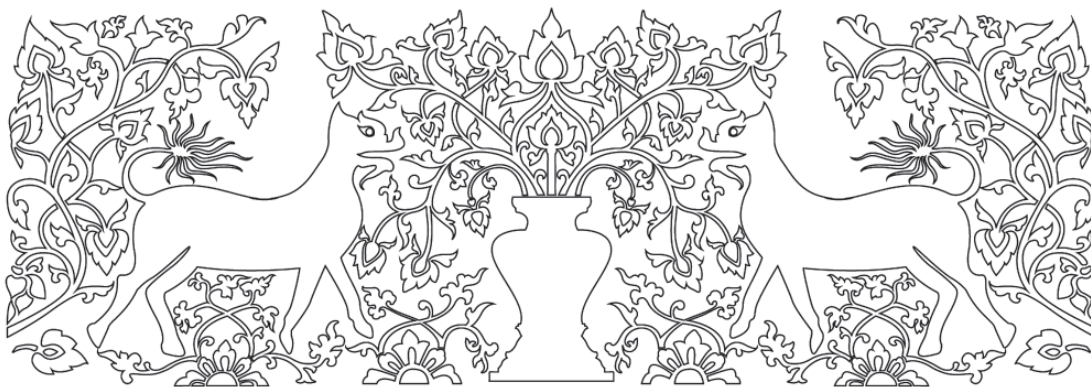
นอกจากนี้ยังมีลายหม้อดอกเทคนิคลายคำที่วิหารพระพุทธและวิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง ลักษณะเป็นหม้อที่มีช่อดอกบัวโผล่ออกมา มีลายกระหนกหัวม้วนย่อยออกมาด้านข้างของปากหม้อด้วย ซึ่งรูปแบบดังกล่าวถือเป็นตัวอย่างลายหม้อดอกเทคนิคลายคำที่มีอายุมากที่สุด



- ภาพลายเส้นที่ 7 หม้อดอกปูลงพระวิหารน้ำแต้ม
วัดพระธาตุลำปางหลวง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง



- ภาพลายเส้นที่ 8 หม้อดอกปูลงพระวิหารพระพุทธ
วัดพระธาตุลำปางหลวง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง



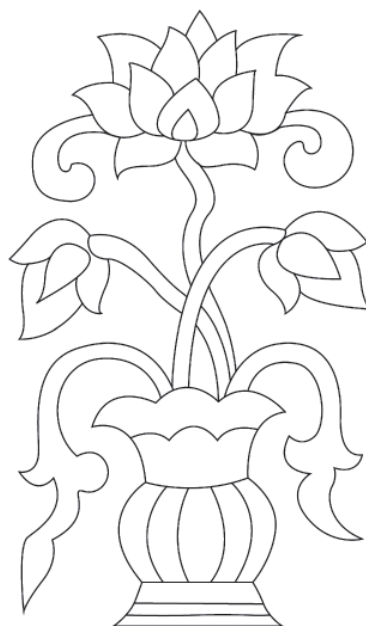
- ภาพลายเส้นที่ 9 หม้อดอกประดับหน้าบันวิหารชั้นใน วิหารพระพุทธ
วัดพระธาตุลำปางหลวง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง

หลักฐานอีกหนึ่งอย่างที่มีลายหม้อดอกในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 คือที่หอวัฒนธรรมนิทัศน์
วัดศรีโคมคำ จังหวัดพะเยา เป็นเทคนิคขุดลายเส้นบนแผ่นหินชนวน ลักษณะเป็นหม้อที่มีช่อดอกบัว
โผล่ออกมา มีลายกระหนกหัวม้วนย่อยออกมาด้านข้างของปากหม้อด้วย ซึ่งชิ้นงานดังกล่าว
ขุดเจอจากโบราณสถาน ซึ่งยังไม่สามารถระบุรายละเอียดได้



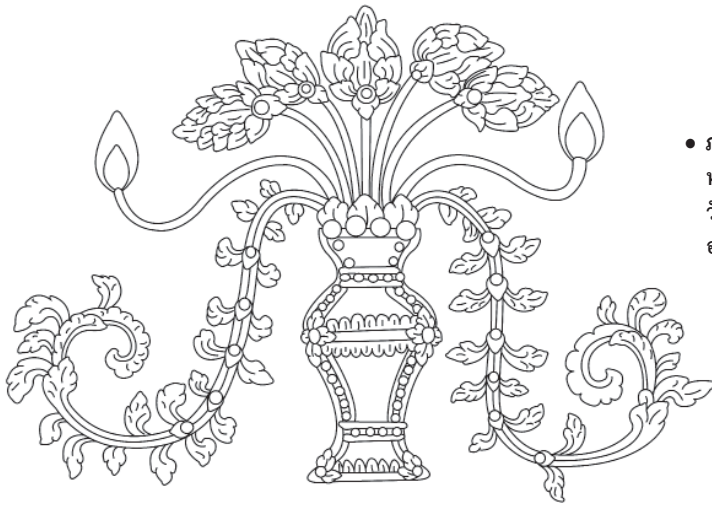
ภาพที่ 257 หม้อดอกเทคนิคขุดลายเส้นบนแผ่นหินชนวน

ที่มา : หอวัฒนธรรมนิทัศน์ วัดศรีโคมคำ อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา

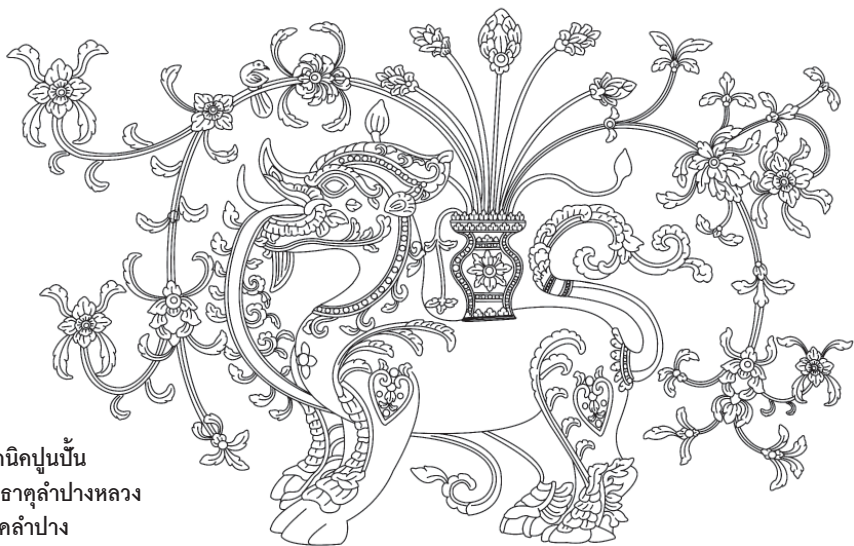


- ภาพลายเส้นที่ 10
หม้อดอก หอวัฒนธรรมนิทัศน์
วัดศรีโคมคำ อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา

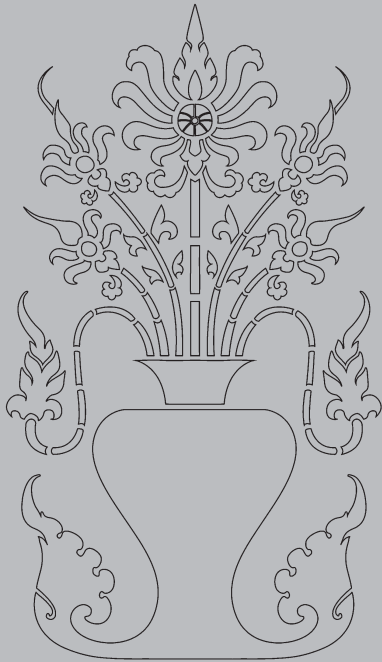
ลายหม้อดอกเทคนิคงานปูนปั้นเป็นอีกหนึ่งตัวอย่างที่ปรากฏให้เห็นที่วิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง ซึ่งรูปของลวดลายรวมถึงช่วงเวลาการสร้างวิหารหลังนี้ เชื่อว่าอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 โดยมีลายหม้อให้เห็นอยู่ 2 แบบ แบบแรกลักษณะลายเป็นลาย หม้อดอกทรงแจกันปากสูง มีดอกบัวโผล่ออกมาจากปากหม้อ และมีเครือกระหนกย้อยออก ด้านข้างหม้อทั้งสองข้าง และอีกแบบเป็นหม้อดอกในลักษณะคล้ายกัน วางเทินบนหลังสิงห์ทั้งสอง ข้างพระประธาน ซึ่งรูปแบบลายประดับทั้งสองนี้ถูกใช้ประดับบนแท่นแก้วเพื่อบูชาพระพุทธรูป



• ภาพลายเส้นที่ 11
หม้อดอกเทคนิคปูนปั้น วิหารน้ำแต้ม
วัดพระธาตุลำปางหลวง
อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง



• ภาพลายเส้นที่ 12
สิงห์เทินหม้อดอกเทคนิคปูนปั้น
วิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง
อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง

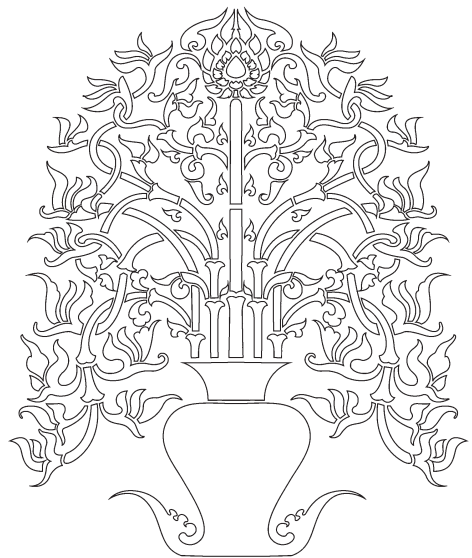


• ภาพลายเส้นที่ 13-14
หม้อดอกปทุมฉลุ วัดปงยางคก
อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง

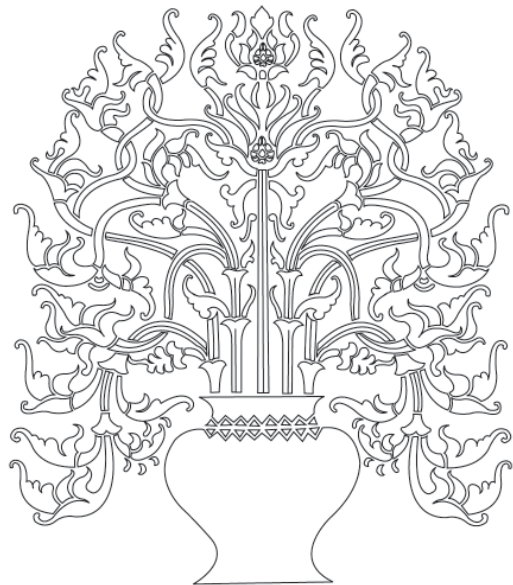
หม้อดอกพุทธศตวรรษที่ 23

งานในช่วงนี้ค่อนข้างหาตัวอย่างได้น้อยมาก แต่ก็มีตัวอย่างที่เด่นชัด คือ งานลายคำประดับวิหารจามเทวี วัดปงยางคก จังหวัดลำปาง สำหรับวิหารหลังปัจจุบันสันนิษฐานว่าเจ้าหนานทิพย์ช้าง ผู้ครองนครลำปางผู้กอบกู้อิสระจากพม่า ได้สร้างขึ้นในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 23 เนื่องจากท่านเป็นคนพื้นเพเดิมอยู่ที่บ้านปงยางคก โดยประวัติระบุว่าสร้างเมื่อ พ.ศ. 2275 จัดเป็นวิหารขนาดเล็ก สร้างบนยกพื้นเดี่ยว มีรูปลักษณะเรียบง่าย

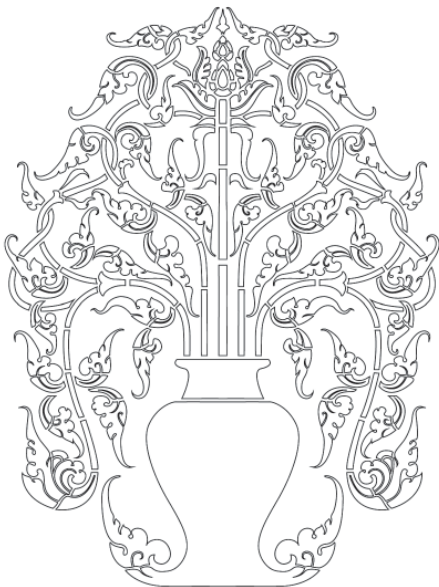
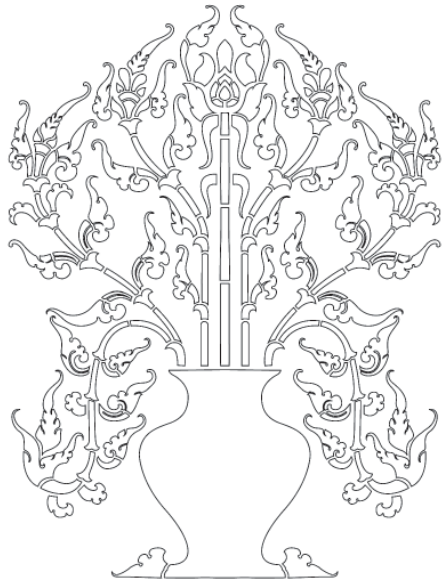
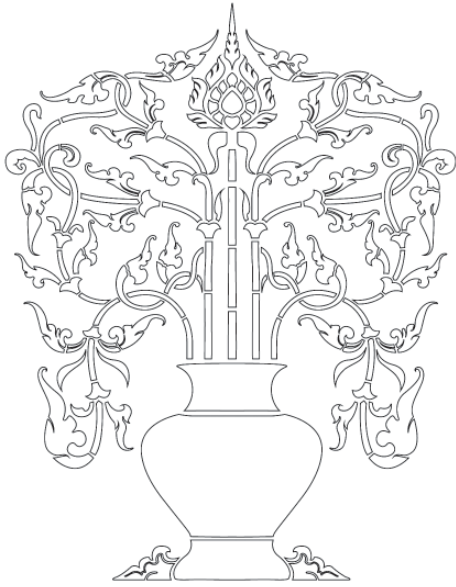
วิหารจามเทวีนั้นนอกจากน่าชมในทางสถาปัตยกรรม ประติมากรรมแล้ว การประดับตกแต่งตัววิหารด้วยงานลายคำทั่วทั้งวิหารยังเป็นจุดเด่นที่สุด รวมถึงลายหม้อดอกที่ถูกสร้างสรรค์ขึ้นมาประดับเสาวิหาร ฝาผนัง คอซอง จนถึงเครื่องบน ยังมีความโดดเด่นอย่างมากจนอาจจะพูดได้ว่าไม่มีใครไม่รู้จักหม้อดอกปทุมฉลุวัดปงยางคก และถือว่าเป็นตัวอย่างสำคัญของลายหม้อดอกในช่วงเวลาดังกล่าว



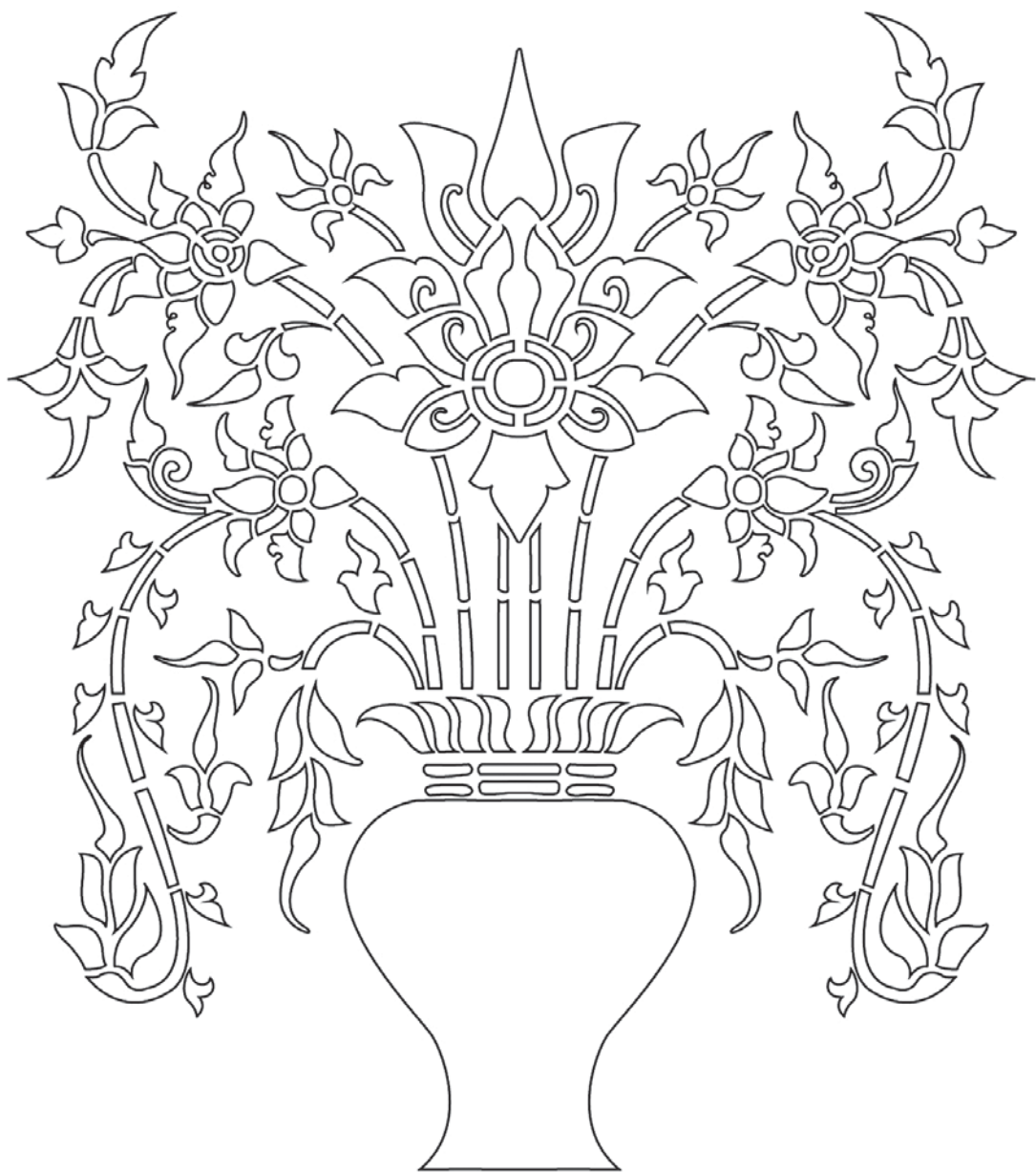
• ภาพลายเส้นที่ 15
หม้อดอกปทุมฉลุ วัดปงยางคก อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง



• ภาพลายเส้นที่ 16–19 หม้อดอกปทุมฉลุ วัดปรางคก อำเภอหางฉัตร จังหวัดลำปาง

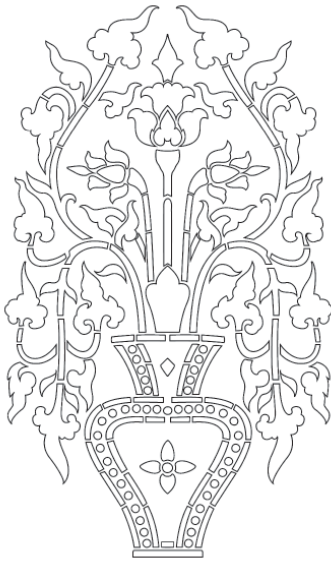


• ภาพลายเส้นที่ 20–23 หม้อดอกปทุมระ วัดปรางคก อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง

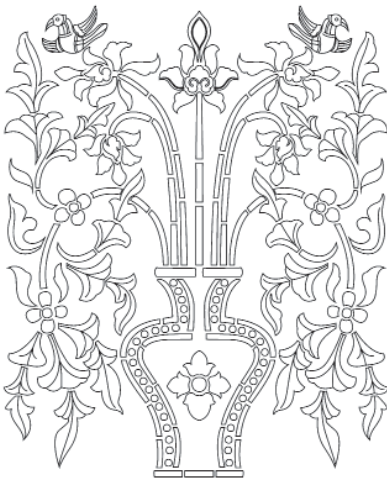


• ภาพลายเส้นที่ 24 หม้อดอกปทุมพระ วัดปรางค์กู่ อำเภอห้วยฉัตร จังหวัดลำปาง

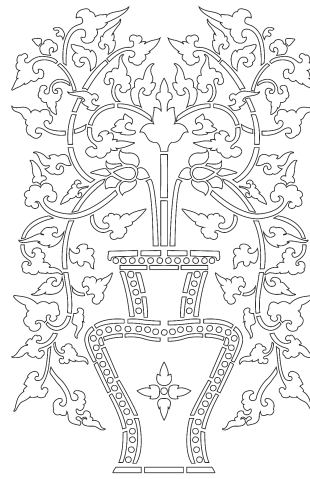
ตัวอย่างลายหม้อดอกในพุทธศตวรรษที่ 23 นอกจากจะปรากฏที่วิหารจามเทวี วัดปงยางคกแล้ว ยังปรากฏอีกแห่งคือที่วิหารวัดเวียง และบางส่วนภายในวิหารพระพุทธ วัดพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง ซึ่งเมื่อดูลักษณะของลวดลายแล้วถือเป็นงานที่มีช่วงเวลาอายุที่ใกล้เคียงกัน รวมถึงลักษณะของลวดลายที่คล้ายกันมาก ผนวกกันกับในอดีตรวมวัดนี้เป็นศิษย์ร่วมสำนักเดียวกัน ดังนั้นการหยิบยืม ถ่ายเทรูปแบบงานศิลปกรรมจึงสามารถเกิดขึ้นได้



• ภาพลายเส้นที่ 25–26 หม้อดอกปูลมขมิ้น วัดเวียง อำเภอดง จังหวัดลำปาง

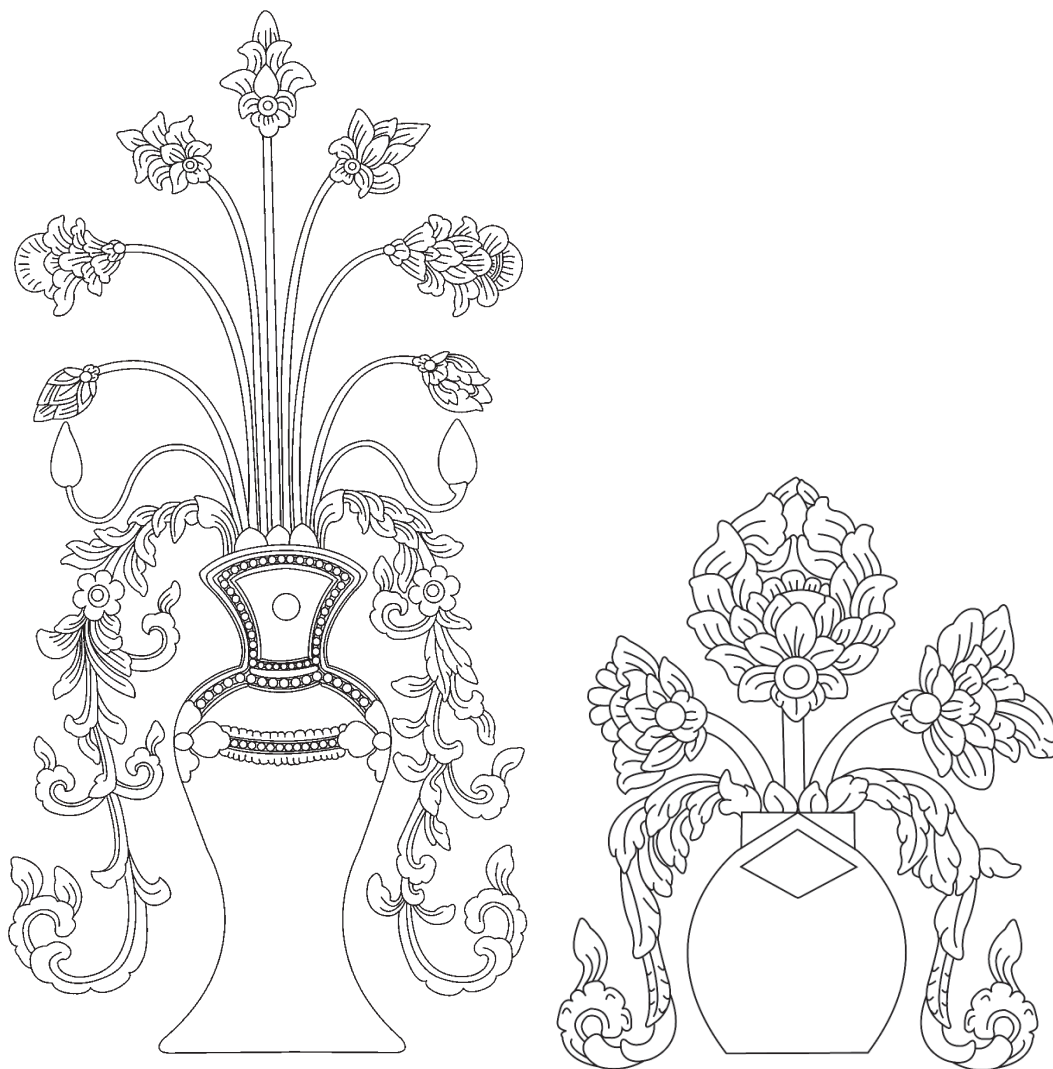


• ภาพลายเส้นที่ 27 หม้อดอกปูลมขมิ้น วัดเวียง อำเภอดง จังหวัดลำปาง



• ภาพลายเส้นที่ 28 หม้อดอกปูลมขมิ้น วิหารพระพุทธ วัดพระธาตุลำปางหลวง อำเภอกะเคา จังหวัดลำปาง

ในยุคนี้ นอกจากจะเจอม้าดอกลายคำแล้วยังปรากฏงานปูนปั้นที่วัดโหล่หินหลวงแก้วช้างยืน จังหวัดลำปาง ซึ่งพบอยู่สองแบบ แบบที่ 1 ลักษณะลายเป็นลายหม้อดอกทรงแจกันปากสูง มีดอกบัวโผล่ออกมาจากปากหม้อ และมีเครือกระหนกย้อยออกด้านข้างหม้อทั้งสองข้าง และอีกแบบเป็นหม้อดอกทรงเตี้ย และมีลักษณะดอกบัวออกมาจากปากหม้อคล้ายกัน ซึ่งรูปแบบลายประดับทั้งสองนี้ถูกใช้ประดับบนแท่นแก้วเพื่อบูชาพระพุทธรูป

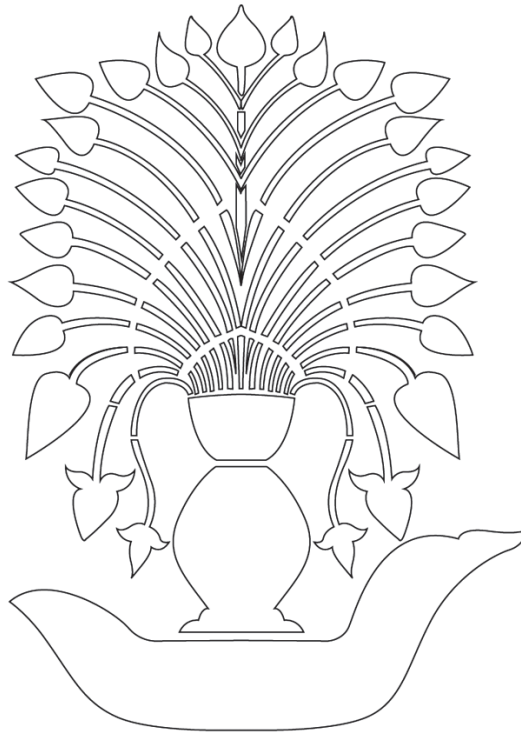


• ภาพลายเส้นที่ 29–30 หม้อดอกปูรณฆฏะ เทคนิคปูนปั้น วิหารวัดโหล่หินหลวงแก้วช้างยืน อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง

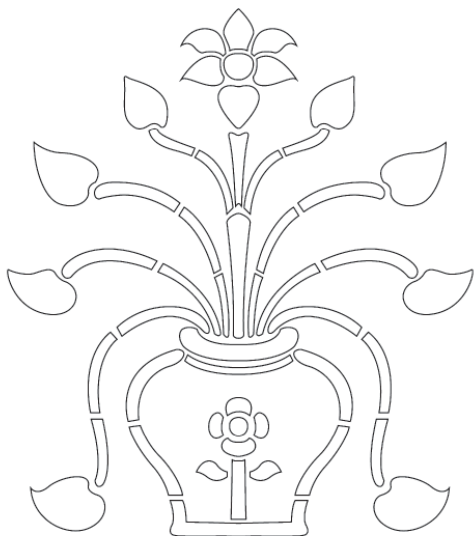
หม้อดอกพุทธศตวรรษที่ 24

ตัวอย่างงานยุคนี้ค่อนข้างมีตัวอย่างเยอะพอสมควร พบได้ทั้งในจังหวัดลำปาง จังหวัดลำพูน และจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งรูปแบบลวดลายมีความหลากหลายมาก แต่ยังคงลักษณะของหม้อน้ำใส่ดอกบัวหรือดอกไม้ที่ยังสามารถระบุเค้าโครงของพันธุ์พืชได้

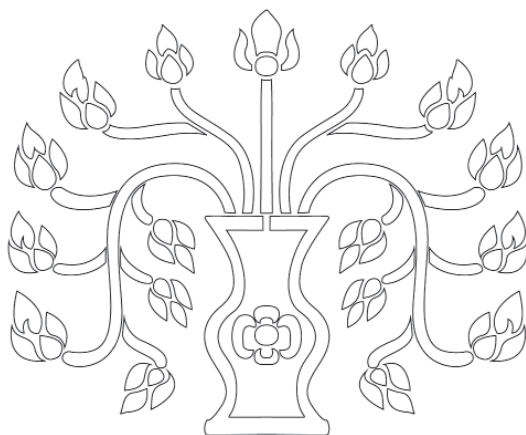
เหตุการณ์ในช่วงนี้เป็นยุคของการฟื้นฟูบ้านเมืองที่เรียกว่า “เก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง” โดยพระยาภาณุวงศ์ได้รวบรวมไพร่พลเข้ามาเป็นพลเมืองของเชียงใหม่ ได้กวาดต้อนพลเมืองจำนวนหนึ่งที่หลบหนีอยู่ตามป่าเขาให้กลับเข้าสู่เมือง และยกกองทัพไปตีบ้านเมืองต่างๆ ในแคว้นสิบสองปันนา และเมืองเชียงตุงในฉาน บ้านเมืองในแถบลุ่มแม่น้ำสาละวิน ซึ่งเป็นชนหลายเผ่าพันธุ์ เช่น ไทใหญ่ ไทลื้อ ไทเขิน กะเหรี่ยง และอื่นๆ เข้ามาเป็นพลเมืองของเชียงใหม่ เมืองลำปาง และเมืองลำพูน จึงทำให้รูปแบบงานมีความหลากหลายตามชาติพันธุ์ รวมถึงพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์ด้วยกลุ่มช่างเชียงแสน ยกตัวอย่างเช่นเมืองลำปาง จึงทำให้ปรากฏงานพุทธศิลป์มากมายในเมืองลำปาง รวมถึงรูปแบบลายหม้อดอกที่ปรากฏในเมืองลำปางที่พบว่ามีมากที่สุดในภาคเหนือด้วย



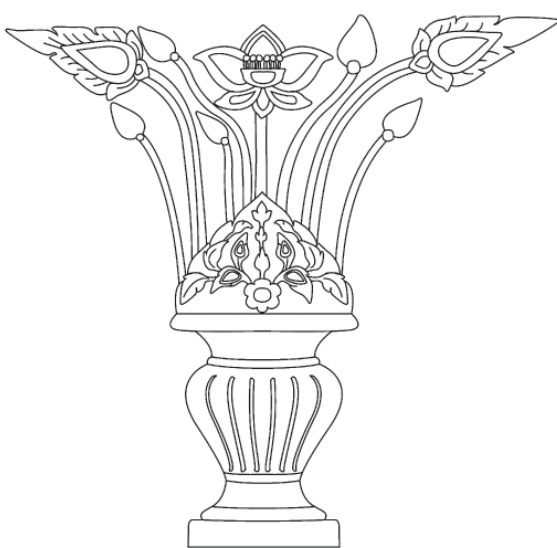
• ภาพลายเส้นที่ 31 หม้อดอกแก้วร้าง กลุ่มวัฒนธรรมหอคอย-คอยเค่า จังหวัดเชียงใหม่



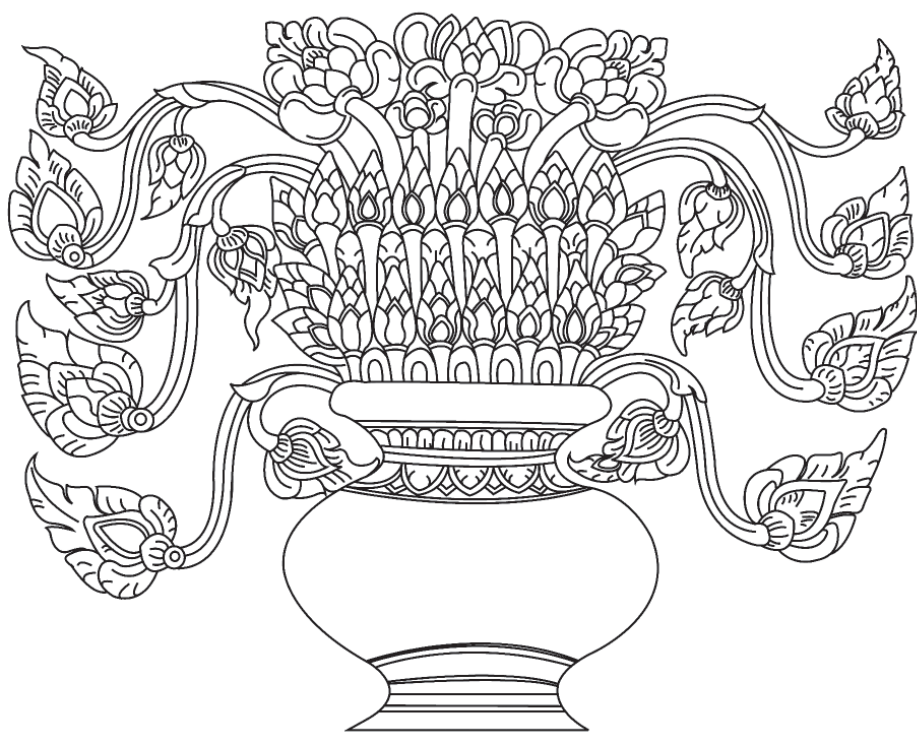
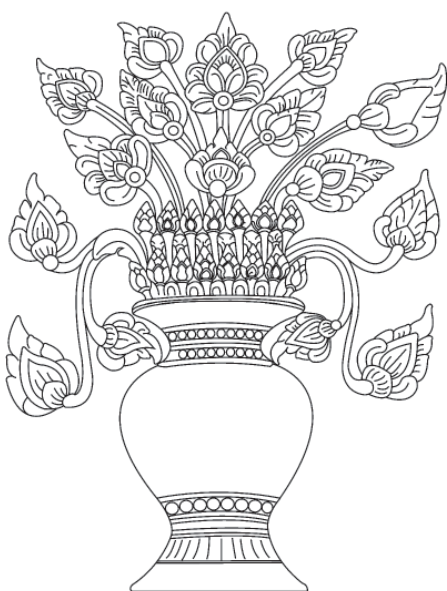
- ภาพลายเส้นที่ 32 หม้อดอก วัดศรีเกิด
อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่



- ภาพลายเส้นที่ 33 หม้อดอก วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร
อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่



- ภาพลายเส้นที่ 34–35 หม้อดอกวิหารพระเจ้าเก้าตื้อ วัดสวนคอก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่



- ภาพลายเส้นที่ 36–38 หม้อดอกเทคนิคปั้นรักสมุกประดับธรรมมาสน์ วัดพระธาตุลำปางหลวง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง

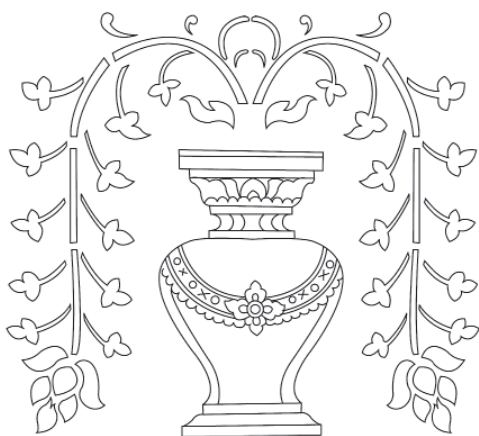


- ภาพลายเส้นที่ 39 หม้อดอกเทคนิคปั้นรักสมุกประดับธรรมาสน์
วัดพระธาตุลำปางหลวง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง

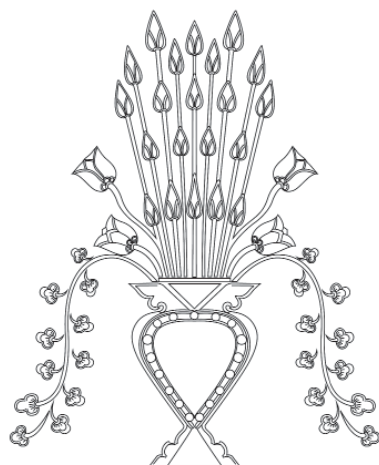


- ภาพลายเส้นที่ 40-41 หม้อดอกเทคนิคปั้นรักสมุกประดับโขงพระเจ้า
วัดร่องแห่่ง อำเภอลำปาง จังหวัดเชียงใหม่

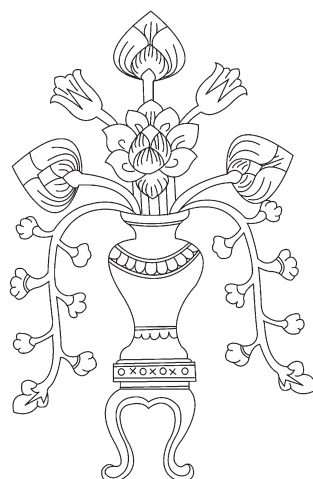
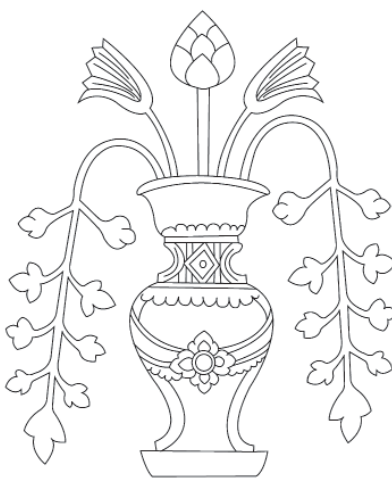
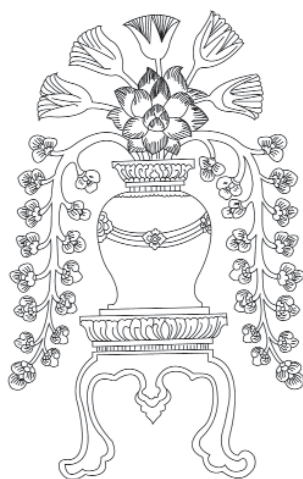
ลายหม้อดอกลำปางในช่วงเวลานี้ สามารถจับกลุ่มกันได้ในลักษณะของรูปแบบหม้อดอกที่เป็นลักษณะลายที่มีดอกบัวโผล่ออกมาจากปากหม้อ ส่วนด้านข้างทั้งสองจะเป็นช่อดอกเอื้อง ซึ่งลักษณะการใช้ดอกเอื้องในลายหม้อดอกนี้ ไม่ปรากฏในพื้นที่ไหนมาก่อนในช่วงเวลาดังกล่าว และยังคงพบเฉพาะในพื้นที่จังหวัดลำปางเท่านั้น ซึ่งสันนิษฐานได้ถึงกลุ่มช่างเชียงแสนที่ถูกกวาดต้อนมาอยู่ในเมืองลำปางในหลายชุมชนเป็นผู้สร้างสรรค์รูปแบบดังกล่าว จนเกิดเป็นพัฒนาการของลวดลายและการต่อยอดของงานศิลปกรรมที่ปรากฏให้เห็นในนครลำปาง



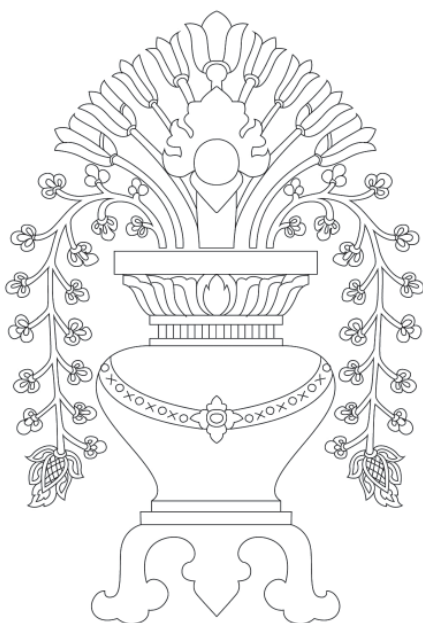
• ภาพลายเส้นที่ 42 หม้อดอก วัดพระธาตุลำปางหลวง
อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง



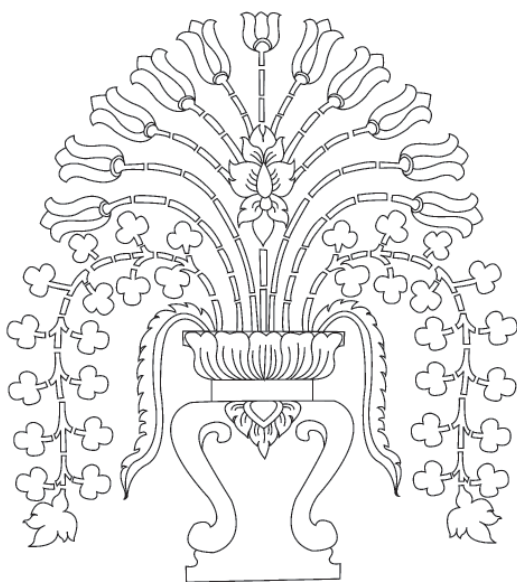
• ภาพลายเส้นที่ 43 หม้อดอก วัดบ้านหลุก
อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง



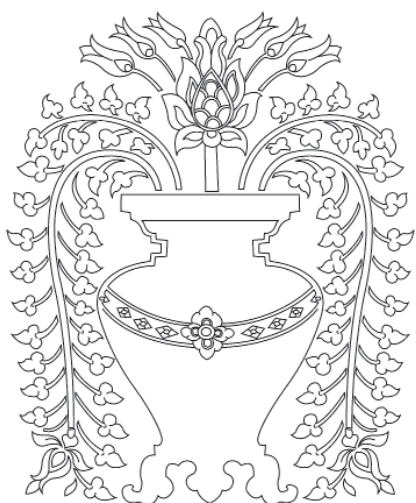
• ภาพลายเส้นที่ 44–46 หม้อดอกรูปช่อดอกบัวและช่อดอกเอื้อง วัดเคตึกเชียงมัน อำเภอมือง จังหวัดลำปาง



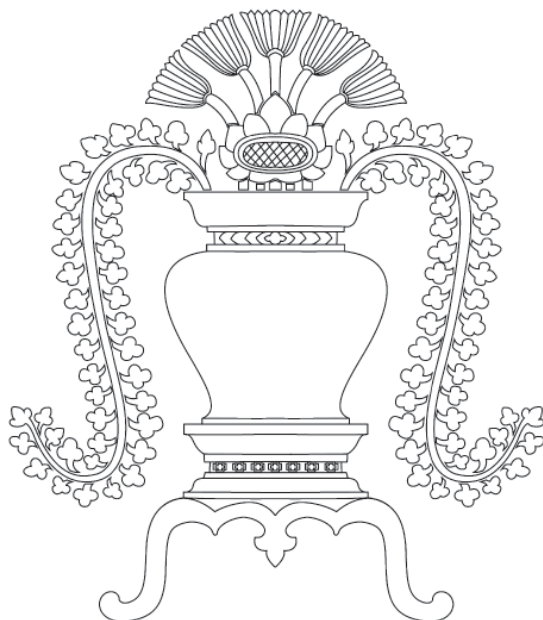
- ภาพลายเส้นที่ 47 หม้อคอก วัดบ้านหลุก
อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง



- ภาพลายเส้นที่ 48 หม้อคอก วัดปงสนุกเหนือ
อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง



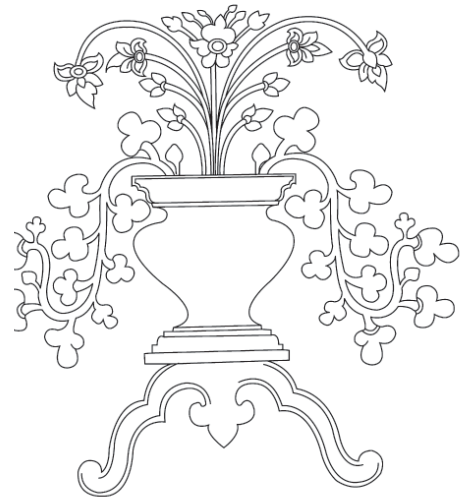
- ภาพลายเส้นที่ 49 หม้อคอก วัดพระธาตุลำปางหลวง
อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง



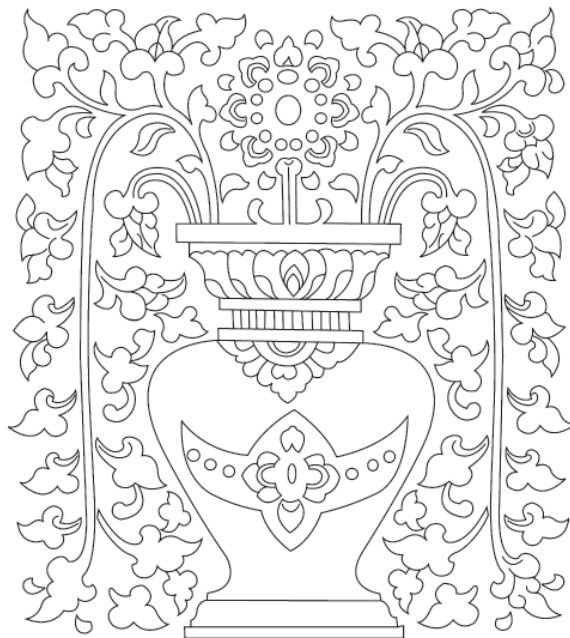
- ภาพลายเส้นที่ 50 หม้อคอก วัดสวนคอก
อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง



• ภาพลายเส้นที่ 51 หม้อดอกลายคอกบัวและช่อคอกเอื้อง
วัดหมื่นกาศ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

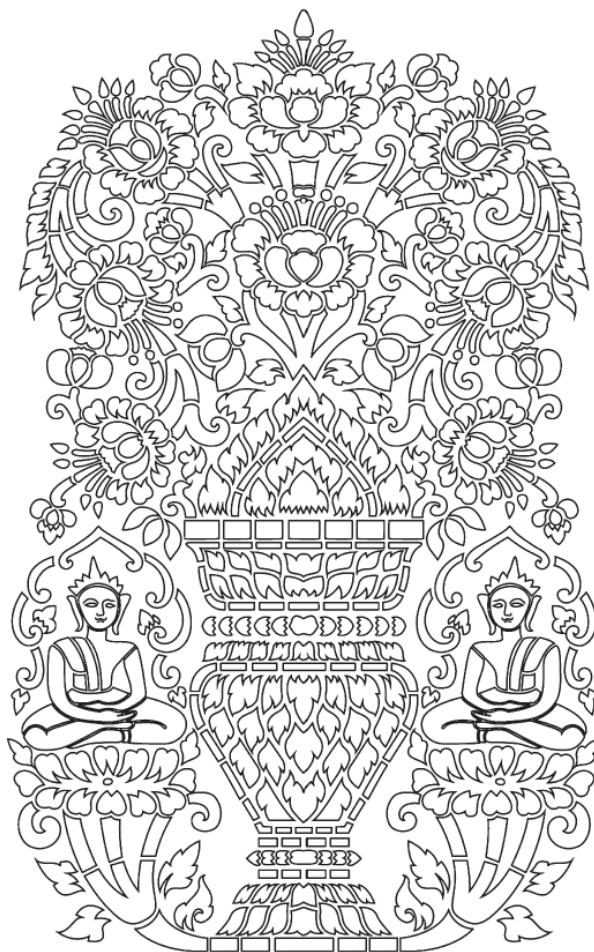


• ภาพลายเส้นที่ 52 หม้อดอกลายคอกบัวและช่อคอกเอื้อง
วัดปงสนุกเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

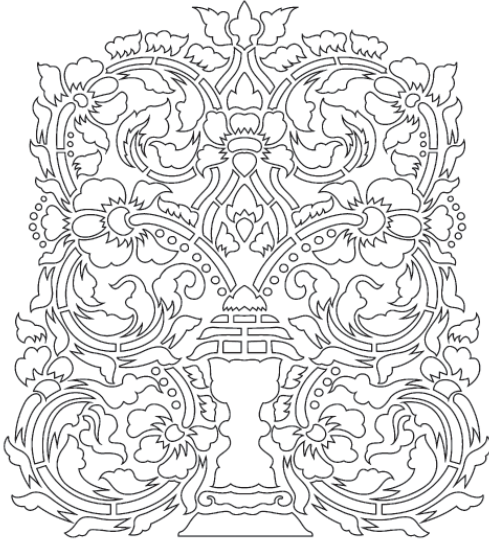


• ภาพลายเส้นที่ 53 หม้อคอกรูปช่อคอกบัวและช่อคอกเอื้อง วัดคະดึกเชียงม่วน อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

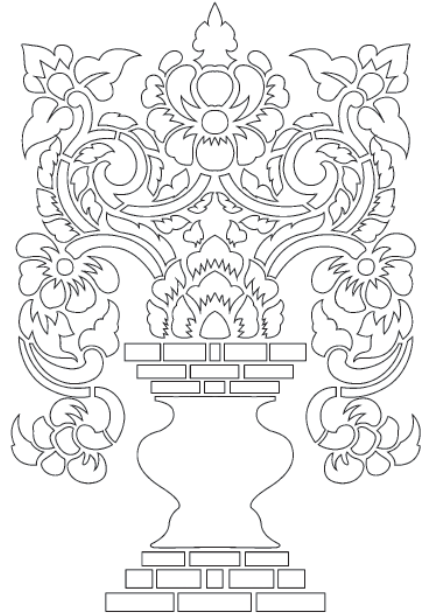
อย่างที่กล่าวไว้แล้วเบื้องต้นว่า ช่วงเวลาดังกล่าวมีการกวาดต้อนดีบ้านเมืองต่างๆ ทั้งใน แคว้นสิบสองปันนาเมืองเชียงตุงในฉาน และบ้านเมืองในแถบลุ่มแม่น้ำสาละวิน ซึ่งมีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ทั้งไทใหญ่ ไทลื้อ ไทเขิน กะเหรี่ยง และอื่นๆ เข้ามาเป็นพลเมืองของล้านนาในสมัยพระเจ้ากาวิละ ในยุคพื้นบ้านจึงทำให้เกิดงานช่างที่เป็นเอกลักษณ์ของแต่ละกลุ่มขึ้นมา ส่งผลต่อรูปแบบ เทคนิควิธีการสร้างงานลวดลายหม้อดอกที่คงเอกลักษณ์ของกลุ่มต่างๆ ได้อย่างน่าสนใจ ดังรูปแบบลายหม้อดอกศิลปะลวดลายหม้อดอกกลุ่มช่างบ้านทา-ป่าซาง และในพื้นที่บางส่วนของจังหวัดลำพูน ที่ได้ถ่ายทอดเป็นลายเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา ประดับฉากหลังพระประธานซ้ายขวา อันเป็นตำแหน่งหมุดหมายของการใช้ลวดลายประดับดังกล่าวที่ชัดเจน ได้รวบรวมไว้เป็นศิลปะกลุ่มน้ำทา ว่าด้วยงานช่างเมืองยอง (ลื้อ) ที่มีความสวยงามเป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่น



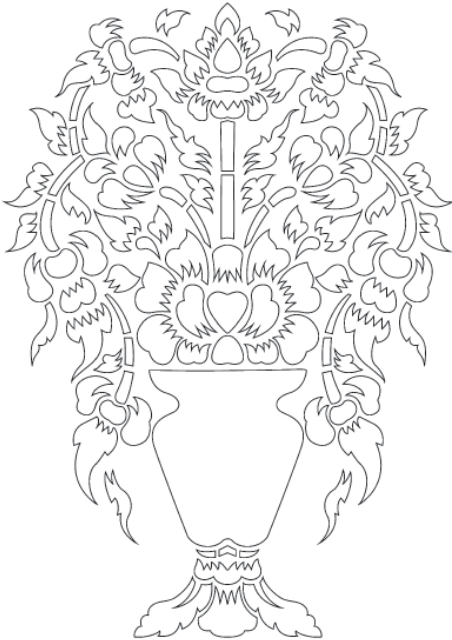
• ภาพลายเส้นที่ 54 หม้อดอก วัดคันแะ อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน



• ภาพลายเส้นที่ 55 หม้อดอก วัดคันแฉะ
อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน



• ภาพลายเส้นที่ 56 หม้อดอก วัดสันกำแพง
อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน



• ภาพลายเส้นที่ 57 หม้อดอก วัดคอนหลวง
อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน



• ภาพลายเส้นที่ 58 หม้อดอก วัดคอนหลวง
อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน



- ภาพลายเส้นที่ 59 หม้อดอก วัดฉางข้าวน้อยใต้
อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน



- ภาพลายเส้นที่ 60 หม้อดอก วัดหนองสร้อย
อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน



- ภาพลายเส้นที่ 61 หม้อดอก วัดคอนหลวง
อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน



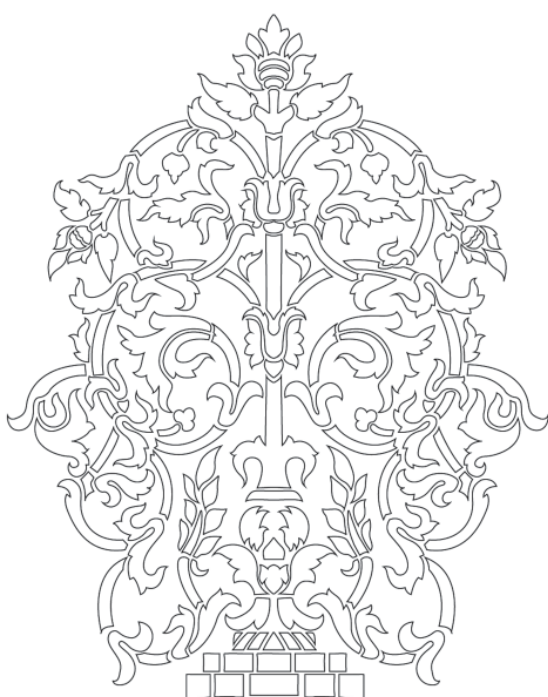
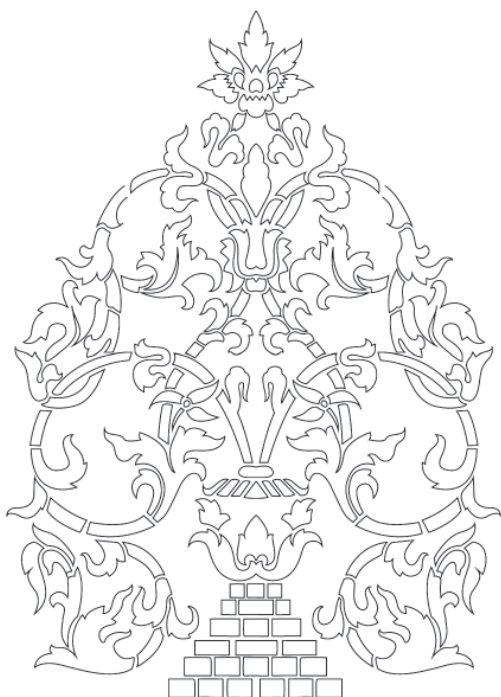
- ภาพลายเส้นที่ 62 หม้อดอก วัดฉางข้าวน้อยใต้
อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน



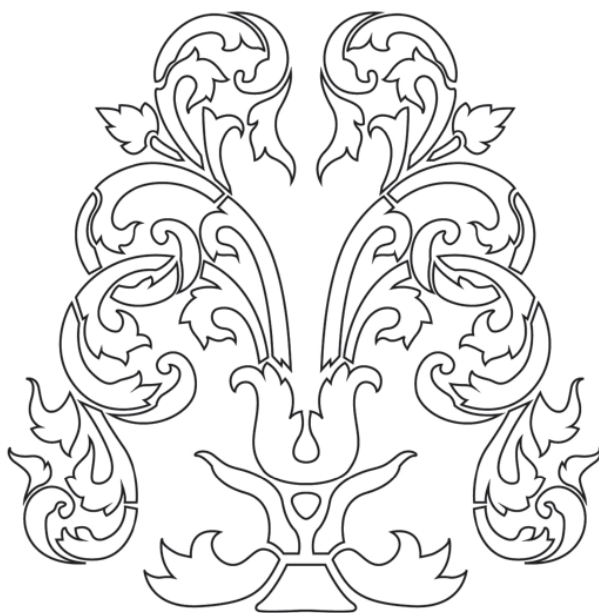
• ภาพลายเส้นที่ 63 หม้อดอก วัดหนองเจือก อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน



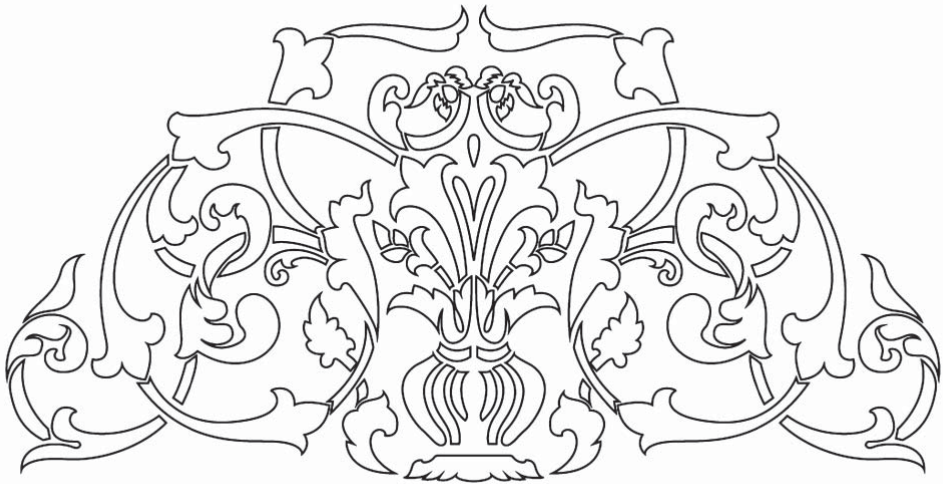
• ภาพลายเส้นที่ 64 หม้อดอก วัดหนองเจือก อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน



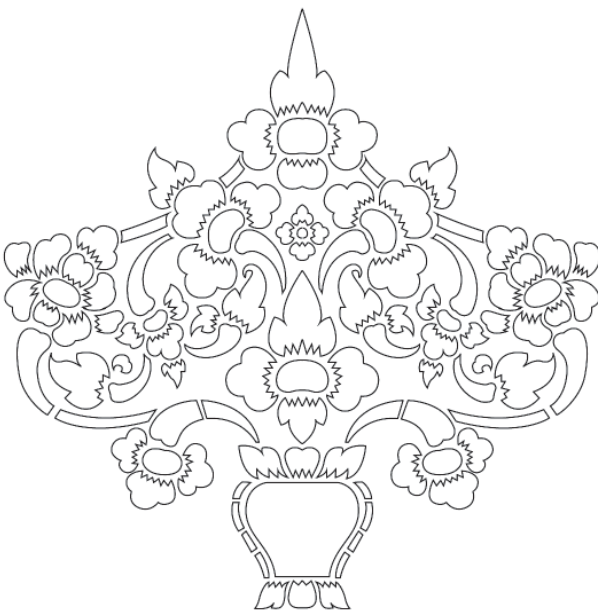
• ภาพลายเส้นที่ 65–66 หม้อดอก วัดท่าชุมเงิน อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน



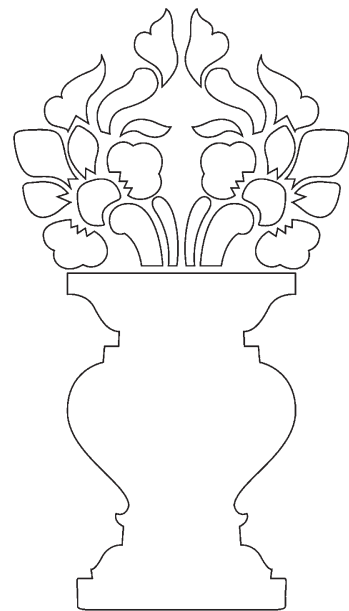
• ภาพลายเส้นที่ 67 หม้อดอก วัดท่าชุมเงิน อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน



• ภาพลายเส้นที่ 68 หม้อดอก วัดคอนหลวง อำเภอบ้านฉาง จังหวัดลำพูน



• ภาพลายเส้นที่ 69 หม้อดอก วัดสันกำแพง
อำเภอบ้านฉาง จังหวัดลำพูน

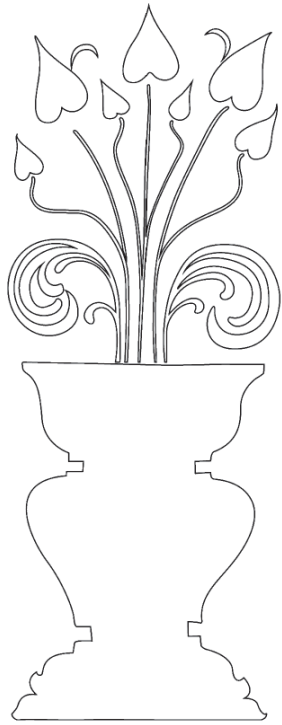


• ภาพลายเส้นที่ 70 หม้อดอก วัดสันกำแพง
อำเภอบ้านฉาง จังหวัดลำพูน

นอกจากนี้ ยังปรากฏลักษณะงานของโลหะอีกหลายแห่ง เช่น ลือจังหวัดพะเยา ที่พบ ลวดลายหม้อดอกเป็นลายเขียนรัก ชาติ ที่มีเส้นลายที่คมชัด เกิดจากความชำนาญของช่างในการ ผูกลายหม้อ ดั่งตัวอย่างที่ปรากฏบนวิหารน้อย หอวัฒนธรรมนิทัศน์ วัดศรีโคมคำ จังหวัดพะเยา



• ภาพลายเส้นที่ 71 หม้อดอก หอวัฒนธรรมนิทัศน์ วัดศรีโคมคำ อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา



• ภาพลายเส้นที่ 72–73 หม้อดอก หอวัฒนธรรมนิทัศน์ วัดศรีโคมคำ อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา



• ภาพลายเส้นที่ 74–75 หม้อดอก หอวัฒนธรรมนิทัศน์ วัดศรีโคมคำ อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา

จังหวัดน่าน พบลายหม้อไถ่อยู่ในหลายพื้นที่ ซึ่งลวดลายหม้อดอกเป็นเทคนิคงานลายคำที่มีการปิดทองเป็นฟอร์มรูปร่าง แล้วค่อยขูดรายละเอียดเพิ่มเติมอีกครั้ง ซึ่งลวดลายส่วนใหญ่มีลักษณะของความสมดุลแบบไม่สมมาตร และบางครั้งลายคำดังกล่าวจะมีเส้นเล็กบาง



• ภาพลายเส้นที่ 76 หม้อดอก วัดคอนมูล อำเภอเมือง จังหวัดน่าน

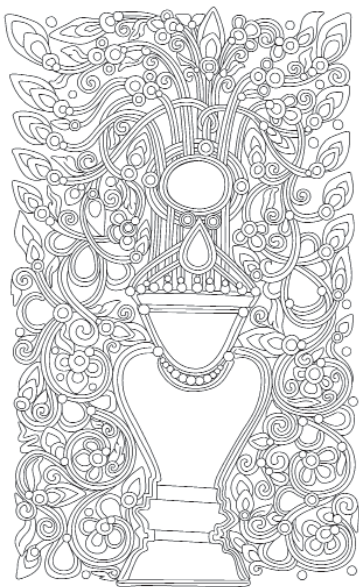


• ภาพลายเส้นที่ 77 หม้อดอก วัดปากกล้วย อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

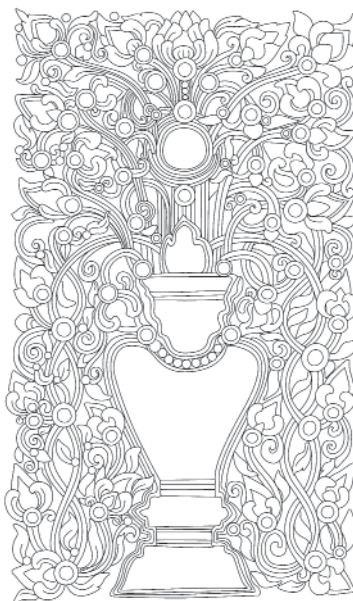
งานช่างสำคัญอีกชาติพันธุ์หนึ่งที่ปรากฏในยุคสมัยนี้ คือ ช่างเชียงตุง ที่มีความถนัดและเชี่ยวชาญงานปั้นรักสมุกหรือรักกระแหนะ โดยเทคนิคนี้มักจะมีการประดับกระจกจีนสีต่างๆ ร่วมด้วย ซึ่งทำให้ลายหม้อดอกที่สร้างสรรค์โดยเทคนิคนี้มีความสวยงามและน่าสนใจ สามารถพบในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ เช่น ชุ่มโขงพระเจ้าวัดขุนคอง หีบธรรมในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ เป็นต้น



• ภาพลายเส้นที่ 78 หม้อดอกชุ่มโขงพระเจ้า วัดขุนคอง อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่



• ภาพลายเส้นที่ 79 หม้อดอก หีบธรรม
ในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เชียงใหม่

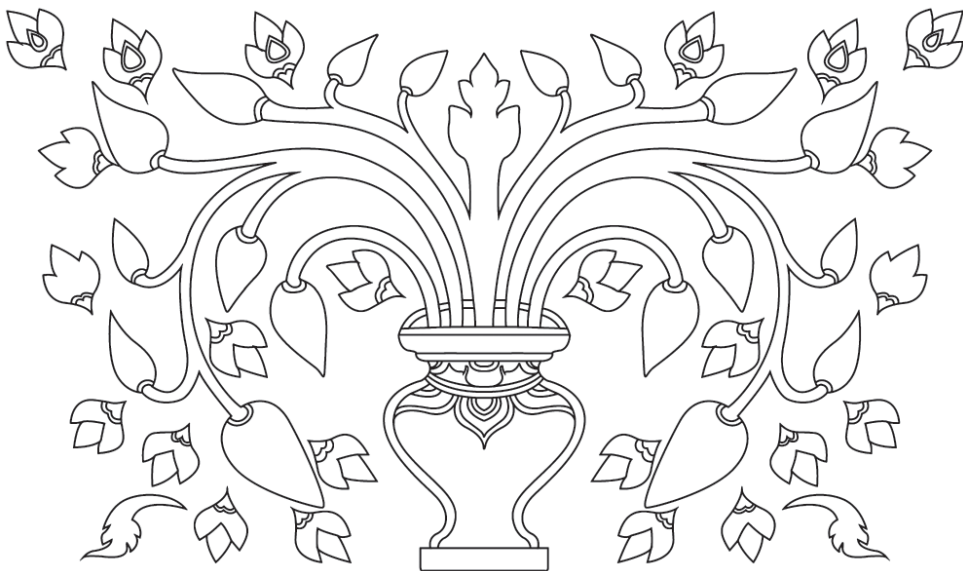


• ภาพลายเส้นที่ 80 หม้อดอก หีบธรรม
ในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เชียงใหม่

มีลายหม้อดอกเทคนิคงานลายคำอยู่ใบหนึ่ง ที่สามารถระบุปีที่สร้างชัดเจน พบที่พิพิธภัณฑ์วัดเจติยหลวง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเมื่อถอดจารึกออกมาแล้ว พบว่าหีบธรรมใบดังกล่าวสร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2348 จึงถือเป็นตัวอย่างลายหม้อดอกที่เกิดขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 ได้อย่างชัดเจน ดังจารึกความว่า

“...นายน้อยมหาวงศ์แลนายน้อยตะนะแลทั้งมวรทั้ง(คร)... มังคละวุฒิก
กาลานะกาลัง... จุฬาสักราชได้ ๑๑๖๗ ตัว ปีสัตตปเร้า เดือน ๓ ออก ๔ คำ
วัน ๖ ได้หื้อทานถึงที่แล้ว ปถมะมูลสัทธาหมายมีแม่เจ้าตุ่นแก้วแปนเค้าแล...
ชุกน แลเจ้าคำคง แลนาเรือนคำ แลนายหนานชัตติยะภริยาชื่อนางบัวไข
แลนายจอม...ภริยาชื่อนางแสงชอย แลนาง...แลนายหนานสุริยะ
แปนผู้ช่างริสนา ภริยาชื่อนางแก้วคันธาก็แปนสัทธา...ชาวเรือนชุกน...”

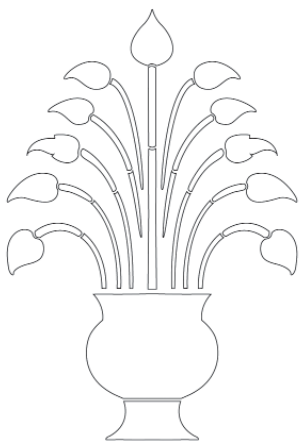
ผู้แปล : วีรศักดิ์ ของเดิม
สำนักศิลปและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง



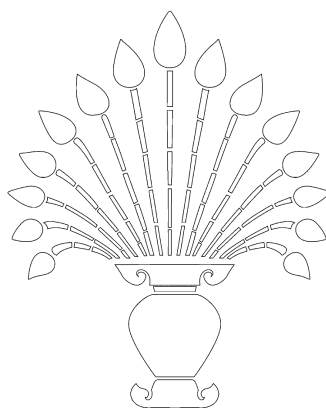
• ภาพลายเส้นที่ 81 หม้อดอก หีบธรรมในพิพิธภัณฑ์วัดเจติยหลวงวรวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

หม้อดอกพุทธศตวรรษที่ 25

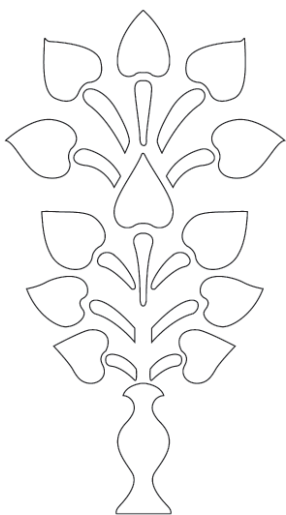
ตัวอย่างงานยุคนี้ค่อนข้างมีตัวอย่างเยอะพอสมควร ซึ่งสามารถพบได้ทุกพื้นที่ใน 8 จังหวัดภาคเหนือตอนบน โดยรูปแบบหม้อดอกส่วนหนึ่งยังคงเป็นรูปแบบเดิม กล่าวคือ ยังคงไว้ซึ่งลายหม้อดอกที่มีดอกบัวโผล่ออกมาจากปากหม้อดอกแจกัน ซึ่งมีตัวอย่างให้เห็นพอสมควร แสดงให้เห็นถึงการหยิบยืมและการสร้างงานซ้ำจากงานยุคก่อนหน้านี้ได้อย่างแพร่หลายในพื้นที่ล้านนา



• ภาพลายเส้นที่ 82 หม้อดอก วัดสบลี
อำเภอเมืองปาน จังหวัดลำปาง



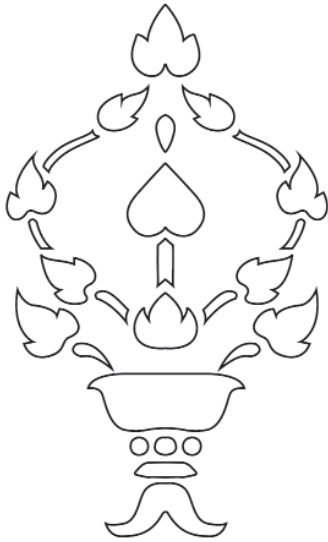
• ภาพลายเส้นที่ 83 หม้อดอก วัดหมูเป็ง
อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน



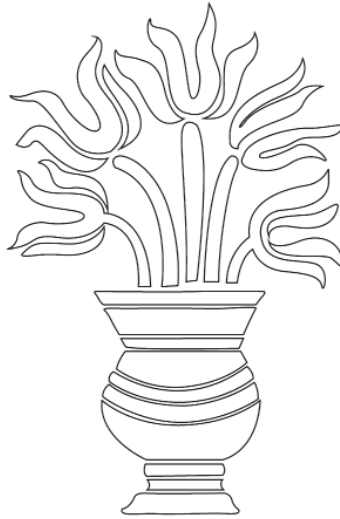
• ภาพลายเส้นที่ 84 หม้อดอก วัดนาแสง
อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง



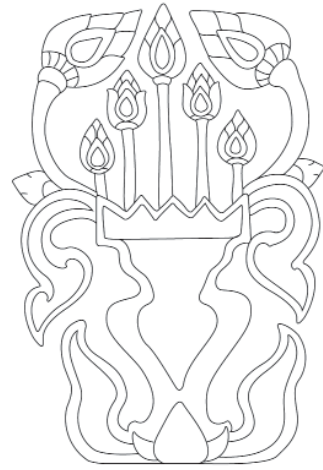
• ภาพลายเส้นที่ 85 หม้อดอก วัดค้อแก้ว
อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง



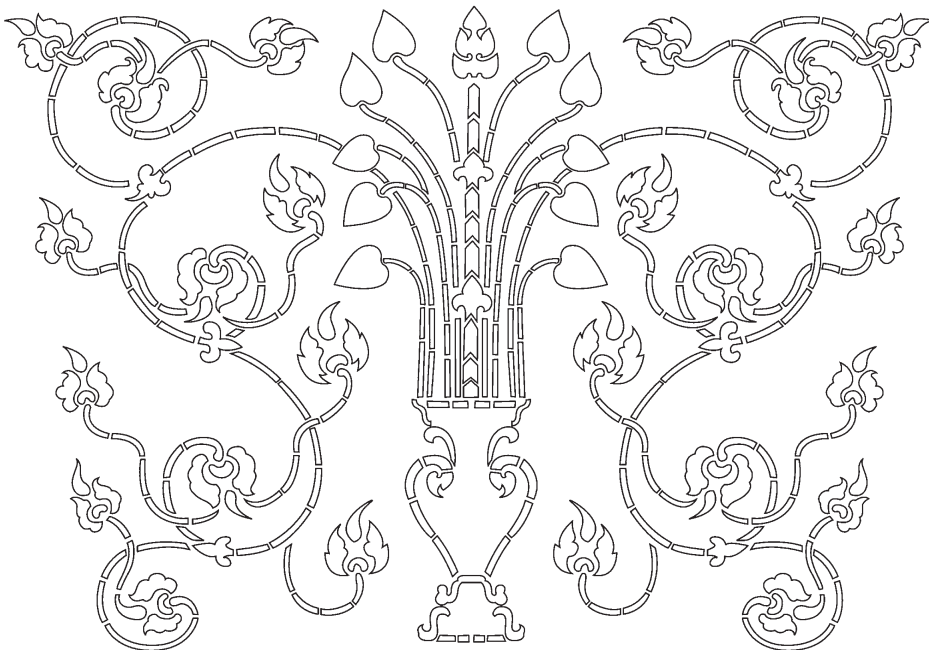
- ภาพลายเส้นที่ 86 หม้อคอก
วัดท่าข้าม อำเภอแม่แตง
จังหวัดเชียงใหม่



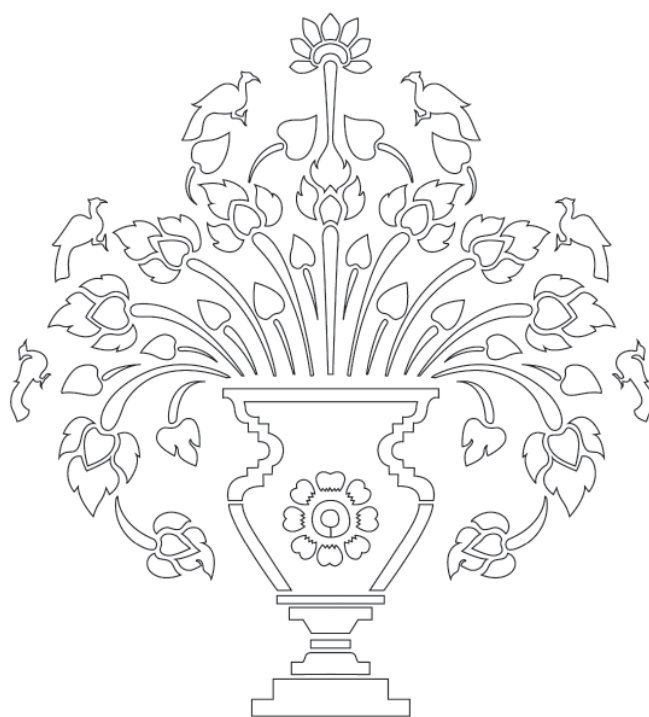
- ภาพลายเส้นที่ 87 หม้อคอก
วัดปราสาท อำเภอเมือง
จังหวัดเชียงใหม่



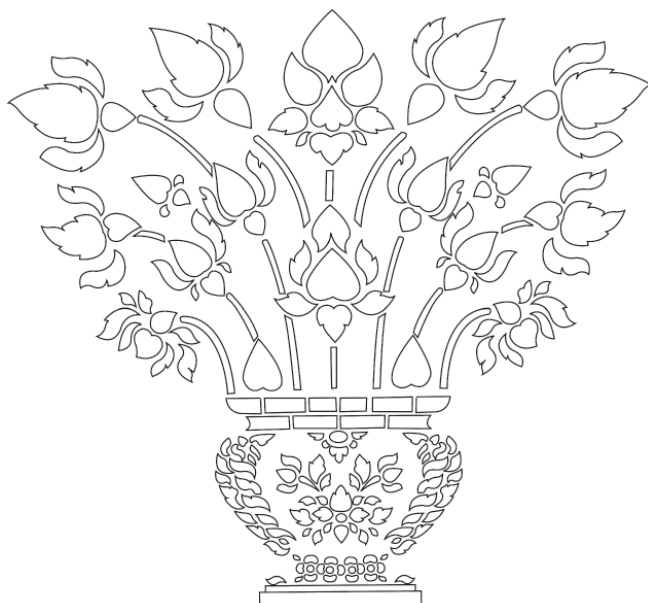
- ภาพลายเส้นที่ 88 หม้อคอก
วัดขอหัวช้าง อำเภอเมืองปาน
จังหวัดลำปาง



- ภาพลายเส้นที่ 89 หม้อคอก วัดทุ่งคา อำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปาง

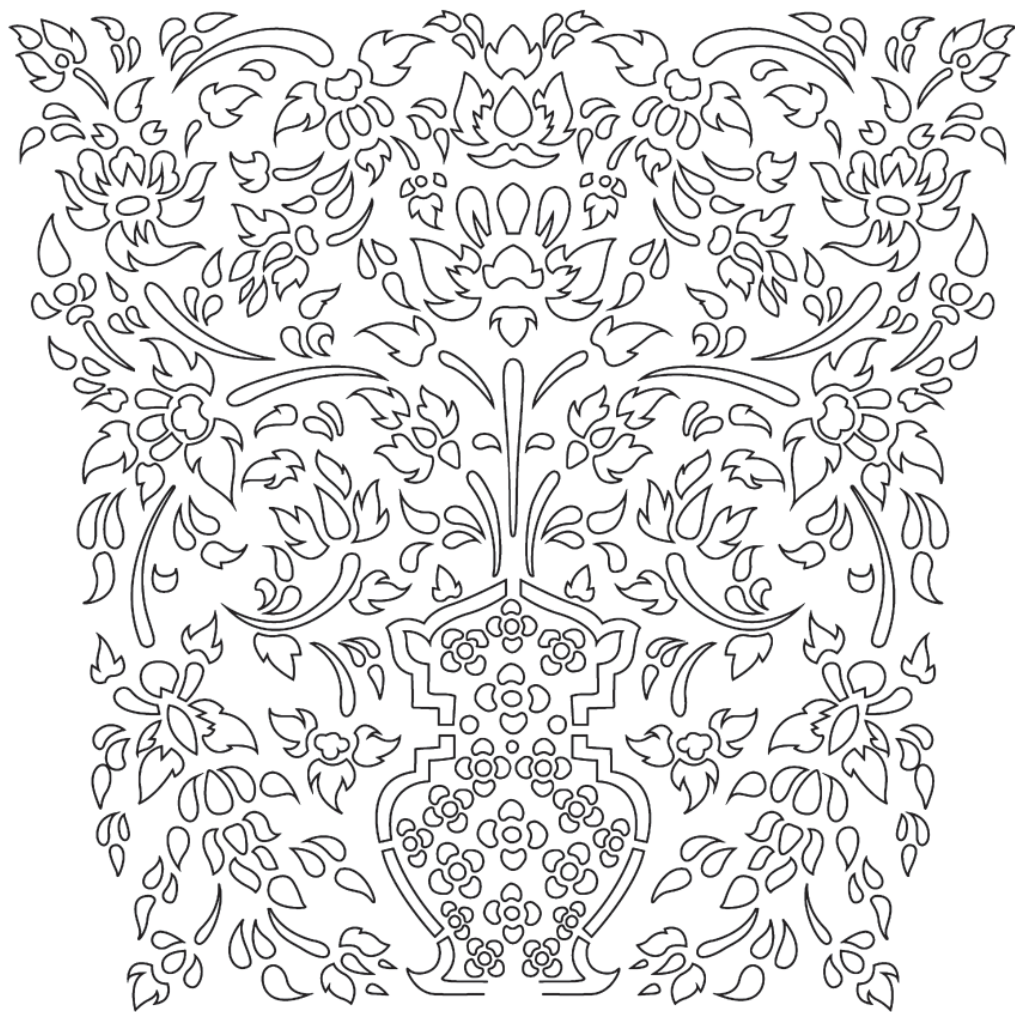


• ภาพลายเส้นที่ 90 หม้อดอก วัฒนาแสง อำเภอกะลา จังหวัดลำปาง

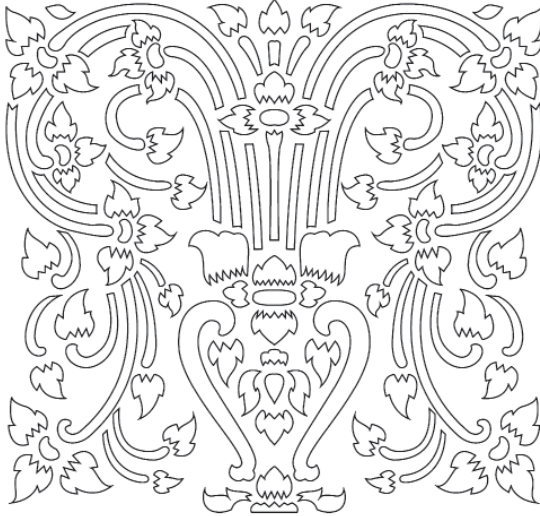


• ภาพลายเส้นที่ 91 หม้อดอก วัฒนอลอง อำเภอเงิน จังหวัดลำปาง

นอกจากนี้ยังมีพัฒนาการของลายหม้อดอกนำไปสู่ลายประดิษฐ์ ที่นำลายกระหนกมา ผูกลายเป็นช่อดอกแผ่กระจายออกจากปากหม้อ ซึ่งลายดังกล่าวถูกใช้ประดับหีบธรรม เพราะ ลักษณะของลายที่แผ่กระจายเป็นพุ่มนี้ ถูกออกแบบมาเพื่อลดพื้นที่ว่างบนหีบธรรม ถือเป็นการจัดการปัญหาของช่างล้านนาที่ผ่านกระบวนการคิดและมองซึ่งความงามได้อย่างลงตัว



• ภาพลายเส้นที่ 92 หม้อดอก วัดบุพพาราม อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่



• ภาพลายเส้นที่ 93 หม้อคอก วัดนาก่วมใต้
อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง



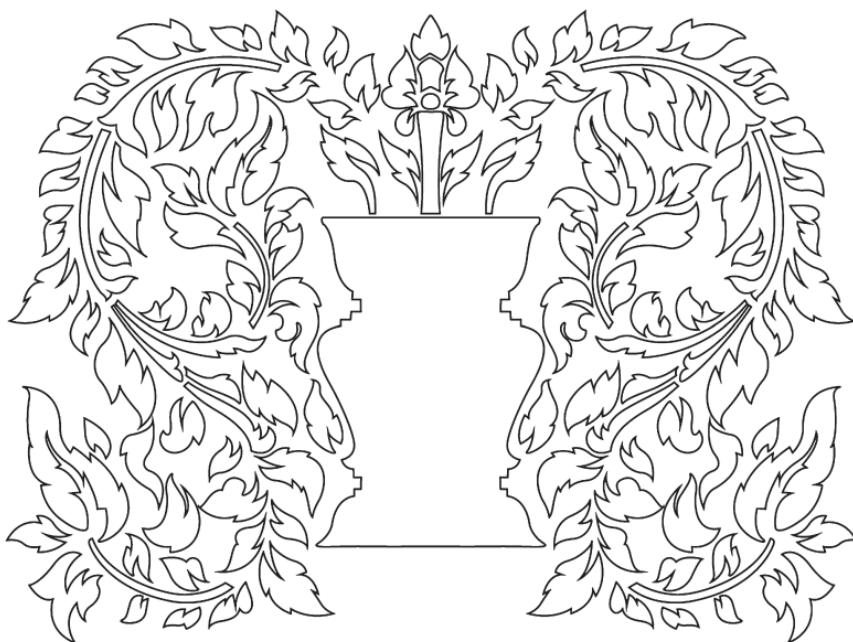
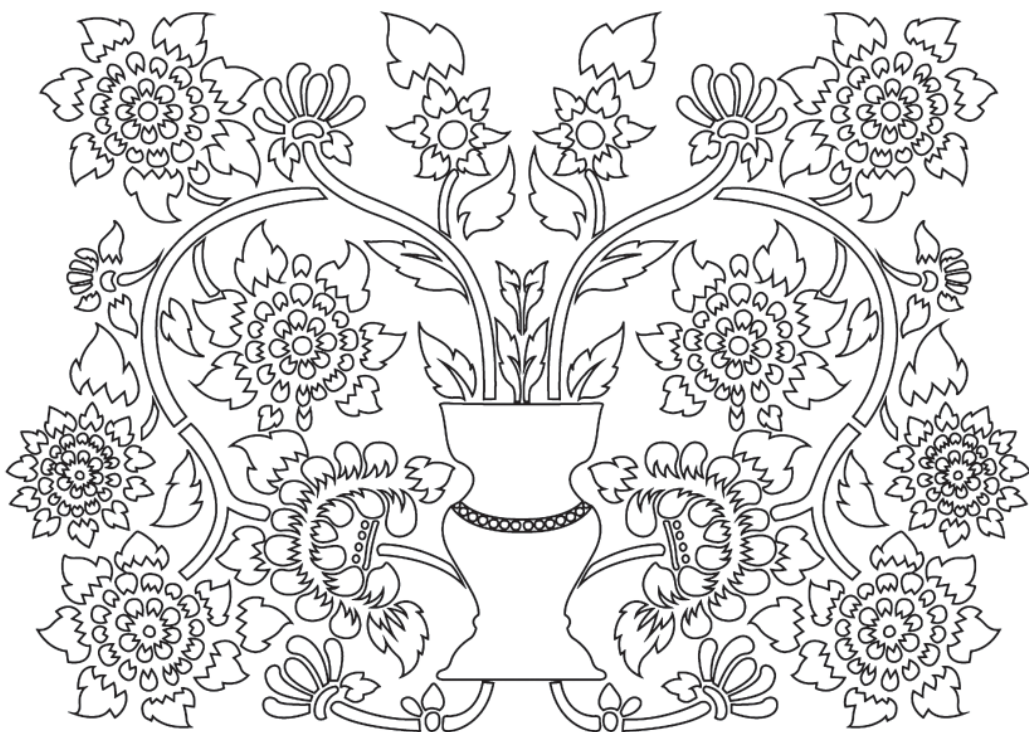
• ภาพลายเส้นที่ 94 หม้อคอก วัดศรีหลวงแจ้ซ้อน
อำเภอเมืองปาน จังหวัดลำปาง



• ภาพลายเส้นที่ 95 หม้อคอก วัดนาเวียง
อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง



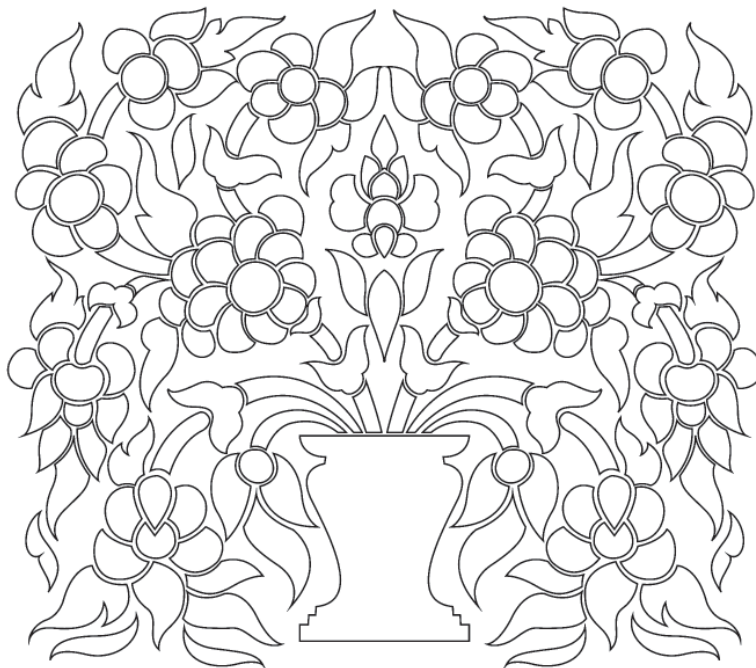
• ภาพลายเส้นที่ 96 หม้อคอก วัดกาตเหนือ
อำเภอสองแคว จังหวัดแพร่



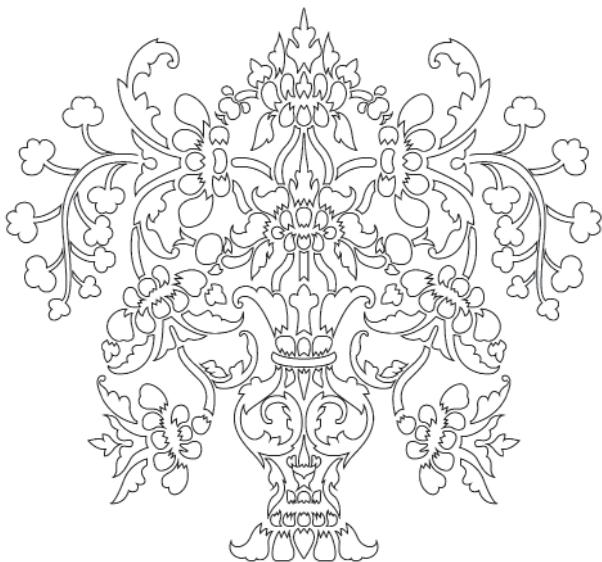
• ภาพลายเส้นที่ 97–98 หม้อดอก วัดประตูป่อง อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง



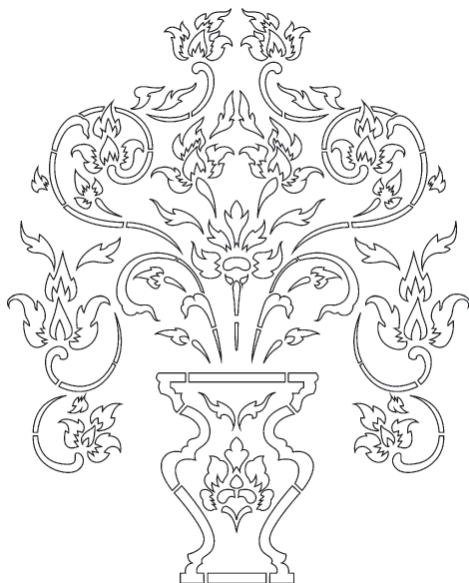
• ภาพลายเส้นที่ 99 หม้อดอก วัดเขาแก้วป็นหวาน อำเภอเงิน จังหวัดลำปาง



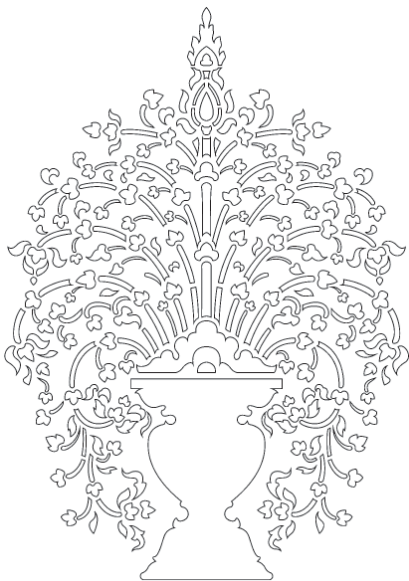
• ภาพลายเส้นที่ 100 หม้อดอก วัดท่าข้าม อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่



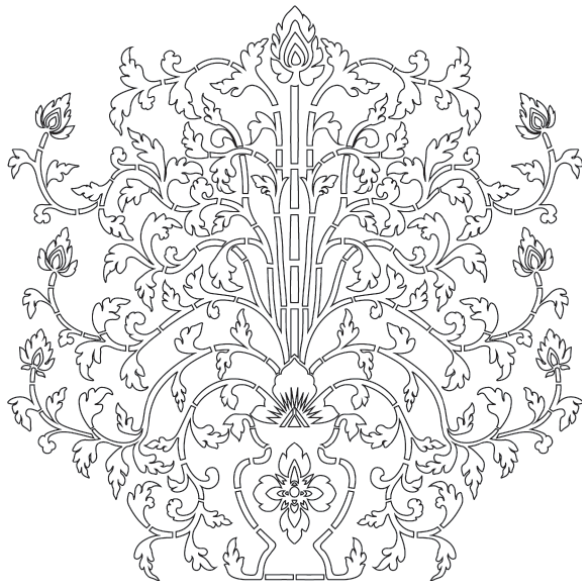
• ภาพลายเส้นที่ 101 หม้อคอก วัดปงแสนทอง
อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง



• ภาพลายเส้นที่ 102 หม้อคอก วัดหลวงราชสันฐาน
อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา



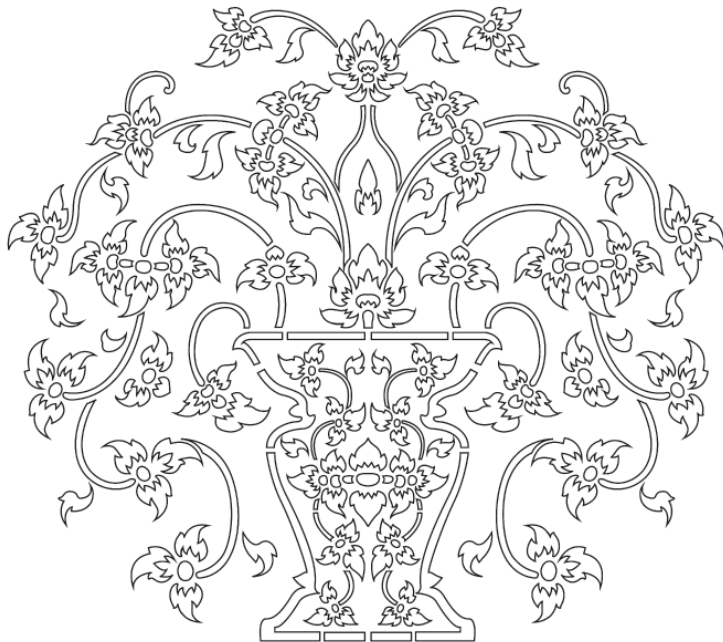
• ภาพลายเส้นที่ 103 หม้อคอก วัดป่าจ้ำ
อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง



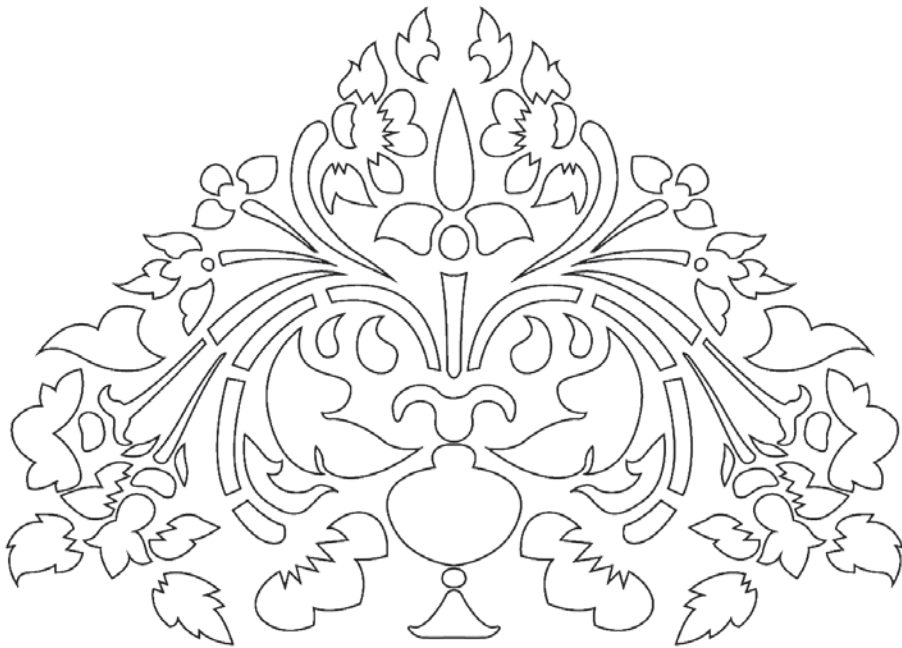
• ภาพลายเส้นที่ 104 หม้อคอก วัดศาลาหลวง
อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง



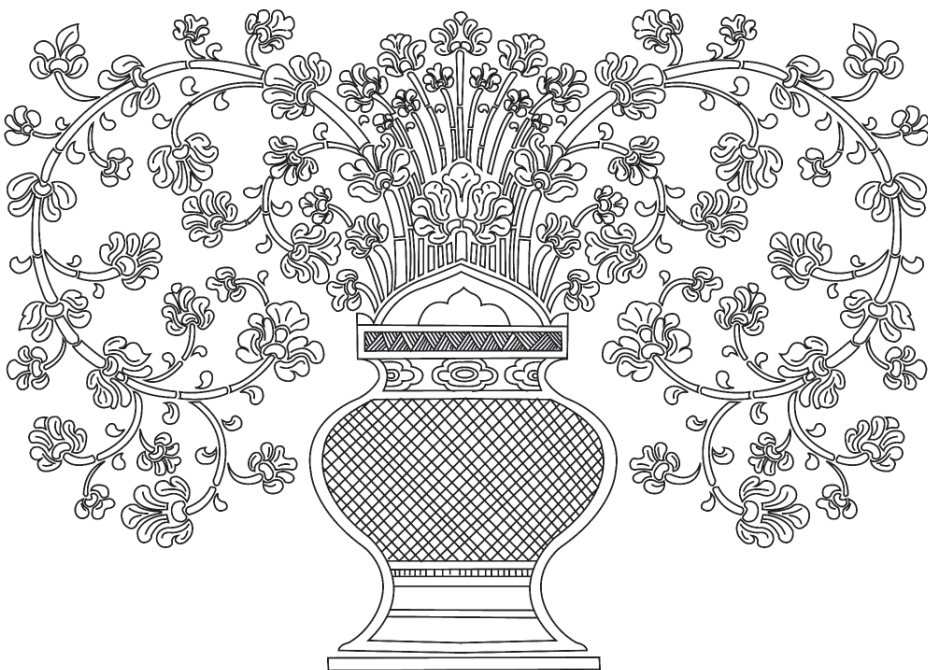
• ภาพลายเส้นที่ 105 หม้อดอก วัดศรีหมวกเกล้า อำเภอมือง จังหวัดลำปาง



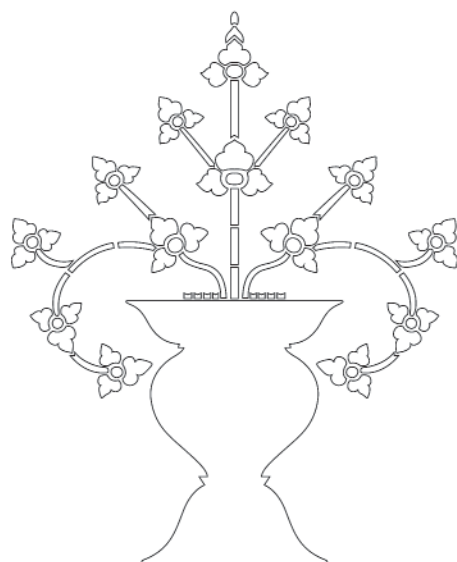
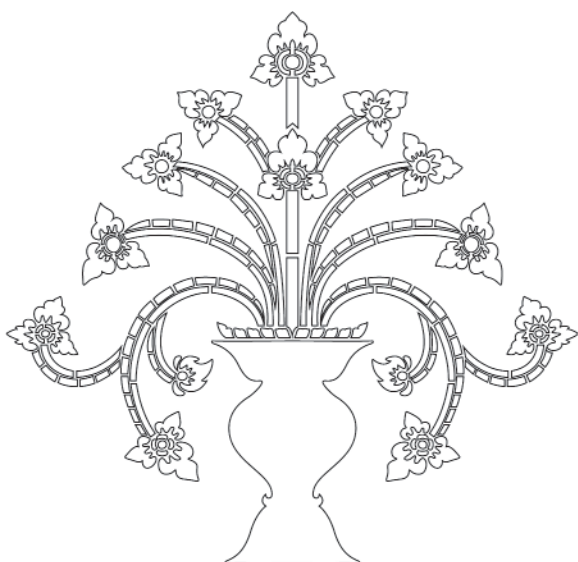
• ภาพลายเส้นที่ 106 หม้อดอก วัดปงแสนทอง อำเภอมือง จังหวัดลำปาง



• ภาพลายเส้นที่ 107 หม้อดอก วัดศรีคอนคำ อำเภอเมือง จังหวัดแพร่



• ภาพลายเส้นที่ 108 หม้อดอก วัดพระธาตุลำปางหลวง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง



• ภาพลายเส้นที่ 109–110 หม้อดอก วัดบ้านเหล่า อำเภอหางฉัตร จังหวัดลำปาง



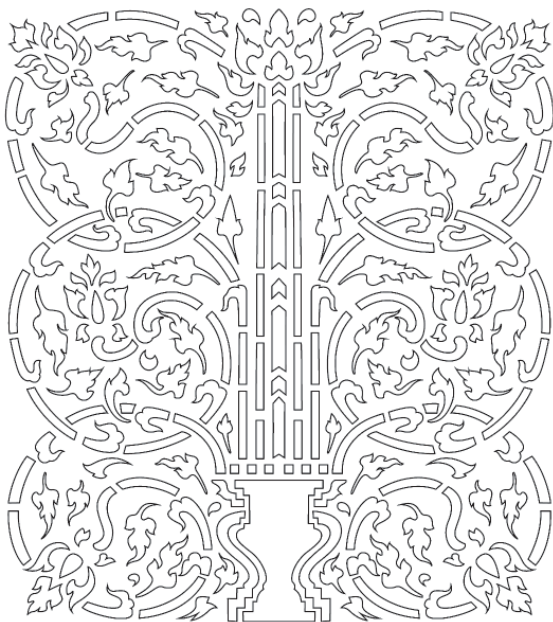
• ภาพลายเส้นที่ 111 หม้อดอก วัดน้ำทิ้ง
อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง



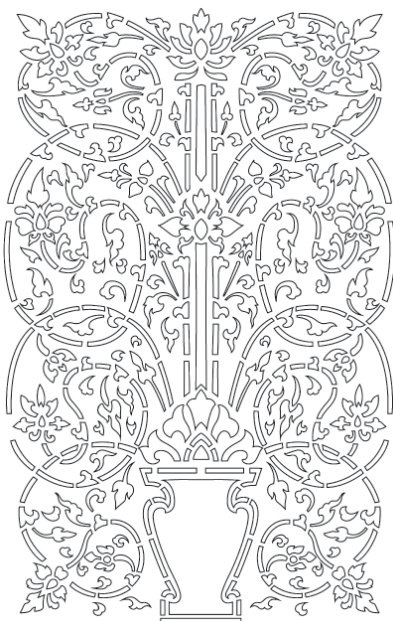
• ภาพลายเส้นที่ 112 หม้อดอก วัดพระธาตุลำปางหลวง
อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง



• ภาพลายเส้นที่ 113
หม้อคอก วัดทุ่งกวาว อำเภอเมือง จังหวัดแพร่



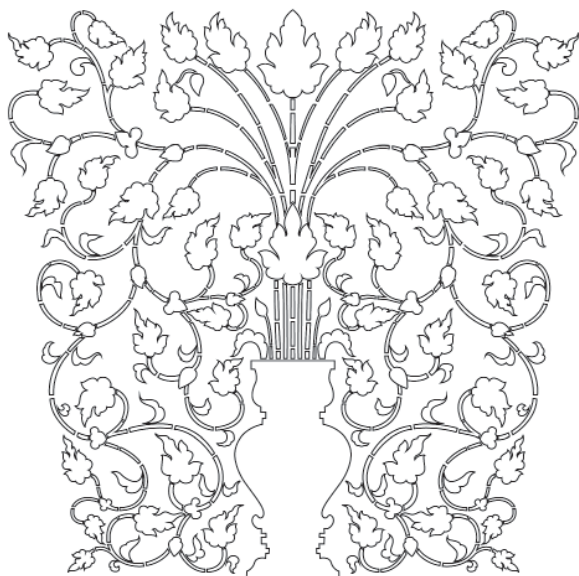
• ภาพลายเส้นที่ 114–115 หม้อคอก วัดคงเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดแพร่



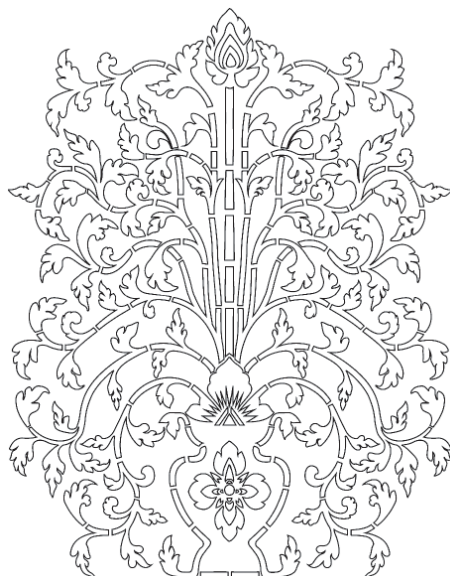
• ภาพลายเส้นที่ 116 หม้อดอก วัดคงเหินือ
อำเภอเมือง จังหวัดแพร่



• ภาพลายเส้นที่ 117 หม้อดอก วัดลำปางกลางตะวันออก
อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง



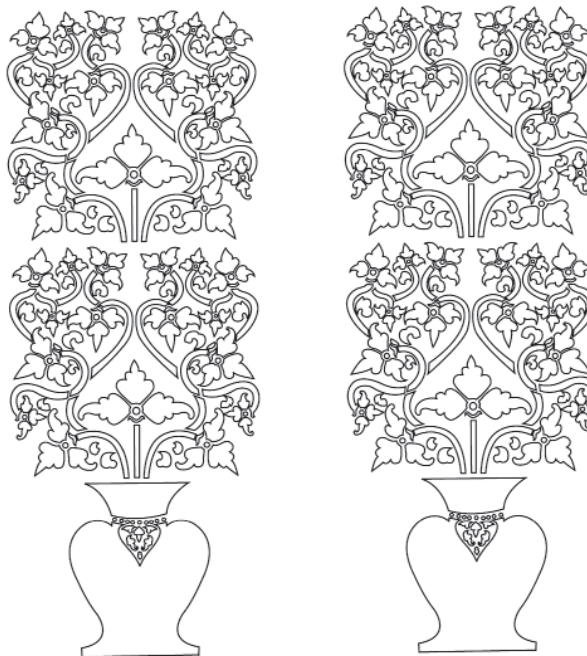
• ภาพลายเส้นที่ 118 หม้อดอก วัดศาลาหลวง
อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง



• ภาพลายเส้นที่ 119 หม้อดอก วัดศาลาหลวง
อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง



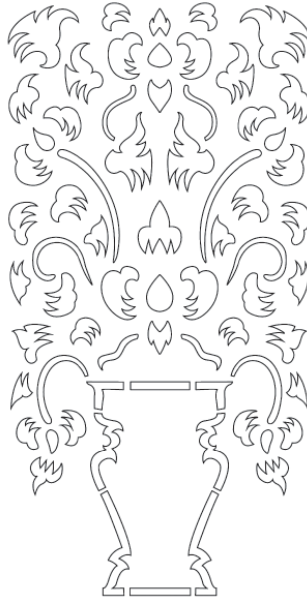
• ภาพลายเส้นที่ 120 หน่อคอก วัดบวรกว้าง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่



• ภาพลายเส้นที่ 121 หน่อคอก วัดพระธาตุแช่แห้ง อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน



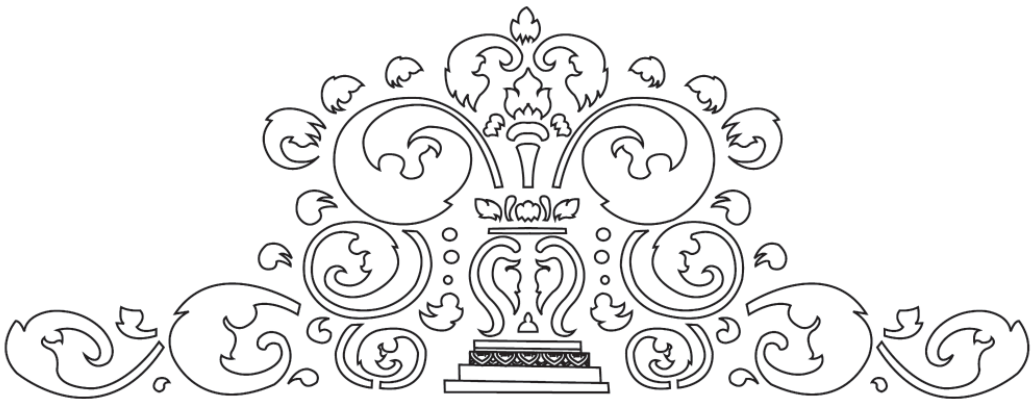
- ภาพลายเส้นที่ 122 หม้อดอก
วัดม้าเหนือ อำเภอเกาะคา
จังหวัดลำปาง



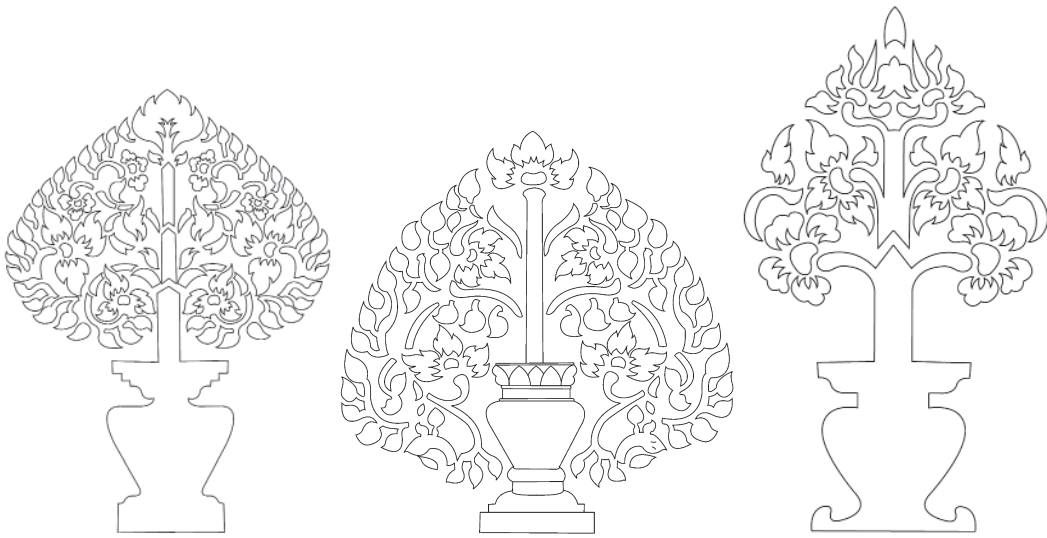
- ภาพลายเส้นที่ 123 หม้อดอก
วัดคุ้งไค้ อำเภอเมือง
จังหวัดพะเยา



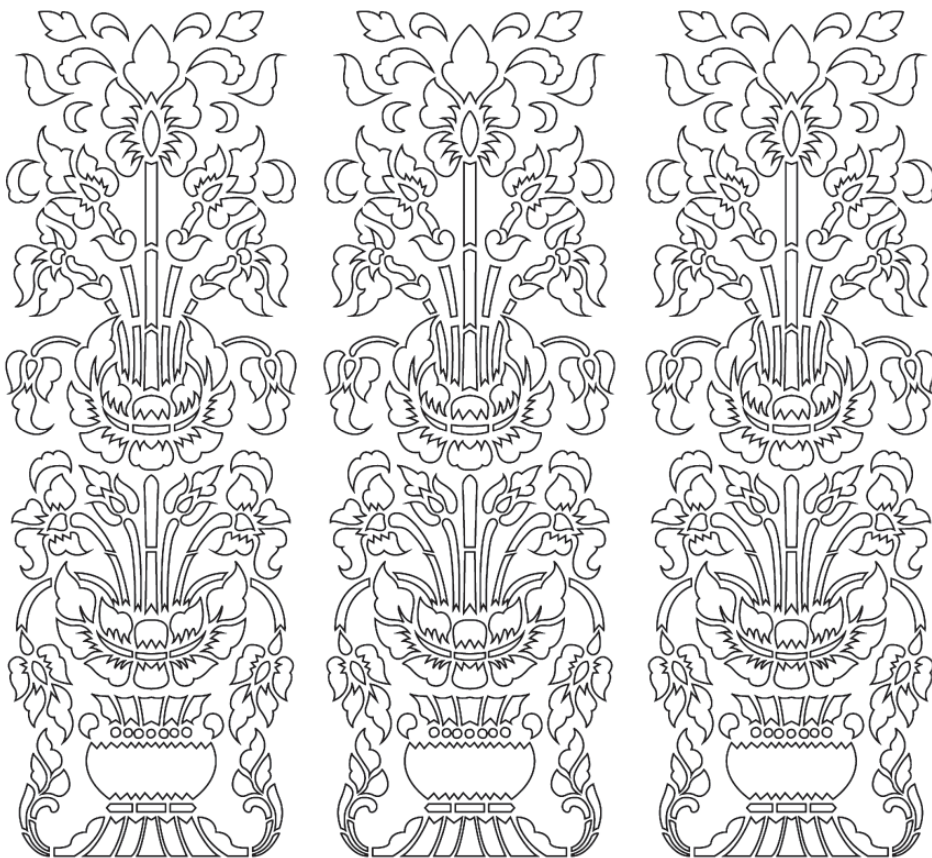
- ภาพลายเส้นที่ 124 หม้อดอก
วัดพระแก้วคอนเฒ่าสุชาคาราม
อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง



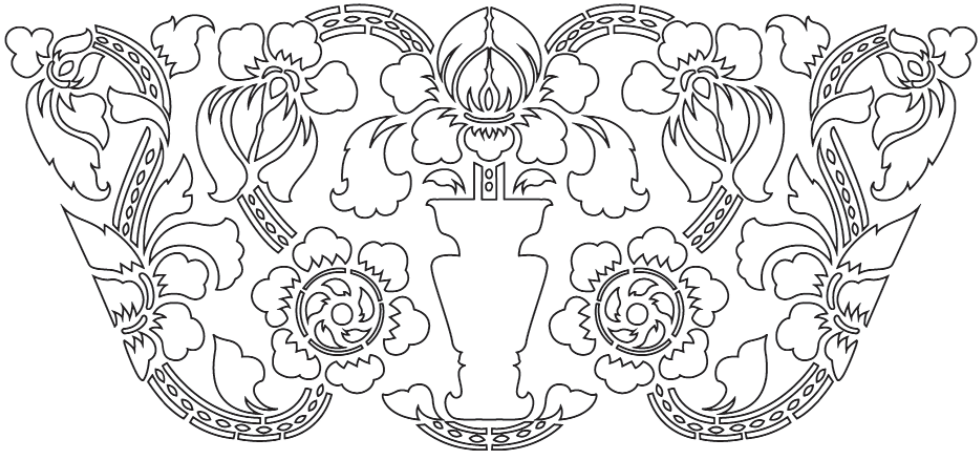
- ภาพลายเส้นที่ 125 หม้อดอก วัดพระธาตุลำปางหลวง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง



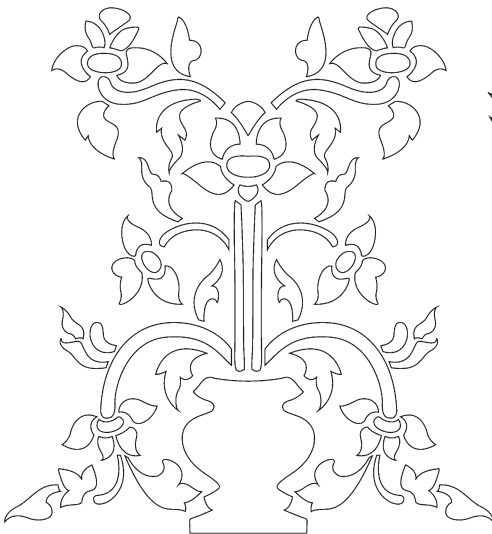
• ภาพลายเส้นที่ 126–128 หม้อดอก วัดปรงสนุกเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง



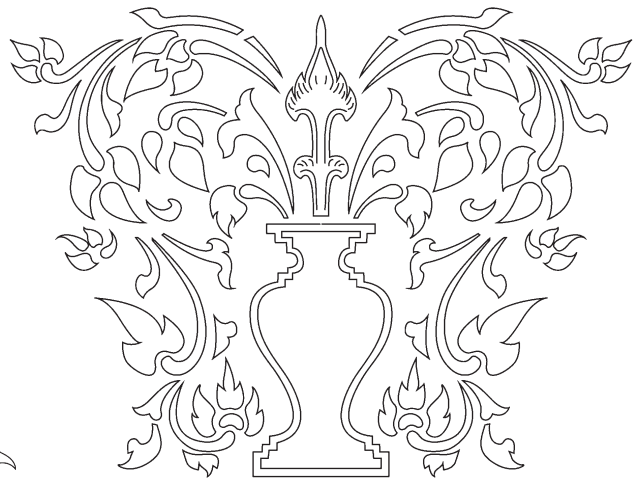
• ภาพลายเส้นที่ 129 หม้อดอก วัดนาบัว อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง



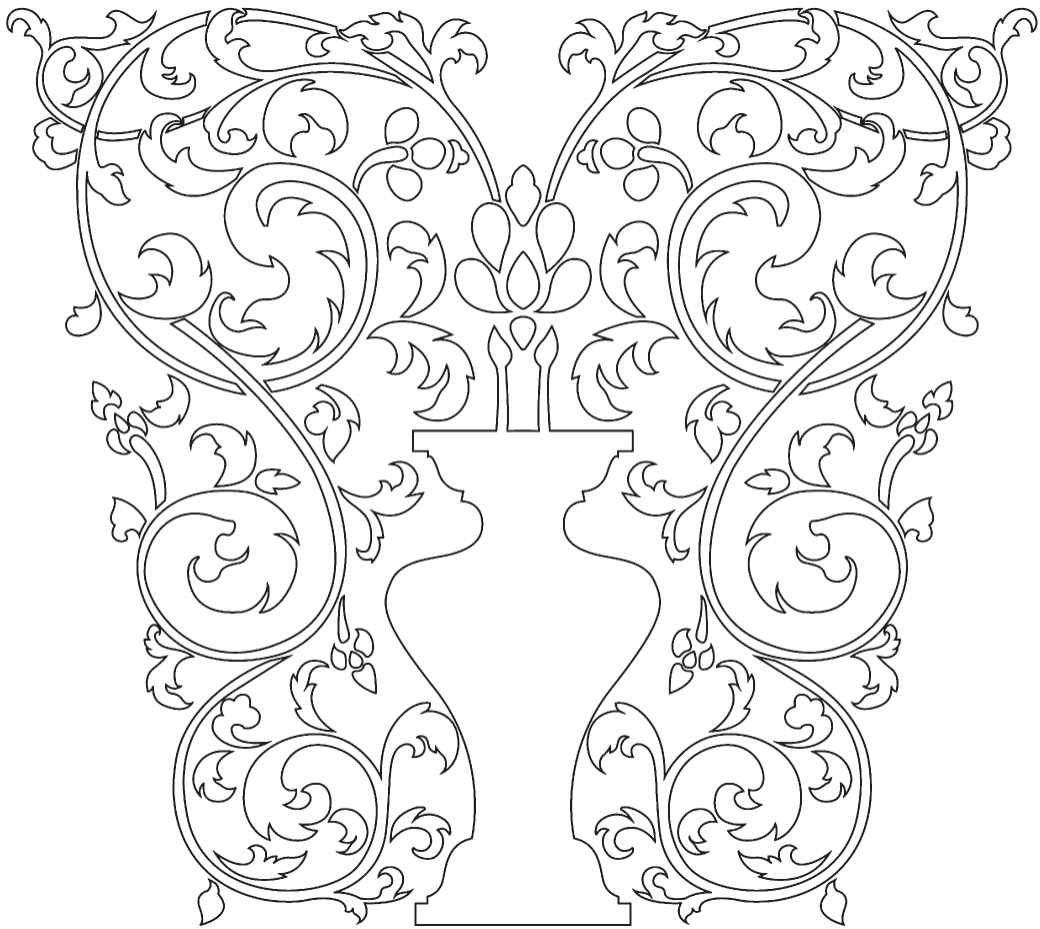
• ภาพลายเส้นที่ 130 หม้อดอก วัดศาลาลวง อำเภอกะลา จังหวัดลำปาง



• ภาพลายเส้นที่ 131 หม้อดอก วัดแม่คาว
อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่

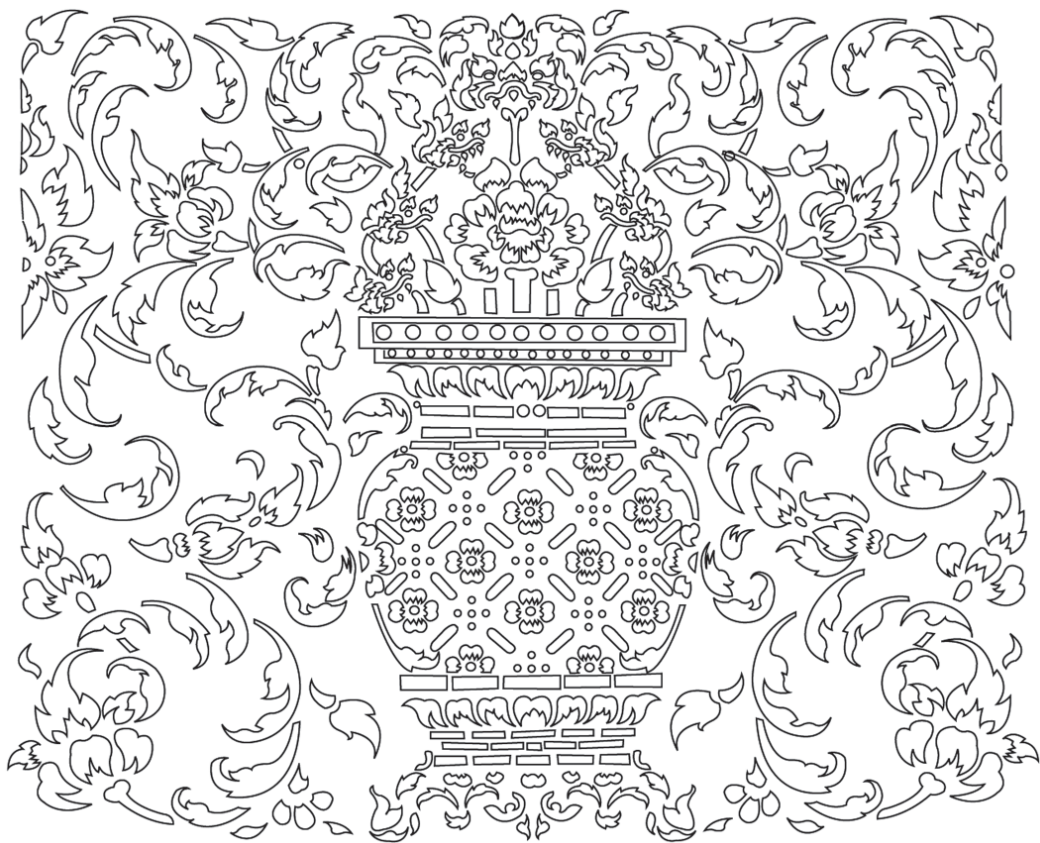


• ภาพลายเส้นที่ 132 หม้อดอก วัดบวกค้าง
อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่

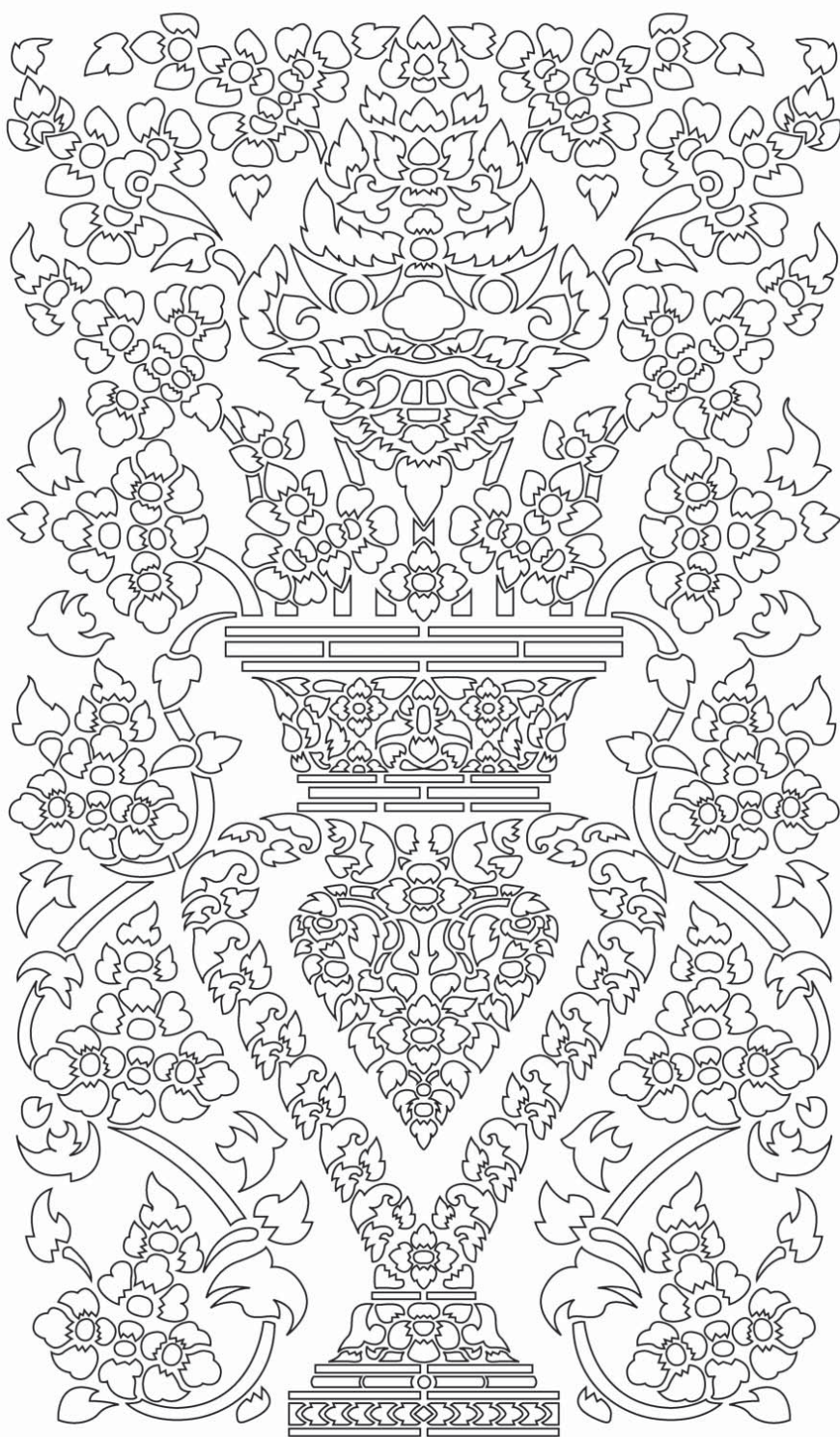


- ภาพลายเส้นที่ 133 หม้อดอก วัดบวรค้ำ อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่

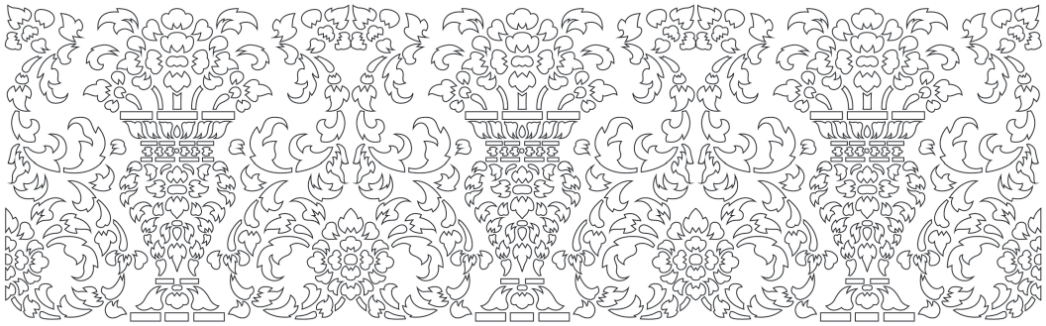
ในช่วงเวลาครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ 25 เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญในอาณาจักรสยาม ได้ส่งผลให้สังคมและวัฒนธรรมล้านนาได้มีการปรับเปลี่ยน รวมไปถึงรูปแบบงานศิลปกรรม ก็ได้รับผลกระทบนี้ด้วยเช่นเดียวกัน ดังจะพบรูปแบบลวดลายศิลปะรัตนโกสินทร์ปรากฏในงาน ศิลปกรรมท้องถิ่น เช่น ลายกระหนก ลายดอกพุดตาน ลายกระจังตาอ้อย เป็นต้น ในการผูกลาย หม้อดอก สะท้อนความนิยมศิลปะจากส่วนกลางที่เริ่มมีความนิยมในช่วงก่อนหน้านี้ โดยการ สันนิษฐานจากเจ้านายในท้องถิ่นมาบ้างแล้ว ดังตัวอย่างต่อไปนี้



• ภาพลายเส้นที่ 134 หม้อดอก วัดกะตึกเชียงม้น อำเภอมือง จังหวัดลำปาง



• ภาพลายเส้นที่ 135 หม้อดอก วัดพระแก้วคอนเ้าสุทธาคาราม อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง



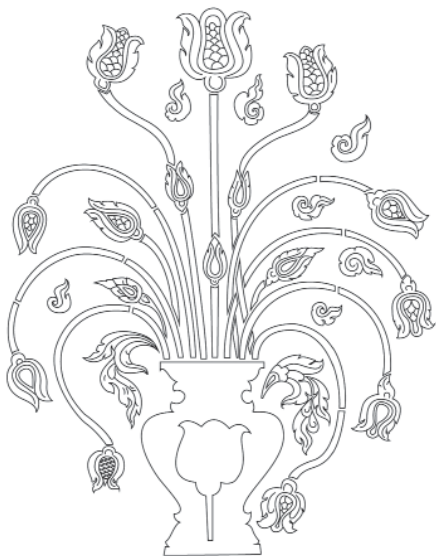
• ภาพลายเส้นที่ 136 หม้อคอก วัดพระแก้วคอนเ้าสุซาคาราม อำเภอเมือง จังหวัคลำปาง



• ภาพลายเส้นที่ 137–138 หม้อคอก วัดพระแก้วคอนเ้าสุซาคาราม อำเภอเมือง จังหวัคลำปาง



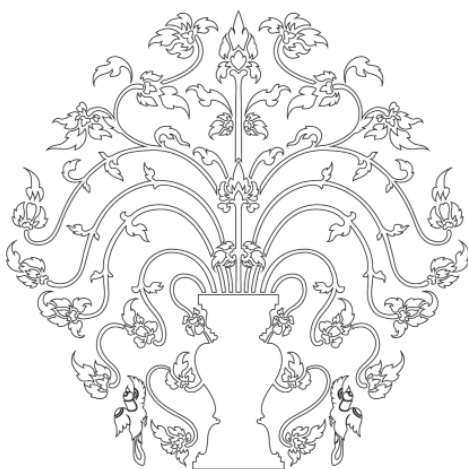
• ภาพลายเส้นที่ 139 หม้อคอก วัดบุพพาราม อำเภอเมือง จังหวัคเชียงใหม่



• ภาพลายเส้นที่ 140 หม้อดอก วัดคันธงชัย
อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

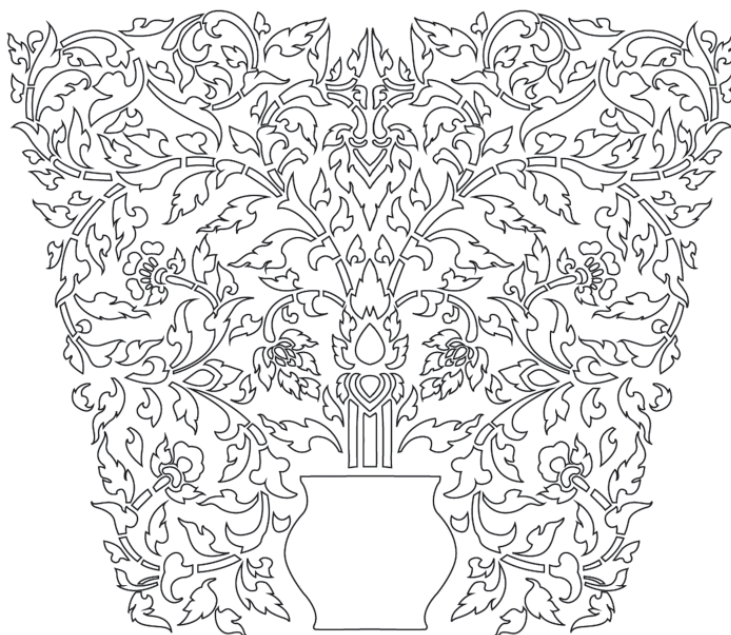


• ภาพลายเส้นที่ 141 หม้อดอก วัดปงสนุกเหนือ
อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง



• ภาพลายเส้นที่ 142–143 หม้อดอก วัดคันธงชัย อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

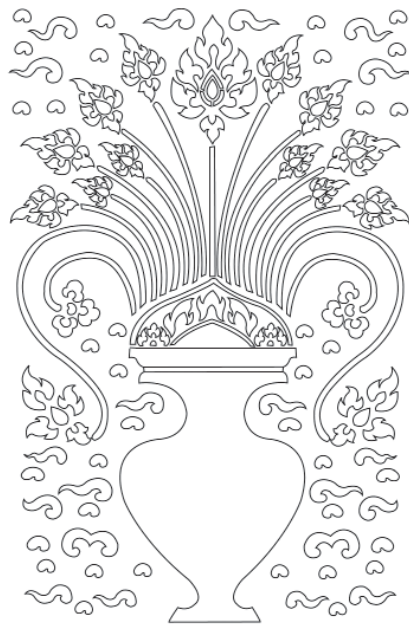




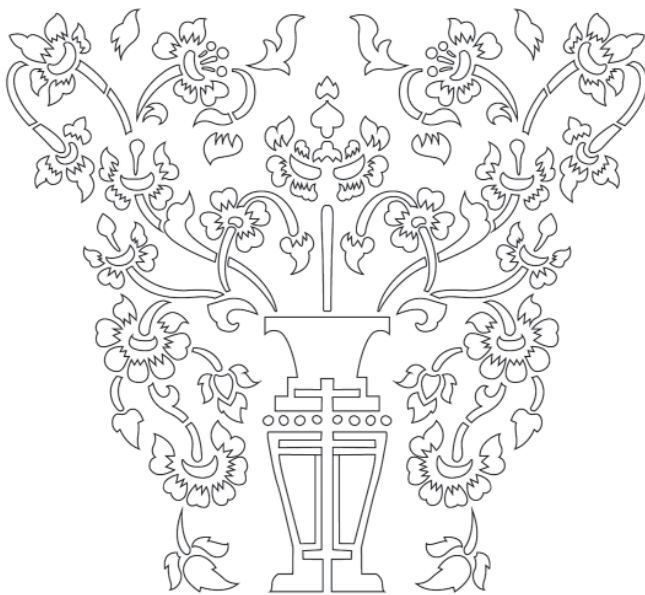
• ภาพลายเส้นที่ 144 หม้อดอก วัดคูมิมงคล (ร้องเหย่ง) อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่



• ภาพลายเส้นที่ 145 หม้อดอก วัดหลวง อำเภอเมือง จังหวัดแพร่



• ภาพลายเส้นที่ 146–147 หม้อดอก วัดพระธาตุลำปางหลวง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง



• ภาพลายเส้นที่ 148 หม้อดอก วัดนาแสง
อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง



• ภาพลายเส้นที่ 149 หม้อดอก วัดพันตอง
อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่



- ภาพลายเส้นที่ 150 หม้อดอก วัดเหล่าหลวง
อำเภอเนิน จังหวัดลำปาง



- ภาพลายเส้นที่ 151 หม้อดอก วัดพระธาตุจอมปิง
อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง



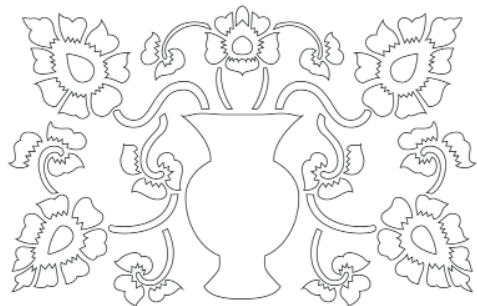
- ภาพลายเส้นที่ 152 หม้อดอก วัดนกแก้วไค้
อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง



- ภาพลายเส้นที่ 153 หม้อดอก วัดพระธาตุลำปางหลวง
อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง



- ภาพลายเส้นที่ 154 หม้อดอก วัดปงหลวง
อำเภอเสริมงาม จังหวัดลำปาง



- ภาพลายเส้นที่ 155 หม้อดอก วัดสันหลวง
อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง



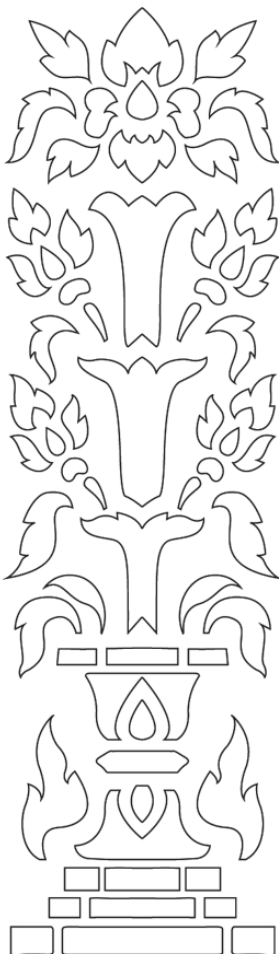
• ภาพลายเส้นที่ 156–157 หม้อดอก วัดนาคคหลวง อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง



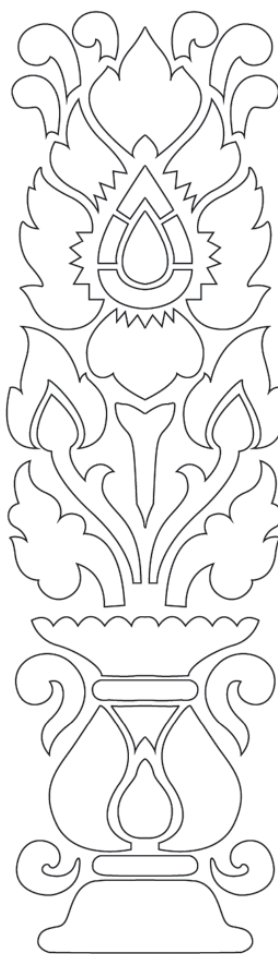
• ภาพลายเส้นที่ 158 หม้อดอก วัดน้ำใจ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง



- ภาพลายเส้นที่ 159
หม้อดอก วัดคอยป่าตาล
อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง



- ภาพลายเส้นที่ 160
หม้อดอก วัดแม่คำมี
อำเภอหนองม่วงไข่
จังหวัดแพร่



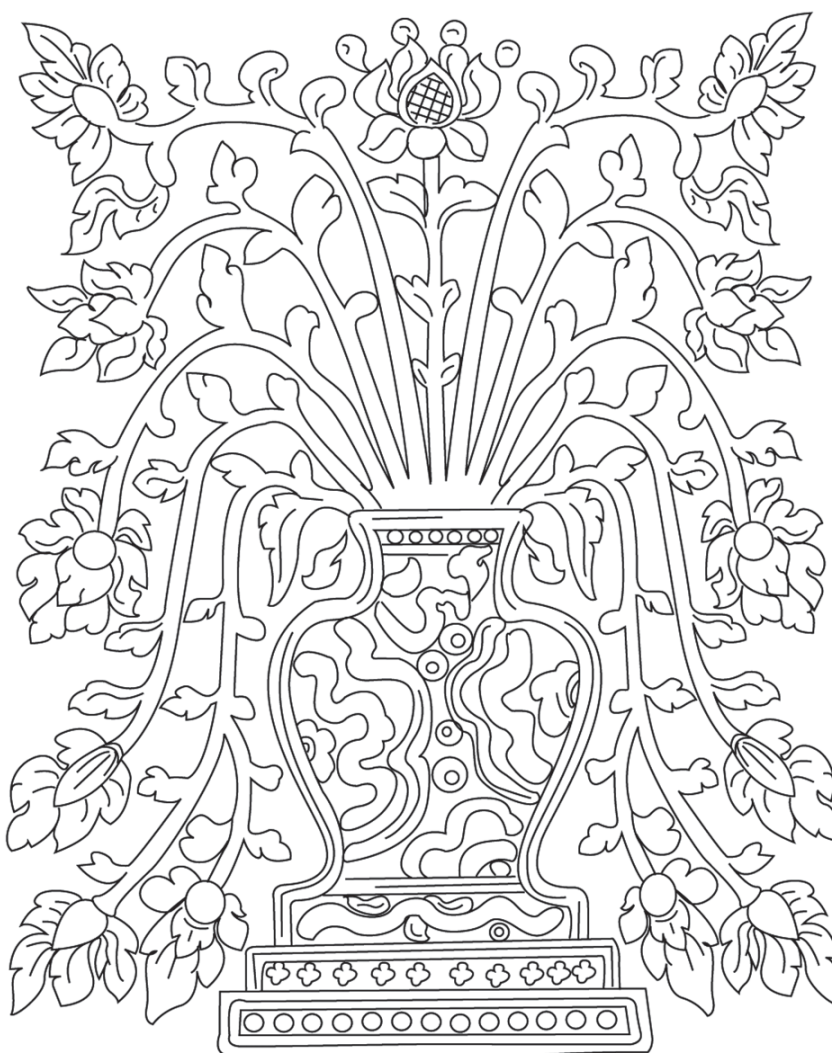
- ภาพลายเส้นที่ 161
หม้อดอก วัดคอนทัน
อำเภอสูงเม่น
จังหวัดแพร่



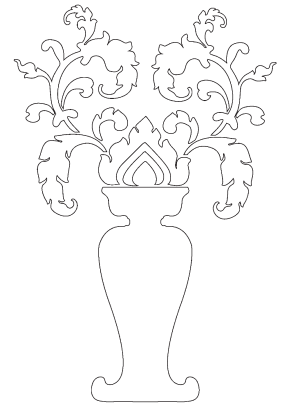
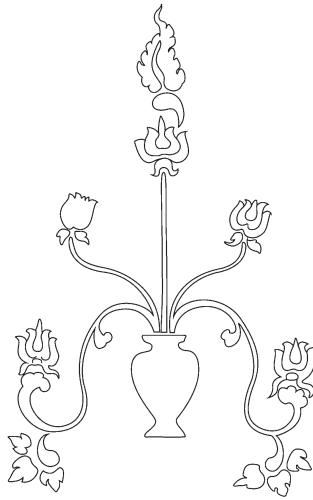
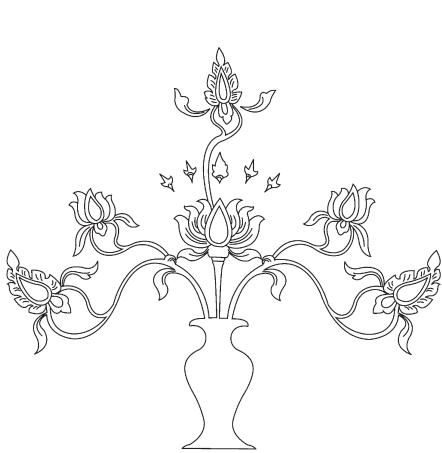
- ภาพลายเส้นที่ 162
หม้อดอก วัดป่าเหียง
อำเภอห้างฉัตร
จังหวัดลำปาง

นอกจากอิทธิพลของศิลปะรัตนโกสินทร์แล้ว ในช่วงเวลาดังกล่าวในพื้นที่ล้านนายังได้รับอิทธิพลศิลปวัฒนธรรมจากหลายกลุ่ม ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น 3 กลุ่มใหญ่ คือ กลุ่มแรกลวดลายที่ได้รับอิทธิพลศิลปะไทลื้อ กลุ่มที่สองที่ได้รับอิทธิพลศิลปะแบบพม่า-ไทใหญ่ และกลุ่มที่สามลวดลายที่ได้รับอิทธิพลศิลปะแบบจีน

รูปแบบลวดลายหม้อดอกที่ได้รับอิทธิพลศิลปะไทลื้อ



- ภาพลายเส้นที่ 163 หม้อดอก วัคบุญยืน อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน



• ภาพลายเส้นที่ 164–165 หม้อดอก วัดหนองแดง อำเภอเชียงกลาง จังหวัดน่าน

• ภาพลายเส้นที่ 166 หม้อดอก
วัดสร้างโตก (โคนเหนือ)
อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่

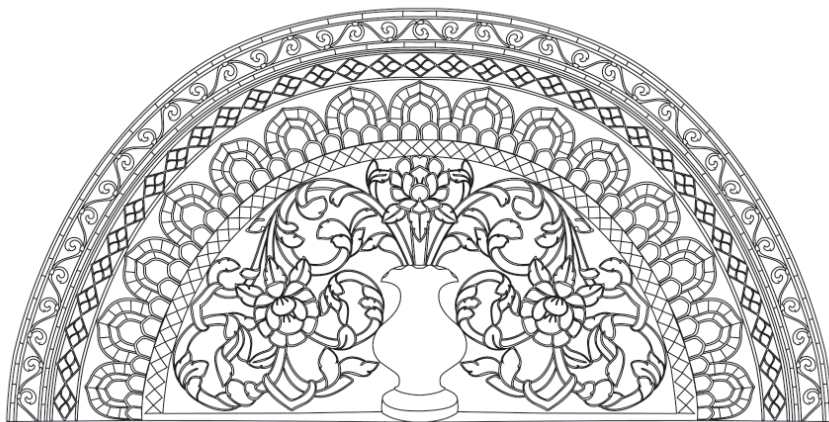


• ภาพลายเส้นที่ 167 หม้อดอก วัดหนองแดง
อำเภอเชียงกลาง จังหวัดน่าน

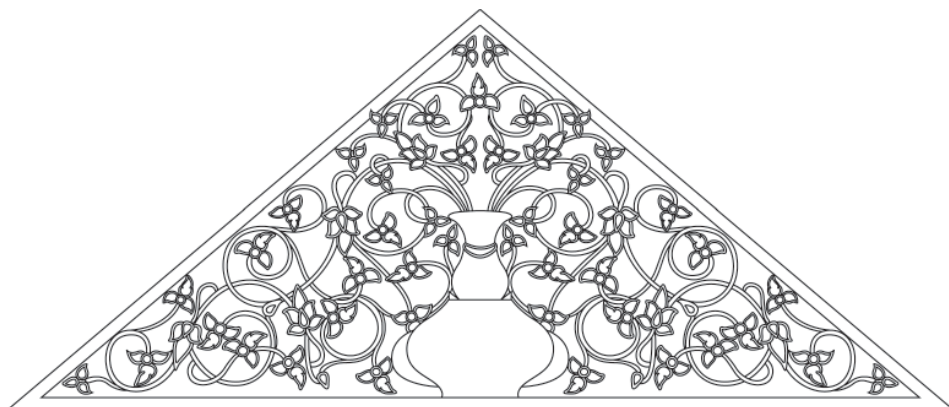


• ภาพลายเส้นที่ 168 หม้อดอก วัดคันหลวง
อำเภอบัว จังหวัดน่าน

รูปแบบลวดลายหม้อดอกที่ได้รับอิทธิพลศิลปะแบบพม่า-ไทใหญ่



- ภาพลายเส้นที่ 169 หม้อปูลงชฎะ วัดม่อนปู่ยักษ์ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง



- ภาพลายเส้นที่ 170-171 หม้อปูลงชฎะ วัดศรีชุม อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง



- ภาพลายเส้นที่ 172 หม้อดอก วัดม่อนปู่ยักษ์
อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

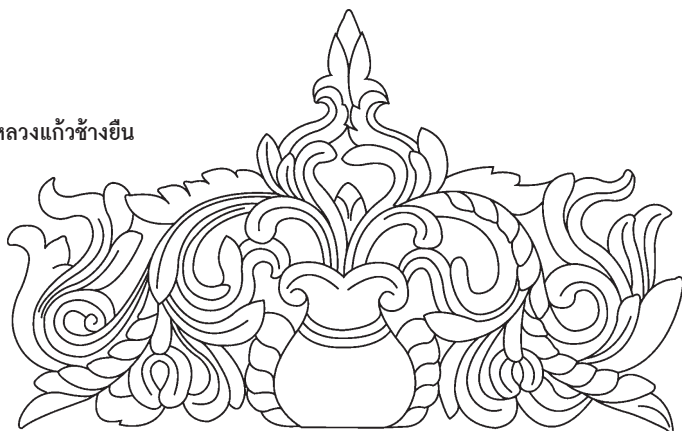


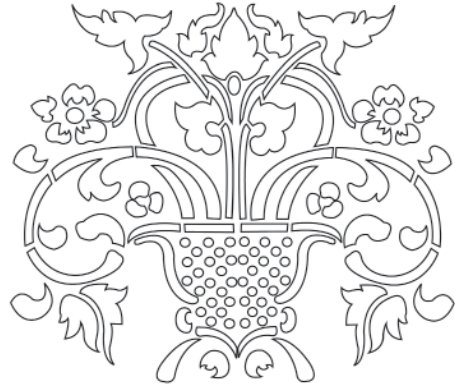
- ภาพลายเส้นที่ 173 หม้อดอก วัดหนองก้าย
อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่



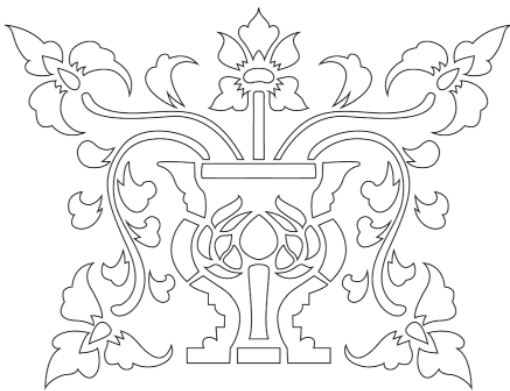
- ภาพลายเส้นที่ 174 หม้อดอก วัดม่อนกระติง
อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

- ภาพลายเส้นที่ 175 หม้อดอก วัดโหล่หินหลวงแก้วช้างยืน
อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง





• ภาพลายเส้นที่ 176–179 หม้อคอก วัดอุมลอง อำเภอเงิน จังหวัดลำปาง



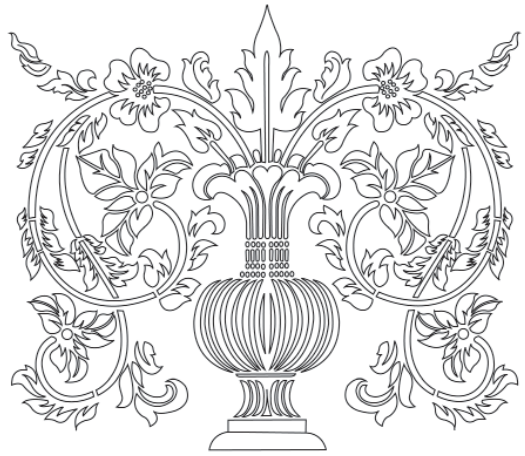
• ภาพลายเส้นที่ 180 หม้อคอก วัดชัยพระเกียรติ
อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่



• ภาพลายเส้นที่ 181 หม้อคอก วัดประดู่ป้อง
อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง



- ภาพลายเส้นที่ 182 หม้อคอก วัดม่อนปู่ยักษ์
อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง



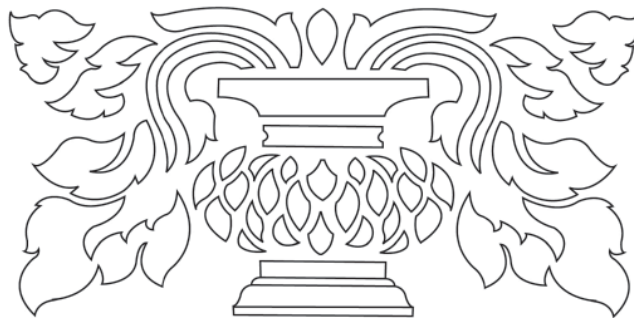
- ภาพลายเส้นที่ 183 หม้อคอก วัดอุมลอง
อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง



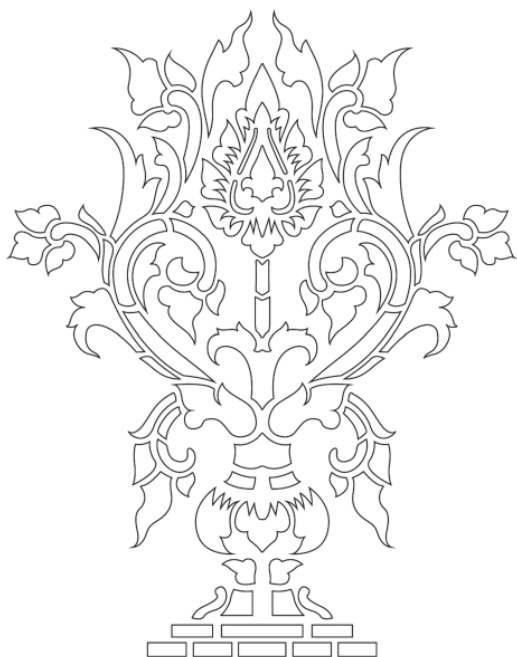
- ภาพลายเส้นที่ 184 หม้อคอก วัดม่อนจำศีล
อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง



- ภาพลายเส้นที่ 185 หม้อคอก วัดคงฤาษี
อำเภอบ้านโฮ่ง จังหวัดลำพูน



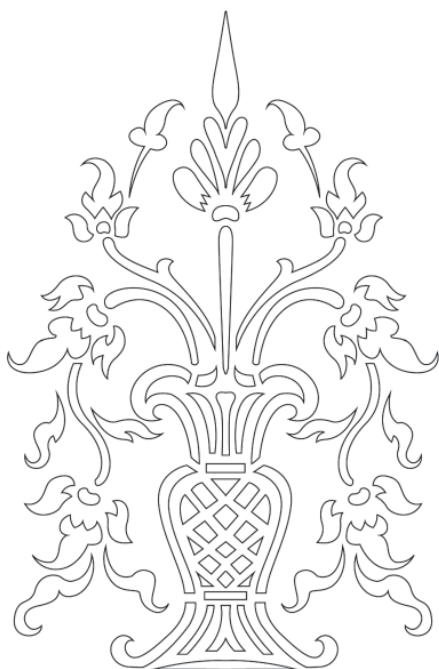
- ภาพลายเส้นที่ 186 หม้อคอก วัดปงสนุกเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง



• ภาพลายเส้นที่ 187 หม้อดอก วัดคงฤาษี
อำเภอบ้านโฮ่ง จังหวัดลำพูน

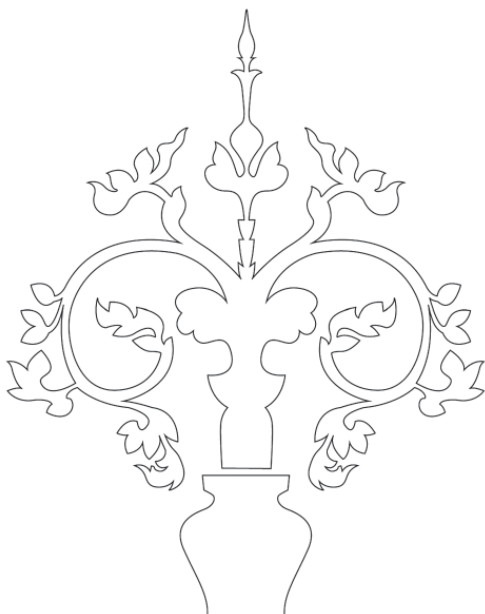


• ภาพลายเส้นที่ 188 หม้อดอก วัดสบตุ๋ย
อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง



• ภาพลายเส้นที่ 189–190 หม้อดอก วัดนากวาง อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง

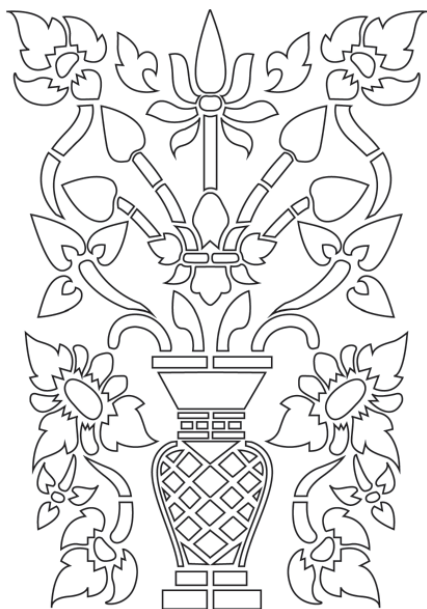




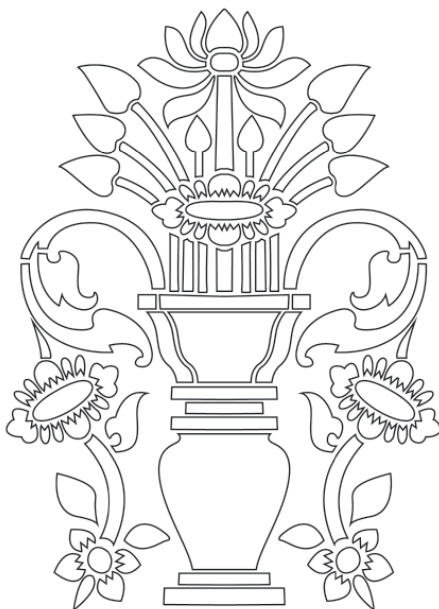
• ภาพลายเส้นที่ 191 หม้อดอก วัดนาถวาส
อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง

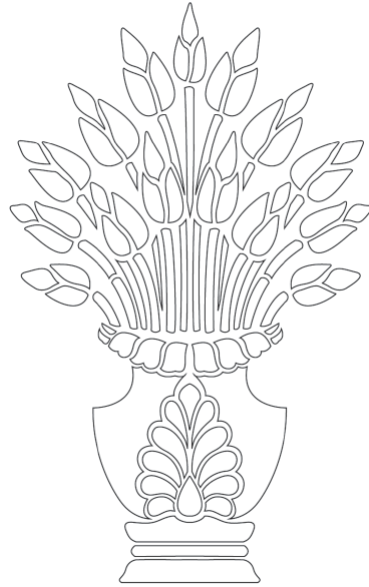
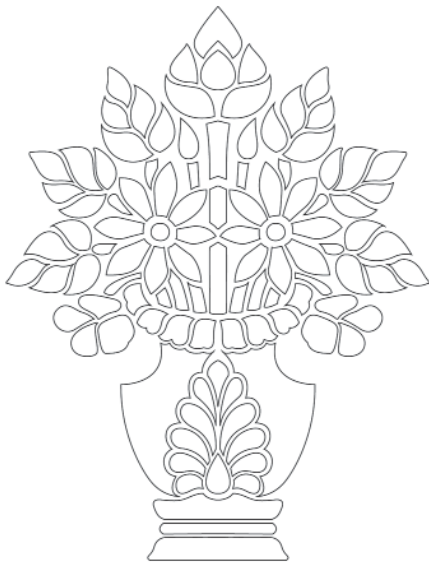


• ภาพลายเส้นที่ 192 หม้อดอก วัดบ้านเหมี้ยง
อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง

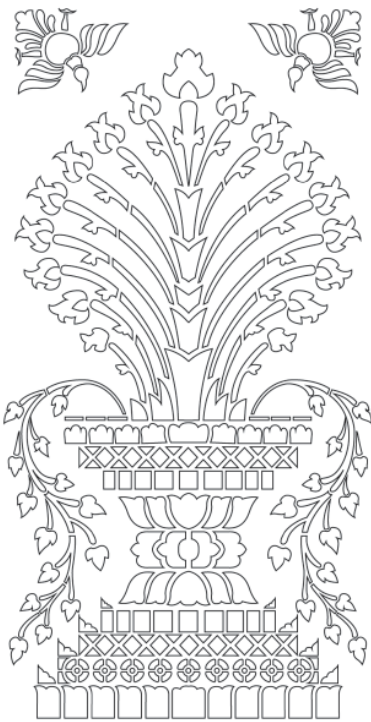


• ภาพลายเส้นที่ 193–194 หม้อดอก วัดด้าม่อน อำเภอลอง จังหวัดแพร่

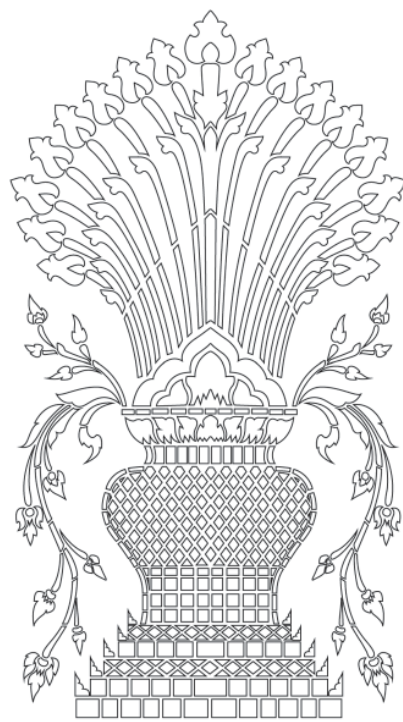




• ภาพลายเส้นที่ 195–196 หม้อดอก วัดสวนดอก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่



• ภาพลายเส้นที่ 197 หม้อดอก วัดนาฟาน
อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง



• ภาพลายเส้นที่ 198 หม้อดอก วัดศรีอ้วน
อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง



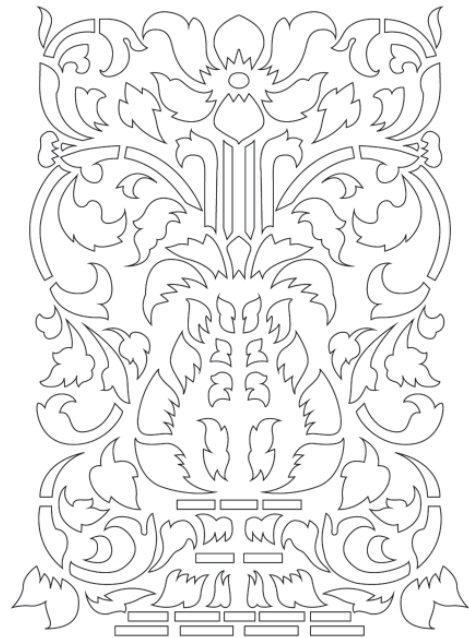
- ภาพลายเส้นที่ 199 หม้อคอก วัดปงสนุกเหนือ
อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง



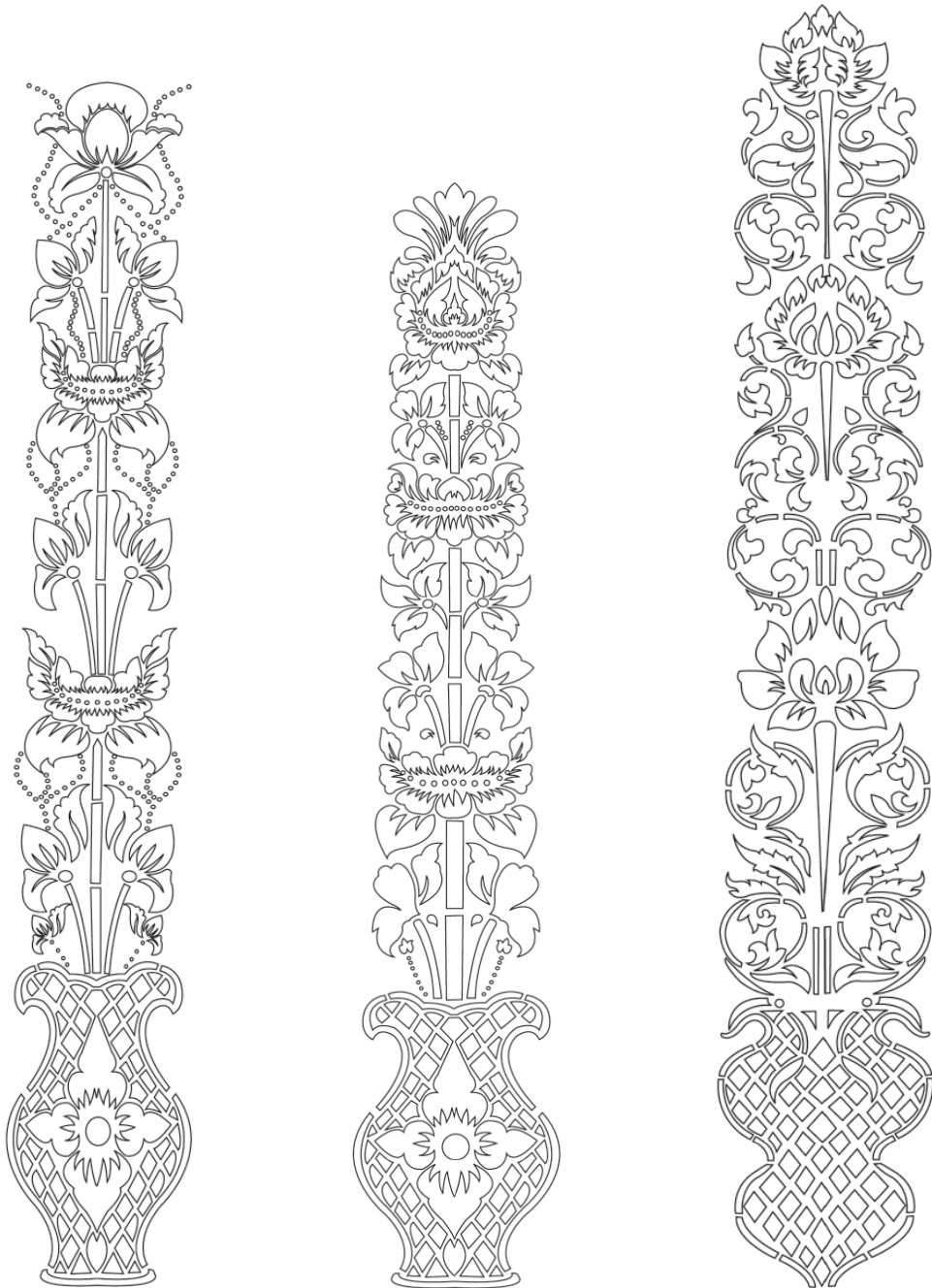
- ภาพลายเส้นที่ 200 หม้อคอก วัดหมื่นล้าน
อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่



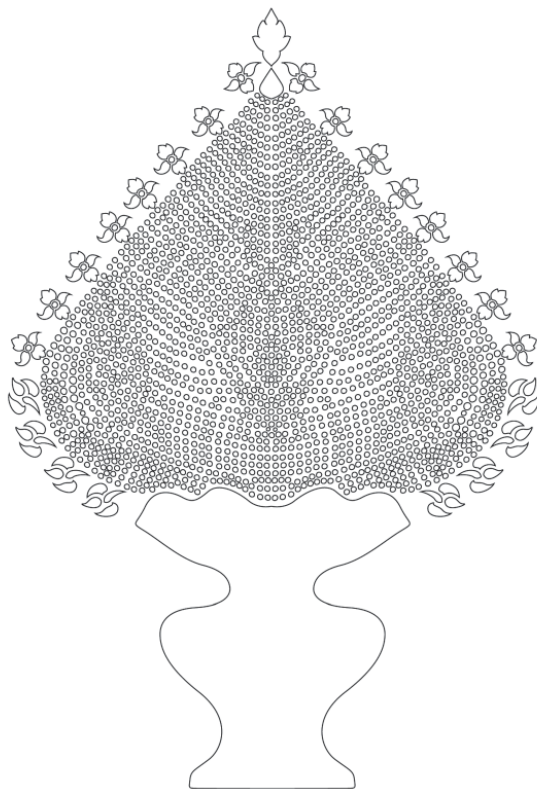
- ภาพลายเส้นที่ 201 หม้อคอก วัดพระบาท
อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง



- ภาพลายเส้นที่ 202 หม้อคอก วัดประตูป่อง
อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง



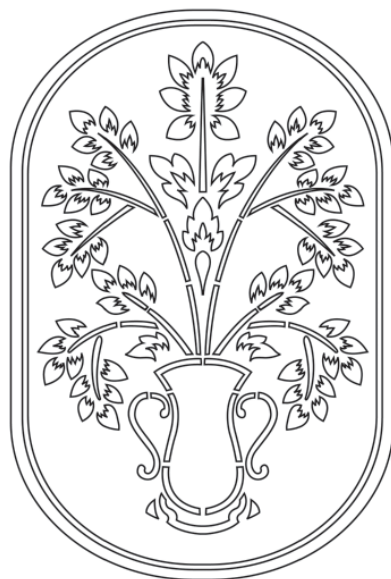
• ภาพลายเส้นที่ 203–205 หม้อปูลง วัคอุมลอง อำเภอดิน จังหวัดลำปาง



• ภาพลายเส้นที่ 206 หม้อดอก วัดไชยาทุ่งล้อม อำเภอกะเครา จังหวัดลำปาง



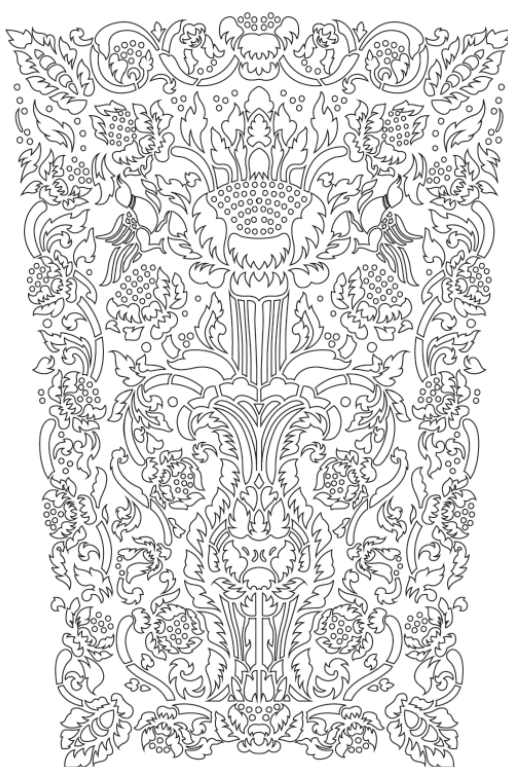
• ภาพลายเส้นที่ 207 หม้อดอก วัดป่าช้างงาม
อำเภอป่าช้าง จังหวัดลำพูน



• ภาพลายเส้นที่ 208 หม้อดอก วัดศรีชุม
อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

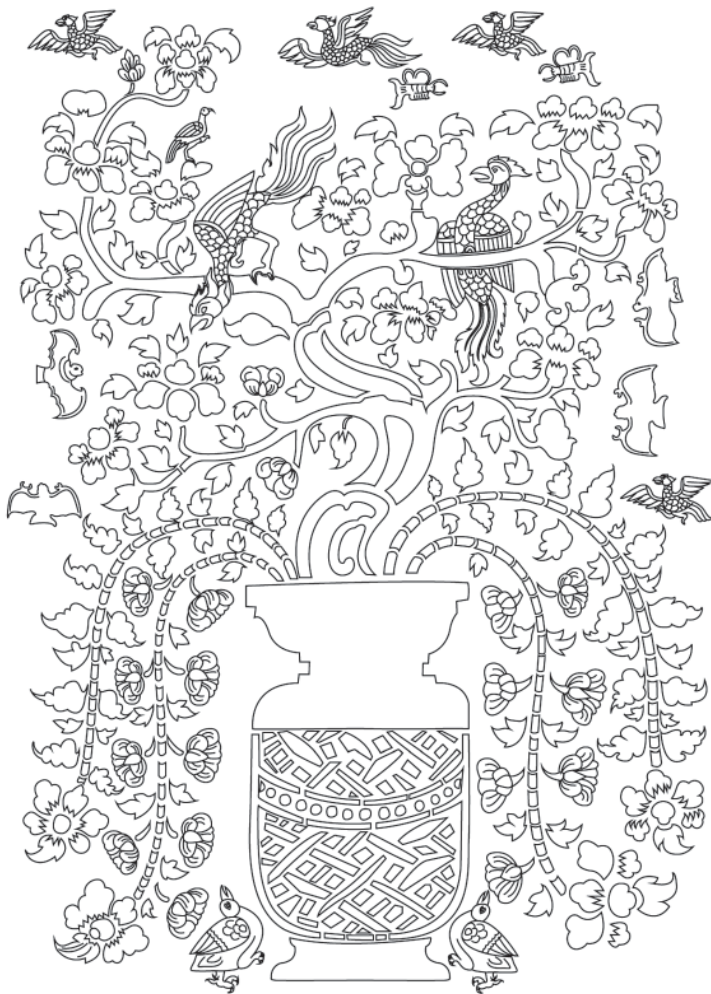


• ภาพลายเส้นที่ 209 หม้อดอก วัดนาคคหลวง อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง



• ภาพลายเส้นที่ 210 หม้อดอก วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาคาราม อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

รูปแบบลวดลายหม้อดอกที่ได้รับอิทธิพลศิลปะจีน

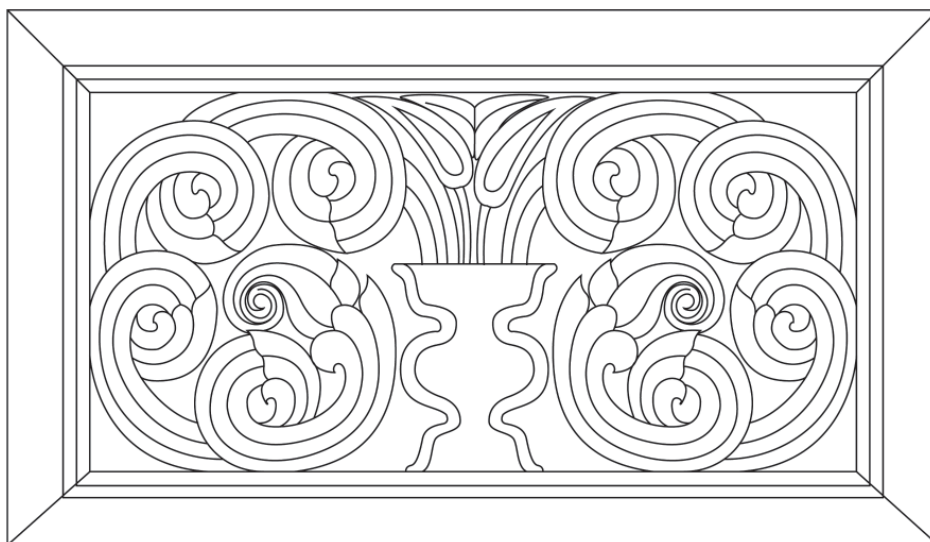
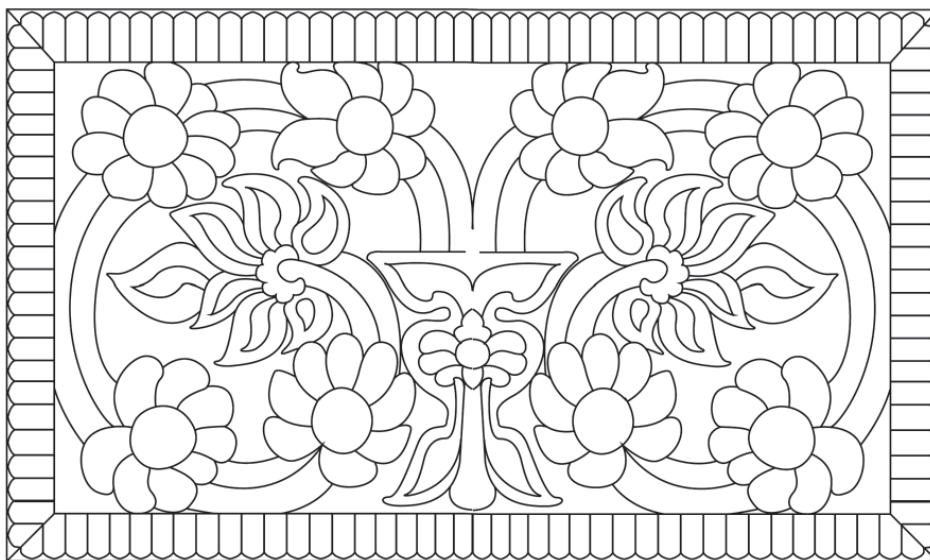


- ภาพลายเส้นที่ 211 หม้อดอก วัดกะตึกเชียงม่วน
อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง



- ภาพลายเส้นที่ 212
หม้อดอก วัดพระธาตุลำปางหลวง
อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง

นอกจากนี้ยังมีงานศิลปะพื้นบ้านในยุคหลังทำเป็นหุ่นยนต์ เทคนิคงานแกะสลักไม้ใช้ประดับเหนือกรอบประตูห้องเจ้าของบ้าน ภายในเรือนของชาวล้านนา ซึ่งส่วนใหญ่จะนิยมแกะลวดลายพรรณพฤกษาต่างๆ แต่ก็มีบางชิ้นที่ใช้ลวดลายหม้อดอกมาสร้างสรรค์งานซึ่งมีรูปแบบตามที่ได้นำเสนอไว้ที่นี่

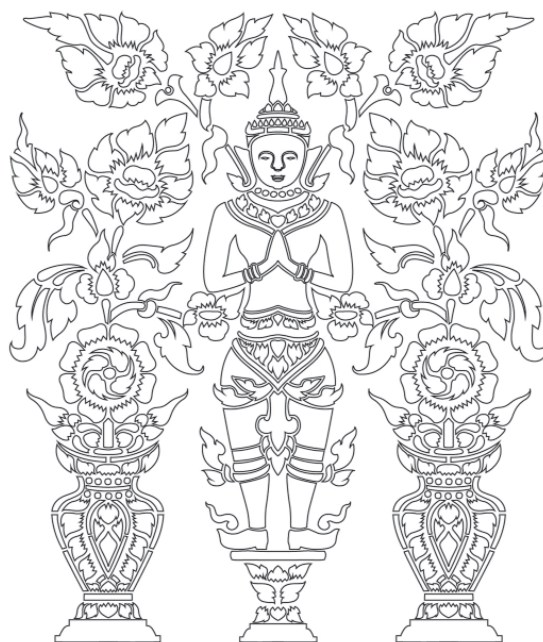


- ภาพลายเส้นที่ 213–214 หม้อดอกประดับหุ่นยนต์ เทคนิคไม้แกะสลัก งานช่างพื้นถิ่นจังหวัดลำปาง

จากที่ได้นำเสนอหม้อดอกในรูปแบบต่างๆ ตั้งแต่ช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 จนถึงพุทธศตวรรษที่ 25 ไปแล้วนั้น ยังปรากฏรูปแบบลวดลายหม้อดอกที่ถูกสร้างสรรค์ขึ้นโดยมีส่วนประกอบอื่นๆ รวมอยู่ด้วย เช่น พระพุทธรูป เทวตา หรือแม้แต่สัตว์ในพุทธศาสนา ซึ่งมีความน่าสนใจในการจัดวางให้เกิดความสมดุลของภาพ จึงแยกนำมาเสนอไว้ในส่วนท้ายนี้



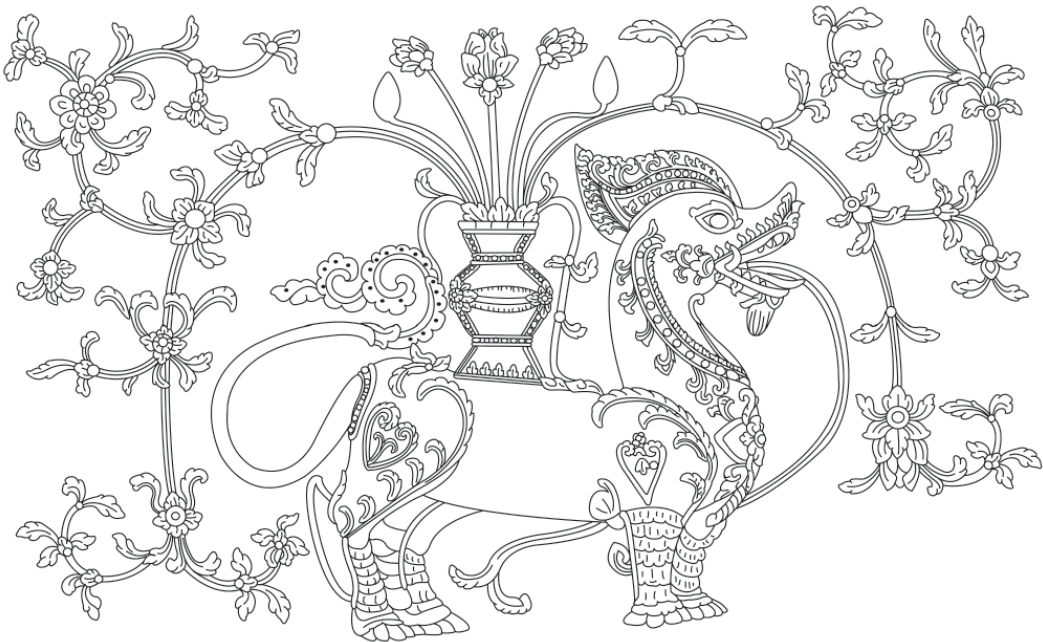
• ภาพลายเส้นที่ 215 หม้อดอก วัดพระธาตุลำปางหลวง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง



• ภาพลายเส้นที่ 216 หม้อดอก วัดพระแก้วคอนเ้าสุทธาคาราม อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง



• ภาพลายเส้นที่ 217 หม้อดอกวิหารพระพุทธ วัดพระธาตุลำปางหลวง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง



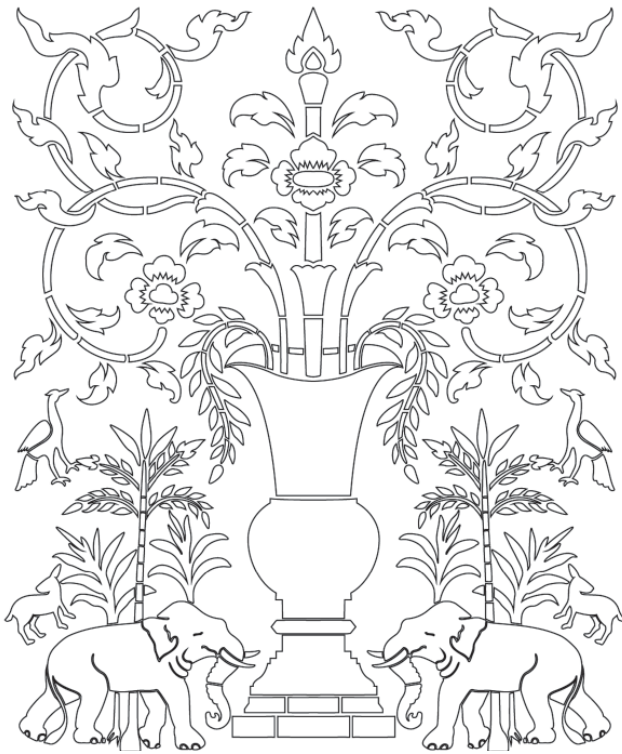
• ภาพลายเส้นที่ 218 หม้อดอกวิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง



• ภาพลายเส้นที่ 219 หม้อดอก วัดแม่สรวยหลวง
อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย



• ภาพลายเส้นที่ 220 หม้อดอก วัดปงหลวง อำเภอเสริมงาม จังหวัดลำปาง



• ภาพลายเส้นที่ 221 หม้อดอก วัดกุฎ้ำ
อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง



• ภาพลายเส้นที่ 222 หม้อดอก วัดผาแดงหลวง
อำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปาง



บทที่ 6

พัฒนาการของลวดลายหม้อดอก ในล้านนา

จากการเก็บรวบรวมข้อมูลลวดลายหม้อดอกปुरुณชฎะ ในเขตพื้นที่ 8 จังหวัดภาคเหนือตอนบน จำนวน 184 วัด กับ 6 แหล่งมรดกวัฒนธรรม ปรากฏลวดลายหม้อดอกกว่า 450 ลาย ผู้การทำความเข้าใจรูปแบบลายและความหมายในพื้นที่ผ่านการประดับลายในตำแหน่งต่างๆ ทำให้ได้เห็นถึงพัฒนาการและรูปแบบลวดลายหม้อดอกปรากฏหลักฐานขึ้นราวต้นพุทธศตวรรษที่ 21 จนกระทั่งถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 25 ดังนั้นจึงได้กำหนดช่วงระยะเวลาการสำรวจเลือกเก็บตัวอย่างในแต่ละช่วงเวลา เพื่อนำมาเปรียบเทียบจำแนกหาพัฒนาการและเทคนิคการเกิดของลวดลายหม้อดอก โดยได้กำหนดตัวอย่างที่อยู่ในช่วงเวลาจากการจัดเก็บข้อมูลออกช่วงเวลาดังนี้

1. ลวดลายหม้อดอกพุทธศตวรรษที่ 20-21 ยุคทองของล้านนา

สำหรับลวดลายหม้อดอกประดับงานพุทธศิลป์ล้านนาในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20-21 หรือที่รับรู้กันว่าเป็นยุคทอง ส่งผลให้งานช่างฝีมือแขนงต่างๆ ได้รับการพัฒนาทักษะมากขึ้น ทั้งเทคนิคการขึ้นรูปของลวดลายด้วยโครงสร้างที่มีการโกลนพื้นลายขึ้นมารองรับรายละเอียดของปูนปั้นประดับ สร้างมิติที่ลอยนูนเด่นยกตัวขึ้นมาจากพื้นอย่างน่าสนใจ ซึ่งพื้นฐานลวดลายยุคนี้ได้รับแรงบันดาลใจและอิทธิพลของลวดลายจากศิลปะจีนที่มีอายุระหว่างพุทธศตวรรษที่ 20-21 ในสมัยราชวงศ์หยวนและราชวงศ์หมิง ผ่านงานเครื่องปั้นดินเผาและเครื่องใช้ต่างๆ อันเป็นสินค้าของชนชั้นสูงที่มีการซื้อขายแลกเปลี่ยนในราชสำนักล้านนา โดยเกิดเป็นลายเครือเถาที่ปรากฏในการนำมาประดับศาสนสถาน และสืบทอดกันมาจนเป็นเอกลักษณ์ท้องถิ่น จนเป็นที่มาของลายเครือล้านนา²⁹

ลักษณะของลายหม้อดอกในยุคนี้ ด้วยลักษณะของรูปแบบหม้อน้ำเป็นหม้อทรงเตี้ยป่องด้านข้าง ไม่มีคอ ช่อดอกที่ออกมาจากปากหม้อยังคงเป็นลายพรรณพฤกษาชัดเจน โดยเฉพาะดอกบัว ทั้งบัวหลวงและบัวสาย ดังตัวอย่างภาพจิตรกรรมฝาผนังลายหม้อดอกที่กรุเจดีย์วัดร้างแสนขัน จังหวัดเชียงใหม่

นอกจากนี้ในช่วงเวลาต่อมา ลายหม้อดอกได้มีพัฒนาการของรูปแบบหม้อที่มี คือ ดอกบัว และส่วนประกอบของลายเครือเถา ที่มีขอบลายหยักโค้งหลายหยักและมีลายกระหนกหัวม้วนเข้ามาประกอบกับช่อดอก อันเป็นลวดลายที่พบว่ามีแนวโน้มจะเริ่มได้รับความนิยมในสมัยพระเจ้าติโลกราชในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 21 โดยลวดลายหม้อดอกในยุคนี้ ลักษณะของดอกไม้และใบไม้ยังคงความเหมือนธรรมชาติ ดังตัวอย่างที่พบในวิหารพระพุทธรูปและวิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง

นอกจากงานจิตรกรรมลายคำ ยังพบงานปูนปั้นและงานจิตรกรรมเขียนสี ที่มีรูปแบบลวดลายรูปทรงหม้อดอกดอกไม้ และเทคนิคการสร้างงานที่มีลักษณะคล้ายกันกับรูปแบบจิตรกรรมและลวดลายของสุโขทัย ซึ่งน่าจะได้รับการที่ส่งอิทธิพลถึงกัน ดังปรากฏให้เห็นในจิตรกรรมฝาผนังภายในกรุเจดีย์วัดร้างแสนขัน จังหวัดเชียงใหม่ งานชุดลายเส้นรูปหม้อดอกบนแผ่นหินชนวน ที่มีการพบเจอจากการขุดศึกษาทางโบราณคดีที่จังหวัดพะเยา เป็นต้น

²⁹ มาร์ต อมรานนท์, “อิทธิพลศิลปะจีนที่มีต่อลวดลายล้านนา”, วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร ปีที่ 3 ฉบับที่ 1 (กรกฎาคม-ธันวาคม, 2522), 120-130.

2. ลวดลายหม้อดอกพุทธศตวรรษที่ 22-23 ยุคพม่าปกครองสุล่านนา ยุคเสื่อม

ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 22-23 ถือเป็นยุคเสื่อมของสุล่านนา เนื่องจากพม่าเข้ายึดครองสุล่านนา (พ.ศ. 2101-2317) และเกิดความวุ่นวายจากการแย่งชิงอำนาจด้วยกันเองกับทั้งพม่าและกรุงศรีอยุธยา ระหว่างที่สุล่านนาอยู่ในอำนาจปกครองของพม่านั้นนานมากกว่า 200 ปี มีบางช่วงตกอยู่ในอำนาจของอยุธยาด้วยในระยะเวลาสั้นๆ ส่งผลให้งานศิลปกรรมต่างๆ เริ่มเสื่อมถอยลง สำหรับรูปแบบและลักษณะเด่นที่แสดงถึงความพยายามที่จะสืบสานแบบแผนและฝีมือของช่างในยุคทองเมื่อช่วงก่อนหน้านั้น การสร้างงานพุทธศิลป์จึงมีโอกาสดำเนินการได้รับการสนับสนุนจากผู้ปกครองในการที่จะสามารถสร้างงานตามแบบขนบจารีต เหตุผลหนึ่งที่มีส่วนที่ทำให้เกิดการสร้างงานแบบยุคทองมาสู่ยุคดังกล่าวนี้ ก็คงเนื่องมาจากธรรมเนียม “การกัลปนา” ซึ่งยังได้เอื้อต่อการสร้างงานพุทธศิลป์ โดยที่อิทธิพลอำนาจทางการเมืองและการปกครองจะเข้ามาครอบงำได้ ซึ่งเหตุการณ์ในยุคนี้อาจไม่ได้หมายความว่ามีการหยุดสร้างงานศิลปกรรม แต่จะสร้างน้อยลงเท่านั้นเอง

ดังนั้นงานตัวอย่างในยุคนี้นับว่าพบได้น้อย แต่ก็ยังพบมีให้เห็นซึ่งเป็นลายดอกกลอยที่เป็นดอกไม้ประดิษฐ์ ใช้ในการประดับพื้นที่ว่าง ซึ่งในเทคนิคงานลายคำประดับอาคารศาสนสถานสุล่านนานั้น มีการพบการใช้ดอกกลอยประดับพื้นที่ของตัวไม้โครงสร้างและในช่องลูกฟัก ตลอดจนแผงคอสอง ลวดลายดังกล่าวมักจะเป็นลายโดดๆ มีรายละเอียดซับซ้อน ดังตัวอย่างที่ปรากฏให้เห็นลวดลายหม้อดอกในช่วงเวลานี้ คือ งานลายคำในวิหารวัดปางยางคก หม้อดอกลายคำประดับวัดเวียง และหม้อดอกลายคำประดับวิหารพระพุทธ (บางตำแหน่ง) วัดพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง เป็นต้น

3. ลวดลายพรรณพฤกษาพุทธศตวรรษที่ 24-25 ยุคฟื้นฟู

เป็นระยะเวลาของการฟื้นฟูบ้านเมืองหลังจากที่แคว้นสุล่านนาได้ล่มสลายหลังจากยุคพม่าปกครอง ดินแดนสุล่านนากลายเป็นเมืองร้างในช่วงระยะเวลาหนึ่ง ก่อนจะมีการกวาดต้อนผู้คนต่างเมืองมาอยู่อีกครั้ง ก่อให้เกิดรูปแบบศิลปะพื้นบ้านที่หลากหลาย รวมถึงรูปแบบงานพุทธศิลป์สุล่านนาแขนงต่างๆ ซึ่งเกิดจากการกวาดต้อนผู้คนมาไว้ในเมืองเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง ก่อเกิดความหลากหลายทางชาติพันธุ์ที่มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดกับชาวสุล่านนา ทั้งชาติพันธุ์กะเหรี่ยงหรือยาง ไทลื้อ ไทเขิน และไทใหญ่ ซึ่งเป็นยุค “เก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง” ของการฟื้นฟูบ้านเมืองที่จำเป็นจะต้องเกณฑ์ผู้คนมาร่วมกันบูรณะสภาพสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจ ภายใต้การปกครองระบอบจารีตที่จะต้องเป็นประเทศราชของสยาม

งานช่างจึงมีการฟื้นฟูเกิดขึ้น รวมไปถึงงานทัศนศิลป์สาขาต่างๆ งานพุทธศิลป์ จากหลักฐาน ช่วงเวลาดังกล่าวเป็นการรวบรวมช่างฝีมือจากหัวเมืองสำคัญ โดยเฉพาะช่างจากเมืองเชียงแสน ที่ก่อนหน้านี้ได้เป็นศูนย์กลางการปกครองเมื่อครั้งที่อยู่ภายใต้การปกครองของพม่า โดยช่างกลุ่มนี้ ได้มีบทบาทในการสร้างงานในยุคฟื้นฟูขึ้นตามหัวเมืองสำคัญของล้านนา เช่น เมืองลำปาง เมืองเชียงใหม่ เมืองลำพูน เมืองแพร่ และเมืองน่าน อันเป็นที่รู้จักกันดีในนาม “สกุลช่างเชียงแสน” ก่อเกิดการสร้างงานยุคใหม่ทุกหัวเมือง โดยเฉพาะเทคนิคงานลายคำที่ปรากฏบนงานพุทธศิลป์ เช่น หีบธรรม ธรรมาสน์ เป็นต้น ซึ่งจังหวัดลำปางถือเป็นเมืองหนึ่งที่คนเชียงแสนเข้ามาอยู่เป็น จำนวนมากที่สุด ส่งผลให้ก่อเกิดงานช่างศิลป์ต่างๆ รวมถึงงานพุทธศิลป์ที่มีความหลากหลาย จนอาจจะกล่าวได้ว่า จังหวัดลำปางเป็นจังหวัดที่มีงานพุทธศิลป์มากที่สุด ซึ่งเป็นข้อมูลจากการสำรวจและทำทะเบียนโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ ในช่วงเวลา 20 ปีที่ผ่านมา จึงเป็นเหตุผลที่เราพบลายหม้อดอกในจังหวัดลำปางมากที่สุดด้วยเหตุผลข้อนี้

นอกจากนี้ยังมีกลุ่มช่างอื่นที่สำคัญในล้านนายุค “เก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง” ที่มีบทบาทสำคัญในการสร้างงานศิลปกรรมในท้องถิ่นที่ตนได้เข้ามาตั้งถิ่นฐาน โดยการสร้างงานนั้นมีทั้งการคงรักษาเอกลักษณ์รูปแบบของตนเอาไว้ ดังเช่น กลุ่มช่างไทลื้อ ที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในบริเวณเมืองพะเยาและเมืองน่าน ตลอดจนกลุ่มช่างที่มีการผสมผสานและเกิดพัฒนาการทางด้านรูปแบบ และฝีมือจนเป็นเอกลักษณ์ใหม่ในเวลาต่อมา ก็คือ ช่างชาวยองในเมืองลำพูน เป็นต้น ซึ่งจากการสำรวจลวดลายหม้อดอกในพื้นที่ในเขตอำเภอแม่ทา-อำเภอป่าซาง พบวัฒนธรรมสำคัญของคนยองในลำพูน คือ การสร้างลายหม้อดอกประดับฉากหลังพระประธานในวิหาร เพื่อเป็นการสักการบูชาพระพุทธ

ในช่วงเวลาดังกล่าว อิทธิพลจากศิลปะจีนได้เข้ามามีบทบาทในดินแดนล้านนา โดยได้รับความนิยมนมากที่สุดในการสร้างงานช่างอื่นๆ คือ ลวดลายประดับ ซึ่งส่วนใหญ่จะพบในลักษณะที่มีการผสมผสานระหว่างศิลปะรัตนโกสินทร์กับศิลปะจีน เพราะช่วงเวลาดังกล่าวนี้นสยามได้มีการติดต่อค้าขายกับจีนเป็นหลัก จึงทำให้เกิดรูปแบบศิลปกรรมแบบผสมผสาน ทั้งส่วนที่มีอยู่ก่อนหน้านี้ และส่วนที่ทยอยแพร่หลายเข้ามาสมทบเป็นระยะ³⁰ ถึงแม้ว่าเมื่อเริ่มปรากฏอิทธิพลทางวัฒนธรรมตะวันตกแพร่หลาย ลวดลายแบบจีนก็ยังคงอยู่ ทั้งที่เป็นเอกเทศและผสมผสานปะปนกลมกลืน จนเป็นรสนิยมอย่างไทยที่แยกแยะได้ไม่ถนัดนัก ดังตัวอย่างงานลายคำประดับวิหารวัดตะตึกเชียงใหม่ จังหวัดลำปาง ที่มีลายหม้อดอกที่ได้รับอิทธิพลจากจีนเข้ามาผสมผสาน อันเป็นผลจากการเข้ามาทำการค้าขายของชาวจีนในช่วงเวลาดังกล่าวในนครลำปาง

³⁰ สันติ เล็กสุขุม, ศิลปะภาคเหนือ : ทรัพยากรชัย-ล้านนา, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2561), 22.

ในการสร้างสรรค์ลวดลายหม้อดอกในงานพุทธศิลป์ มีประเด็นที่น่าสนใจอยู่อีกประการหนึ่ง คือ ในช่วงเวลาดังกล่าวอิทธิพลชาติตะวันตกได้แผ่ขยายเข้ามาสู่อาณาจักรสยาม โดยเฉพาะในวัฒนธรรมล้านนานั้น อิทธิพลศิลปะตะวันตกได้เข้ามามีอิทธิพลโดยผ่านทางศิลปะพม่าและไทใหญ่ นับว่าเป็นพัฒนาการของรูปแบบงานพุทธศิลป์ในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 24 เป็นต้นมา ก่อนจะโดนโหมกระหน่ำในช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 อีกครั้ง ดังนั้นเราจะพบว่ารูปแบบลวดลายการประดับงานพุทธศิลป์ในล้านนาและการสร้างประดับงานศาสนสถาน จะมีกลิ่นอายของงานช่างพม่า-ไทใหญ่ อยู่เสมอ โดยที่กลุ่มช่างเข้ามาพร้อมกับกิจการสัมปทานป่าไม้ของชาวตะวันตกและชาวพม่าโดยตรง ในเวลานั้น เกิดการสร้างวัดพม่า-ไทใหญ่ขึ้น ซึ่งปรากฏมากที่สุดในจังหวัดลำปาง และสร้างงานอัตลักษณ์ไว้ในพื้นที่โดยเอาแบบแผนของลักษณะการประดับลายหม้อดอกในงานศิลปกรรมพม่า-ไทใหญ่มาใช้ ยกตัวอย่างเช่น การประดับรูปปั้นหม้อดอกบริเวณมุมพระธาตุต่างๆ ที่เป็นศิลปกรรมพม่า-ไทใหญ่ เป็นต้น

รูปแบบลวดลายที่ได้รับความนิยมในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 25 คือ ลวดลายผสมผสานกันระหว่างศิลปะตะวันตกและศิลปะจีน เรียกว่า ลายเทศ ส่งผลต่อรูปแบบลายหม้อดอกในล้านนาช่วงเวลาดังกล่าวที่มีรูปแบบเป็นลักษณะช่อดอกไม้ลายประดิษฐ์มากขึ้น จนไม่สามารถมองเห็นความเป็นดอกบัวได้ ทั้งในลักษณะของดอก เครือเถา และใบกระหนก ที่มีการผสมผสานกันจนเป็นลายในรูปแบบใหม่ที่มีความหลากหลายในงานเชิงช่าง จนไม่จำกัดชื่อเรียกอีกต่อไป

อีกหนึ่งสิ่งที่เกิดขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษนี้ คือ การผสมผสานกับรูปแบบลวดลายจากศิลปะตะวันตกที่เข้ามาทางศิลปะพม่ายุคสมัยรัตนโกสินทร์ พร้อมกันกับวัสดุและเทคนิคงานประดับกระจก ได้แพร่กระจายและได้รับความนิยมในช่วงเวลานี้ นำไปสู่การสร้างสรรค์ลายหม้อดอกเทคนิคประดับกระจกโดยมีเทคนิคปั้นรักกระหนะเข้ามาผสมผสาน สร้างความแปลกและสวยงามให้กับลายดังกล่าวมาก มีการผูกลายประกอบกับก้านใบเทศโดยใบมีลักษณะเป็นขอบหยักสะบัดม้วน มีการผสมผสานกันระหว่างใบและดอกในศิลปะจีนกับศิลปะตะวันตก โดยอาศัยสีจากกระจกเลียนแบบสีของธรรมชาติในการสร้างช่อดอกในหม้อดอกได้อย่างแปลกตา

อาจจะกล่าวได้ว่า ในยุคนี้ปรากฏลวดลายหม้อปุณณภูมิประดับงานพุทธศิลป์โดยมีรูปแบบที่หลากหลายมาก ทั้งในส่วนช่อดอกไม้ที่เป็นดอกบัว ดอกเอื้อง ช่อดอกไม้ประดิษฐ์ และลักษณะของรูปทรงหม้อดอก รวมไปถึงเทคนิคการสร้างสร้งงานที่มีความหลากหลาย ซึ่งถือว่าลายดังกล่าวเป็นที่นิยมมากในช่วงเวลานี้

4. ลวดลายปลายพุทธศตวรรษที่ 25 ยุคอิทธิพลรัตนโกสินทร์

ในช่วงเวลาครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ 25 ล้านนาภายใต้ราชอาณาจักรไทยเกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญ ที่ส่งผลให้เกิดรูปแบบการสร้างงานศิลปกรรมที่ได้เกี่ยวเนื่องจากแนวทางการเมืองการปกครอง จากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นแบบประชาธิปไตย ในปี พ.ศ. 2475 ส่งผลให้สังคมและวัฒนธรรมล้านนาได้มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบ ซึ่งรูปแบบงานศิลปกรรมก็ได้รับผลกระทบนี้ด้วยเช่นเดียวกัน ดังจะพบรูปแบบที่รับอิทธิพลรัฐนิยมมาปรากฏในงานศิลปกรรมท้องถิ่น เช่น ลวดลายหม้อดอกที่มีดอกไม้ไฟล่อออกมาจากปากหม้อ ก็เปลี่ยนเป็นดอกไม้ไฟล่อออกมาจากพานรัฐธรรมนูญ เป็นต้น หรือแม้แต่ลายหม้อดอกที่มีการผูกลายด้วยลายกระหนกแบบศิลปะภาคกลาง สะท้อนความนิยมศิลปะจากส่วนกลางที่เริ่มมีความนิยมในช่วงก่อนหน้านี้ โดยการสนับสนุนจากเจ้านายในท้องถิ่น ซึ่งงานที่ชัดเจนปรากฏในงานหม้อดอกในจังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดแพร่ ซึ่งมีกลิ่นอายของอิทธิพลรัตนโกสินทร์ที่ชัดเจนมาก โดยนิยมใช้ลายกระหนกแทนใบดอก พวยพุ่งออกมาจากปากหม้อดอก จึงถือได้ว่าช่วงเวลาดังกล่าวรูปแบบลายหม้อดอกได้มีพัฒนาการอย่างมาก และไม่ได้ยึดติดกับแบบแผนของโครงลายเดิมอีกต่อไป





บทส่งท้าย

เรื่องราวหม้อดอกล้านนาที่ได้นำเสนอไว้ในหนังสือเล่มนี้ เป็นการนำข้อมูลจากการเก็บรวบรวมข้อมูลลวดลายหม้อดอกปुरुณภฏะในเขตพื้นที่ 8 จังหวัดภาคเหนือตอนบน ซึ่งได้แก่ จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดลำพูน จังหวัดลำปาง จังหวัดแพร่ จังหวัดน่าน จังหวัดแม่ฮ่องสอน จังหวัดเชียงราย และจังหวัดพะเยา จำนวน 184 วัด กับอีก 6 แหล่งมรดกวัฒนธรรม ปรากฏลวดลายหม้อดอกกว่า 450 ลาย สู่การทำความเข้าใจรูปแบบลายและความหมายในพื้นที่ผ่าน การประดับลายในตำแหน่งต่างๆ ทำให้ได้เห็นถึงพัฒนาการและรูปแบบ ลวดลายหม้อดอกปรากฏ หลักฐานขึ้นราวต้นพุทธศตวรรษที่ 21 จนกระทั่งถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 25 นำเสนอโดยจำแนก ออกเป็นบทเพื่อให้เกิดความเข้าใจ ตั้งแต่ประวัติความเป็น ความหมายของหม้อดอก สู่ลายหม้อดอก ที่ปรากฏในงานพุทธศิลป์ล้านนา ด้วยเทคนิคการสร้างงานต่างๆ ทั้งงานปูนปั้น งานลายคำ งานจิตรกรรม เป็นต้น จนมองเห็นถึงพัฒนาการของลวดลายดังกล่าวได้ชัดเจนมากขึ้น

ลวดลายหม้อดอกที่ปรากฏในวัฒนธรรมล้านนา แสดงให้เห็นถึงเอกลักษณ์เฉพาะตัวของ ความเชื่อล้านนา ที่สื่อผ่านงานศิลปกรรมต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านสถาปัตยกรรม ที่แสดงให้เห็นถึง องค์ประกอบปลีกย่อยที่มีการนำลายหม้อดอกไปประดับตกแต่งแล้ว ยังปรากฏในงานสร้างสรรค์ เครื่องใช้ในพิธีกรรม จากตำแหน่งของการประดับลายหม้อดอก ทำให้เรามองเห็นถึงลาย เชิงสัญลักษณ์ความหมายใหม่ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ล้านนา ถึงความเป็นจริงที่ว่าหม้อดอกคือ เครื่องสักการบูชาในพระรัตนตรัย ใช้ประดับบูชาพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ ตามตำแหน่ง หมายความว่านำไปประดับดังที่ได้นำเสนอไว้ในบทข้างต้น จึงเป็นอีกหนึ่งแนวคิดที่ให้ไว้สำหรับการประดับลายหม้อดอกในวัฒนธรรมล้านนา

ในเรื่องของความหลากหลายของระดับฝีมือ เป็นอัตลักษณ์ที่โดดเด่นเฉพาะตัวของลายหม้อดอกที่ปรากฏในงานพุทธศิลป์ล้านนา ซึ่งมีการผสมผสานการรับเอารูปแบบอิทธิพลจากวัฒนธรรมอื่นเข้ามาสืบทอดในการสร้างสรรค์งาน แต่ช่างก็ได้มีการปรับปรุงรูปแบบให้เข้ากับความสะดวกและยังคงความนิยมของท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี นำไปสู่การคลี่คลายจนกลายเป็นอัตลักษณ์ลวดลายที่มีเส้นห์ ดังปรากฏทั้งงานทัศนศิลป์ ทั้งทางด้านสถาปัตยกรรม จิตรกรรม และประติมากรรม ตลอดจนถึงเครื่องใช้ในพิธีกรรมทางพุทธศาสนา ยกตัวอย่างการนำลายพันธุ์กรรมพีชมาปรับใช้ให้เข้ากับความสำเร็จในพุทธศาสนา ว่าด้วยเรื่องความสำเร็จและสัญลักษณ์ ถูกพัฒนาต่อยอดจนนำไปสู่ลายหม้อดอก หรือลายหม้อปुरुณฆะ ที่ล้านนาได้รับอิทธิพลทางอ้อมมาจากอินเดีย ศรีลังกา และรับอิทธิพลโดยตรงจากพม่า-พุกาม จนปรากฏให้เห็นรูปแบบที่ชัดเจนในวัฒนธรรมล้านนา และตกผลึกในแนวคิดวาดด้วยเครื่องสักการบูชาในพระรัตนตรัย จากตัวอย่างงานจิตรกรรมฝาผนังประดับกรุเจดีย์วัดร้างแสนขัน จังหวัดเชียงใหม่ โดยผู้เขียนได้ค้นพบและได้คัดลอกลวดลายไว้ ซึ่งภายในปรากฏลายหม้อดอกโดยเป็นช่อดอกบัวปักในหม้อ เพื่อสักการบูชาองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ถือเป็นหลักฐานงานจิตรกรรมที่เกิดขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมา

การนำเสนอพัฒนาการของลวดลายหม้อดอกในแต่ละยุคสมัยที่ปรากฏขึ้นในงานศิลปกรรมล้านนา ซึ่งมีทั้งองค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการศึกษา เปรียบเทียบรูปแบบ และจากผลงานของนักวิชาการท่านอื่นที่ได้มีการศึกษามาแล้ว เพื่อให้เกิดภาพรวมและเห็นถึงเหตุการณ์ต่างๆ ในช่วงเวลานั้น ซึ่งส่งผลต่อพัฒนาการของลวดลายหม้อดอก ผ่านภาพลายเส้นที่ผู้เขียนได้ทำการคัดลอกตัวอย่างไว้ถึง 220 ลาย เพื่อให้ง่ายต่อการศึกษาเปรียบเทียบและเห็นพัฒนาการของลายหม้อดอก เพื่อให้ผู้สนใจนำไปปรับใช้ให้เกิดประโยชน์ในอนาคตต่อไป

อาจกล่าวได้ว่า ลวดลายหม้อดอกในงานพุทธศิลป์ล้านนาได้มีพัฒนาการและความหลากหลายรูปแบบ อันเกิดจากการสร้างสรรค์โดยช่างฝีมือที่ได้รับแรงบันดาลใจและสืบทอดทักษะส่งผ่านกันมาจากรุ่นสู่รุ่น ซึ่งได้มีปัจจัยทางด้านต่างๆ เข้ามาเกี่ยวข้องในแต่ละยุคสมัย จนได้มีรูปแบบเฉพาะตัวอันเป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่น นับตั้งแต่ช่วงพุทธศตวรรษที่ 19-21 ลวดลายล้านนาได้สะท้อนแสดงความยิ่งใหญ่และเจริญรุ่งเรืองทางสังคมและวัฒนธรรม โดยเฉพาะยุคทองที่แสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองสูงสุดในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20 ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 21 ความเจริญรุ่งเรืองทางพุทธศาสนา ส่งผลให้รูปแบบลวดลายหม้อดอกมีรูปแบบที่หลากหลายและพัฒนาไปได้อย่างชัดเจนเป็นพื้นฐานให้กับลวดลายในยุคต่อมา

ลวดลายหม้อดอกมีพัฒนาการตามลำดับจวบจนกระทั่งการเข้ามาปกครองของพม่าช่วง พุทธศตวรรษที่ 22-23 อย่างไรก็ตามกลับพบว่าล้านนายังคงได้สร้างงานพุทธศิลป์สืบสานงานฝีมือกันอยู่อย่างต่อเนื่อง แม้ว่าจะไม่ค่อยปรากฏหลักฐานชัดเจนเหมือนดังยุคก่อนก็ตาม แต่ก็ได้มีเอกลักษณ์เฉพาะยุคสมัยได้อย่างน่าสนใจ เกิดงานศิลปกรรมในแต่ละท้องถิ่น เช่น กลุ่มช่างลำปาง เป็นต้น ในเวลาต่อมาล้านนาสามารถเป็นอิสระจากพม่าเข้าสู่ยุคฟื้นฟูบ้านเมือง การเร่งสร้างงานที่สืบทอดองค์ความรู้ที่ตกทอดมาจากรุ่นสู่รุ่นก็ส่งผลให้รูปแบบงานช่างยังคงได้รับการสืบสานมาโดยตลอด โดยเฉพาะกลุ่มช่างเชียงแสนที่เข้ามาฟื้นฟูงานศิลปกรรมล้านนา ทั้งในส่วน ของจังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดลำปาง จังหวัดแพร่ เป็นต้น ทำให้ปรากฏลวดลายหม้อดอกที่มีรูปแบบ ที่หลากหลายมากในช่วงเวลาดังกล่าว

ต้นพุทธศตวรรษที่ 25 ล้านนาต้องตกเป็นฐานะเมืองประเทศราชของสยาม จนเวลาต่อมา ล้านนาได้ถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรสยาม เกิดความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและ วัฒนธรรม ลวดลายหม้อดอกล้านนาก็ยังสามารถสร้างรูปแบบที่มีการผสมผสานระหว่าง ศิลปะล้านนาเข้ากับศิลปะรัตนโกสินทร์ รวมถึงศิลปะพื้นถิ่นได้อย่างกลมกลืน

อาจจะกล่าวได้ว่า เมื่อเราเปลี่ยนวิธีคิดและมุมมองลายหม้อดอกแบบเดิมออกไป แล้วหันกลับมามองการใช้ประดับตามตำแหน่ง ทั้งในส่วนของอาคารสถาปัตยกรรม เครื่องใช้ใน พิธีกรรม เราจะเข้าใจบริบทของการสร้างลายประดับลายหม้อดอกมากขึ้น ถึงการเป็นเครื่อง ลักการบูชาพระรัตนตรัย ที่มีความชัดเจนตามตำแหน่งของการประดับ ทั้งในส่วนของพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ จนง่ายต่อการตีความในเชิงสัญลักษณ์และสื่อภาพความหมายเดิมออกไป

ท้ายนี้ จากการนำเสนอพัฒนาการของลายหม้อดอกล้านนา จะเห็นว่าหม้อดอกได้ออกจาก พุทธศาสนาและมารับใช้เจ้านาย รวมถึงสถานที่ทางราชการในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 25 มากขึ้น ซึ่งเป็นการนำลายมาปรับใช้กับสถานที่อื่นๆ โดยไม่มีความเชื่อทางศาสนาเข้ามา มี ส่วนเกี่ยวข้อง แต่คงไว้ซึ่งความงามที่สมดุลผ่านเทคนิคที่ช่างทั่วไปสามารถเข้ามามีส่วน ในการสร้างสรรค์ได้ ดังนั้น การนำลวดลายหม้อดอกมาปรับใช้นอกวัดจึงเกิดขึ้นมาเกือบ ร้อยปีแล้ว ถือเป็นเรื่องที่ใหม่สำหรับยุคสมัยนั้น แต่อย่างน้อยทำให้เรามองเห็นการหยิบใช้ลาย อันเป็นมงคลในการประดับบ้านเรือนของเจ้านายและบุคคลทั่วไป ที่สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน





จากกลดลายสร้างสรรค์ กลับสู่พรรณพฤกษา





ลายหม้อคอก วัดกะตึกเชียงม้น
อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง



การจัดดอกไม้ได้แรงบันดาลใจ
จากลายหม้อคอก วัดกะตึกเชียงม้น
อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง



การจัดดอกโดยไต้แรงบันดาลใจ
จากลายหม้อดอก วัดกะตึกเชียงม้น
อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง



ลายหม้อดอก วัดกะตึกเชียงม้น อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง



ลายหม้อดอก วัดพระธาตุลำปางหลวง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง



บรรณานุกรม

ภาษาไทย

กรมศิลปากร. (2530). *เมืองน่าน : โบราณคดี ประวัติศาสตร์ และศิลปะ*. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป.

กรมศิลปากร. (2531). *ลวดลายตัวภาพในศิลปะ*. กรุงเทพฯ : กองพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ.

ไกรศรี นิมมานเหมินท์. (2527). “ความรู้พื้นฐานด้านล้านนาคดี ศาสนาและวัฒนธรรม,” *ลายคราม* (หนังสือเพื่อเฉลิมฉลองอายุครบ 6 รอบ นายไกรศรี นิมมานเหมินท์). เชียงใหม่ : ศูนย์หนังสือเชียงใหม่.

จิรศักดิ์ เดชวงศ์ญา และคณะ. (2539). *หอไตรวัดพระสิงห์ : ประวัติลักษณะศิลปกรรมและแนวทางการอนุรักษ์*. เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

จิราวรรณ ชมชวน. (2545). *หอยธรรมในเขตอำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่*. เชียงใหม่ : ภาควิชาศิลปะไทย คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

เชษฐ ดิงสัญชสี. (2558). *ประวัติศาสตร์ศิลปะอินเดียและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้*. นนทบุรี : มิวเซียมเพรส.

รูปกรณ์ เครือระยา. (2561). *ดอกเอื้องในพิธีกรรม วัฒนธรรมและความเชื่อ*. เชียงใหม่ : วนิดาการพิมพ์.

_____. (2563). *พรรณพฤกษาล้านนา จากพันธุกรรมพืชสู่ลวดลายในศิลปกรรม*. เชียงใหม่ : วนิดาการพิมพ์.

เถียรชาย อักษรดิษฐ์. (2562). “ลวดลายพื้นถิ่นงานพุทธศิลป์ล้านนา”. *วารสารร่มพะยอม* ปีที่ 21, ฉบับที่ 2 (เมษายน-กันยายน) : 1-17.

- น. ณ ปากน้ำ. (2524). *ศิลปกรรมในสยามประเทศ*. กรุงเทพฯ : บรรณกิจ.
- _____. (2529). *ความเป็นมาของสถาปัตยกรรมในสยามประเทศ*. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ.
- น. ณ ปากน้ำ และคณะ. (2537). *ศิลปะโบราณในสยาม*. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ.
- ปัญญาสชาดก ฉบับหอสมุดแห่งชาติ. (2499). กรุงเทพฯ : ศิลปาบรรณาการ.
- ผาสุข อินทรารุณ. (2542). *ทวารวดี การศึกษาเชิงวิเคราะห์จากหลักฐานทางโบราณคดี*. กรุงเทพฯ : อักษรสมัย.
- พงศาวดารเมืองน่าน. (2543). อนุสรณ์งานบำเพ็ญพระราชกุศลออกเมรุ พระราชทานเพลิงศพ พระเทพนันทาจารย์ (บุญชู ธรรมสารมหาเถร) อดีตเจ้าคณะจังหวัดน่าน เจ้าอาวาส วัดพญาภูพระอารามหลวง 1 เมษายน 2543. เชียงใหม่ : ธนุพรินดิ้ง.
- พรพรรณ จันทโรนานนท์. (2530). *สก ลก ชิว โชค ลาก อายุยืน*. กรุงเทพฯ : ศิลปวัฒนธรรม.
- พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), ป.ธ. 9 ราชบัณฑิต. (2548). *พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด คำวัด*. กรุงเทพฯ : วัดราชโอรสาราม.
- พระสัทธัมมโชติกะ ธรรมาจารย์, รจนา. (2526). *ปรมัตถโชติกะ มหาอภิธัมมัตถสังคหฎีกา ปริเฉทที่ 5 เล่ม 1*. กรุงเทพฯ : มูลนิธิสัทธัมมโชติกะ.
- พลายน้อย (นามแฝง). (2531). *เล่าเรื่องมังกร*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : บำรุงสาส์น.
- _____. (2534). *อมนุษย์นิยาย*. กรุงเทพฯ : ต้นอ้อ.
- _____. (2543). *สัตว์นิยาย*. กรุงเทพฯ : บำรุงสาส์น.
- พิทักษ์ สายัณห์. (2523). *ตำราลายไทยฉบับสมบูรณ์*. กรุงเทพฯ : พิทยาคาร.
- พิริยะ ไกรฤกษ์. (2528). *ประวัติศาสตร์ศิลปะในประเทศไทย ฉบับคู่มือนักศึกษา*. กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์.
- _____. (2533). *ประวัติศาสตร์ศิลปะ และโบราณคดีในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พรินติ้งกรุ๊ป.
- ภาณุพงษ์ เลหาสม. (2541). *จิตรกรรมฝาผนังล้านนา*. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ.
- มารุต อมรานนท์. (2522). “อิทธิพลศิลปะจีนที่มีต่อลวดลายล้านนา”. *วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร* ปีที่ 3, ฉบับที่ 1 (กรกฎาคม-ธันวาคม) : 120-130.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2552). *พจนานุกรมศัพท์ศาสนาสากล อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน.
- รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง. (2556ก). *พุทธศิลป์ลังกา*. กรุงเทพฯ : มติชน.
- _____. (2556ข). *มรดก 1,000 ปี เก่าสุดในสยาม*. นนทบุรี : มิวเซียมเพรส.
- _____. (2558). *ทวารวดีในอีสาน*. กรุงเทพฯ : มติชน.

วรลัญจก์ บุญยสุรัตน์. (2543). *แบบแผนทางศิลปกรรมของวิหารพื้นเมืองล้านนา ในระหว่าง พุทธศตวรรษที่ 20-24*. เชียงใหม่ : ภาควิชาศิลปะไทย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. (เอกสารอัดสำเนา).

_____. (2544). *วิหารล้านนา*. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ.

วิทยา พลวิฑูรย์. (2555). *แต่เดิมเส้น เขียนสาย ลายคำจ้งโก๋*. เชียงใหม่ : โฮงเฮียนสืบสานภูมิปัญญา ล้านนา.

วิภาดา อ่อนนิมล. (2561). *เหรียญตราในประเทศไทยช่วงพุทธศตวรรษที่ 9-16*. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดี บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.

วิมลศรี ลิ้มธนากุล. (2530). *บทวิเคราะห์ปฐมนิพนธ์*. เชียงใหม่ : ม.ป.พ.

ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (2547). *ศิลปะทวารวดี วัฒนธรรมพุทธศาสนายุคแรกเริ่มในดินแดนไทย*. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ.

_____. (2556). *ศิลปะล้านนา*. กรุงเทพฯ : มติชน.

_____. (2563). *คู่มือนำชม ศิลปกรรมโบราณในล้านนา*. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ.

ศูนย์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. (2529). *จดหมายข่าวล้านนาคดีศึกษา*. เชียงใหม่ : ม.ป.พ.

สน สีมาตรัง. (2526). *โครงสร้างจิตรกรรมฝาผนังล้านนา*. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร.

สันติ เล็กสุขุม. (2538). *ศิลปะภาคเหนือ : หริภุญชัย-ล้านนา*. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ.

_____. (2540). *ศิลปะสุโขทัย*. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ.

_____. (2547). *ประวัติศาสตร์ศิลปะไทย (ฉบับย่อ)*. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ.

_____. (2550). *ความสัมพันธ์จีน-ไทย โยงใยในลวดลายประดับ*. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ.

_____. (2561). *ศิลปะภาคเหนือ : หริภุญชัย-ล้านนา*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ.

สุจิตต์ วงษ์เทศ (บรรณาธิการ). (2548). *ท้าวสูง ท้าวเจือง วีรบุรุษสองฝั่งโขง*. กรุงเทพฯ : มติชน.

สุภัทรดิศ ดิศกุล, ม.จ. (2535). *ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ถึง พ.ศ. 2000*. กรุงเทพฯ : สมาคมประวัติศาสตร์ในพระราชูปถัมภ์ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี.

สุรพล ดำริห์กุล. (2544). *ลายคำล้านนา*. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ.

_____. (2561). *ประวัติศาสตร์และศิลปะล้านนา*. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ.

สุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์, ม.ล. (2541). *งานปูนปั้นล้านนาสมัยราชวงศ์มังรายและยุคที่เกี่ยวข้อง*. เชียงใหม่ : คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. (เอกสารอัดสำเนา).

_____. (2545). *เที่ยววัด เที่ยววา ชมนานปูนปั้นล้านนา*. กรุงเทพฯ : สายธาร.

สุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์, ม.ล. และคณะ. (ม.ป.ป.). *วิหารลายคำ : ประวัติความเป็นมา ลักษณะ และ
แนวทางการอนุรักษ์*. เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

เสนอ นิลเดช. (2521). *ศิลปะล้านนาไทย*. กรุงเทพฯ : กรุงเทพมหานครพิมพ์.

_____. (2526). *ศิลปะสถาปัตยกรรมล้านนา*. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ.

หนังสือที่ระลึกในงานฌาปนกิจ นายจรัสพงษ์ พงศ์พิพัฒน์ และนางทิพย์ พงศ์พิพัฒน์. (21 มีนาคม 2521).

อนันต์ กลิ่นโพธิ์กลับ. (2547). *การศึกษาความหมายและรูปแบบของตราประทับสมัยแรกเริ่ม
ประวัติศาสตร์ในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ อุทอง อำเภออุทอง จังหวัดสุพรรณบุรี*.
วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.

อุดม รุ่งเรืองศรี, ปวีวรรณและชำระต้นฉบับ. (2545). *เวสสันดรชาดก ฉบับไม้ไผ่แจ้เรียวแดง*.
กรุงเทพฯ : โสภณศิลป์สาธิตภูมิปัญญาล้านนา.

ภาษาอังกฤษ

Hoiberg, D. H. (2000). *Students' Britannica India*. Mumbai, India : Popular Prakashan.
ISBN 0-85229-760-2.



ประวัติผู้เขียน

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ฐานากรณ์ เครือระยา

อาจารย์คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้



ประวัติการศึกษา

ปริญญาตรี (ศป.บ.) ศิลปบัณฑิต ภาควิชาศิลปะไทย คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ปริญญาโท (ศศ.ม.) ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการศิลปะและวัฒนธรรม

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ผลงาน

- 2555 หนังสือเรื่อง “พุทธศิลป์ล้านนา : คุณค่า ศรัทธา และการอนุรักษ์” (เขียนร่วม) ส่วนหนึ่งจากงานวิจัย “ศิลปกรรมท้องถิ่นทางพุทธศาสนาในเขตอำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง” (วิจัยร่วม) ศูนย์โบราณคดีภาคเหนือ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้รับการสนับสนุนทุนตีพิมพ์จากศูนย์วิจัยและบริการวิชาการ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- 2556 หนังสือเรื่อง “คูศาสตร์ แลศิลป์นครลำปาง” หนังสือภาพประวัติศาสตร์นครลำปาง วัฒนธรรมวิทยารจัดพิมพ์
- 2557 หนังสือเรื่อง “เรือนพื้นถิ่นล้านนา” (เขียนร่วม) สนับสนุนทุนตีพิมพ์จากสำนักส่งเสริมศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- 2561 หนังสือเรื่อง “ดอกเอื้องในพิธีกรรม วัฒนธรรมและความเชื่อ” จัดพิมพ์โดยโครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ร่วมกับมหาวิทยาลัยแม่โจ้ ประจำปีงบประมาณ 2561
- 2563 หนังสือเรื่อง “พรรณพฤกษาล้านนา จากพันธุกรรมพืชสู่ลวดลายในศิลปกรรม” จัดพิมพ์โดยโครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ร่วมกับมหาวิทยาลัยแม่โจ้ ประจำปีงบประมาณ 2563
- 2564 หนังสือเรื่อง “ปูนปั้นล้านนา งานช่างและสล่าศิลป์ ถิ่นศรัทธา” โครงการจัดตั้งสถาบันสลาล้านนา เพื่อฟื้นฟูองค์ความรู้สลาล้านนาภายใต้โครงการขับเคลื่อนเมืองเชียงใหม่สู่เมืองมรดกโลก จัดพิมพ์โดยองค์การบริหารส่วนจังหวัดเชียงใหม่ ประจำปีงบประมาณ 2564



ปฐมนฏกะ หม้อดอกในวัฒนธรรมล้านนา

ผลงานของผู้ช่วยศาสตราจารย์ธำพรณ์ เครือระยา จากการเก็บรวบรวมข้อมูล
ลวดลายหม้อดอกปฐมนฏกะ ในเขตพื้นที่ 8 จังหวัดภาคเหนือตอนบน
จำนวน 184 วัด กับ 6 แหล่งมรดกวัฒนธรรม ปรากฏลวดลายหม้อดอก
มากกว่า 450 รูปแบบ สู่การทำความเข้าใจรูปแบบลายและความหมายในพื้นที่
ผ่านการประดับลายในตำแหน่งต่างๆ นอกจากนี้ได้นำเสนอรูปแบบลวดลาย
ผ่านงานลายเส้นที่สามารถนำไปต่อยอด
และเปิดมุมมองความงามทางศิลปะให้กว้างขวางยิ่งขึ้น